

**KUR'AN'DA KISSA TEMELLİ
DUYGU EĞİTİMİ**

Nuran BAYRAK

**Yüksek Lisans Tezi
Dr. Öğr. Üyesi Ali YILMAZ
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
2018
Her Hakkı Saklıdır**

**TC.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Nuran BAYRAK

KUR'AN'DA KISSA TEMELLİ DUYGU EĞİTİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi ALİ YILMAZ**

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

05/07/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **“KUR’AN’DA KISSA TEMELLİ DUYGU EĞİTİMİ”** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

05.07.2018

Nuran BAYRAK

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğrt. Üyesi Ali YILMAZ danışmanlığında, Nuran BAYRAK tarafından hazırlanan bu çalışma 05 / 07 / 2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslam Bilimleri / Tefsir Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Doç. Dr. Macid YILMAZ* İmza:
Jüri Üyesi *Doğr. Üyesi Ali YILMAZ* İmza:
Jüri Üyesi *Doğr. Üyesi F. a. Hacımuftioğlu* İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 05./ 07 / 2018

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KISSA KAVRAMI / KUR'ÂN KISSALARIVEÖZELLİKLERİ

1.1. KISSA NEDİR?	4
1.2. KISSA VE KASAS KAVRAMI.....	5
1.3. KUR'AN'DA KISSALAR	7
1.4. KISSA ÇEŞİTLERİ	8
1.5. KISSA KONULARI.....	9
1.6. KUR'ÂN KISSALARININ VARLIK NEDENİ VE GAYESİ.....	9
1.7. KUR'ÂN KISSALARINDA ŞAHIS VE OLAY UNSURLARI	13
1.8. KUR'ÂN KISSALARININ TARİHİ BOYUTU.....	14
1.8.1. Kaynak Açısından Kıssaların Gerçekliğinin Sorgulanması	14
1.8.2. İçerik Açısından Kıssaların Gerçekliğinin Sorgulanması	18
1.9. KUR'ÂN KISSALARININ ANLATIM METODU	21
1.10. EĞİTİM AÇISINDAN KISSALARIN EĞİTİCİLİK VASFI	25
1.10.1. Öykünme ve Özdeşleşme	26
1.10.2. Örneklendirme	26
1.10.3. Problem Çözme	26
1.10.4. Hayal Gücünü Geliştiren Tasviri Anlatım.....	27
1.10.5. Dolaylı Anlatım	27
1.10.6. Sosyal ve Psikolojik Boyutu Dikkate Alma	28
1.10.7. Temsili/Dramatik Anlatım	28
1.10.8. Tekrar	28
1.10.9. Tarihi Bilgiler	29
1.10.10. Diyalojik Anlatım.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

DUYGU KAVRAMI VE EĞİTİMİ

2.1. DUYGU KAVRAMI	31
2.2. DUYGU KAVRAMININ TARİHİ	34
2.3. BEYİN VE DUYGULAR	35
2.4. DUYGUSAL ZEKÂ	37
2.6. DUYGULARIN İNSANLARA ETKİSİ	43
2.7. DUYGU EĞİTİMİNİN AMACI	45
2.8. DİNİ DUYGU	46
2.9. KUR'AN'DA DUYGU ANLAMINA GELEN KAVRAMLAR	47
2.9.1.Şakile	48
2.9.2. Kalp	49
2.9.3. Hass	51
2.9.4. Mizaç	52
2.9.5. Nefis	53
2.9.6. Şuur	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KISSA TEMELLİ DUYGU EĞİTİMİ

3.1. KISSA ÜSLÛBUNUN DUYGU EĞİTİMİ AÇISINDAN FONKSİYONELLİĞİ	56
3.2. KISSALARIN DUYGU EĞİTİMİNE PSİKOTERAPİ OLARAK KAZANDIRDIKLARI	60
3.2.1. Bibliyoterapi (Kitapla Sağaltım)	61
3.2.2. Kıssalarla Bibliyoterapi	62
3.2.3. Hz. Peygamber'in Kıssalara Terapötik Olarak İhtiyacı	64
3.3. KISSALARA PSİKOLOJİK DUYGULAR AÇISINDAN GENEL BİR BAKIŞ	67
3.4. KISSALARDA DİNİ DUYGU VE TASNİFİ	69
3.4.1. İman Duygusu	71
3.4.2. İbadet Duygusu.....	75

3.4.3. Cinsel Duygu	79
3.4.4. Ahlaki Duygu	81
3.4.5. Ahlakta Vicdan Duygusu:	84
3.5. KISSALARLA OLUMLU TEMEL DUYGULARIN EĞİTİMİ/ GELİŞTİRİLMESİ.....	85
3.5.1. Sevgi, Şefkat.....	86
3.5.2. Güven, Sığınma	88
3.5.3. Değer, Takdir.....	90
3.5.4. Adalet	91
3.5.5. Saygı	92
3.5.6. İffet, Hayâ.....	93
3.5.7. Sabır.....	94
3.6. KISSALARLA OLUMSUZ TEMEL DUYGULARIN EĞİTİMİ / KONTROL ALTINA ALINMASI	97
3.6.1. Zulüm	98
3.6.2. Öfke	100
3.6.3. Kıskançlık, Haset.....	102
3.6.4. Pişmanlık	104
3.6.5. Korku.....	105
3.6.6. İnat, Hatada Israr	107
3.6.7. Kibir, Gurur	108
3.7. KISSALARDA DUYGU YOĞUNLUĞU	111
3.7.1. Hz. İbrahim KİSSASI	111
3.7.2. Hz. Yusuf KİSSASI	113
3.7.3. Hz. Musa KİSSASI	116
3.7.4. Ashab-ı Kehf KİSSASI	118
3.8. DUYGU EĞİTİMİNDE KISSALARIN FAYDALARI.....	120
3.8.1. Duyguları Yönetmeyi Öğretir	120
3.8.2. Sabır Duygusunu Geliştirir.....	121
3.8.3. Sağlıklı Karar Verebilmede Faydalı Olur	122
3.8.4. Uyumlu Olmayı Öğretir	123
3.8.5. Kişinin Kendisinin Farkına Varmasında Yardımcı Olur.....	124

3.8.6. Empati Kurabilmeyi Sağlar	125
3.8.7. Motivasyonu Geliştirir	126
3.8.8. Problem Çözmeyi Öğretir	127
3.8.9. Öfke Kontrolünü Sağlar	128
3.9. KISSALARIN DUYGU EĞİTİMİNE KATKILARI	129
3.10. DUYGU EĞİTİMİNDE İZLENECEK KISSA TEMELLİ BASAMAKLAR.....	132
SONUÇ.....	139
KAYNAKÇA	143
ÖZGEÇMİŞ.....	150

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KUR'AN'DA KISSA TEMELLİ DUYGU EĞİTİMİ****Nuran BAYRAK****Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Ali YILMAZ****2018, 150 Sayfa****Jüri: Dr. Öğretim Üyesi Ali YILMAZ****Doç. Dr. Macit YILMAZ****Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU**

Tutumlarımız zihinsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç temel ögeden oluşur. İnsanlarda sağlıklı tutumlar oluşturabilmek için bu üç ögenin dengeli bir biçimde eğitilmesi gerekir. Çalışma, Kur'an'da duygusal ögenin eğitimi ile ilgilidir. Temiz bir fitrat üzere yaratılan insanın, çocukluk döneminden itibaren vicdanında bulunan din duygusunun gelişimi ve eğitimi hususunda Kur'an-ı Kerim'in rehberliğini tespit etmek maksadıyla yapılmıştır. Konu, hayatın her kesitinden çokça örnek sunan Kur'an kıssalarının arka plânıyla birlikte incelenmiştir. Kur'an-ı Kerim, tabii ortamda hayatını sürdüren aile fertlerinin dini duygularının niceliğini ve niteliğini kıssalar içerisinde işlemektedir. Kur'an-ı Kerim'in duyguları; iman, ibadet, ahlâk ve cinselliğin merkezinde ele aldığı tespit edilmiştir. Bu konu başlıklarından da anlaşıldığı üzere, duygu eğitimi, İslâm eğitiminin temel özelliklerinden biridir. Bu çalışma duygu eğitimini, Kur'an merkezli (kıssalarla birlikte) ele alarak bunun inanca ve karaktere nasıl yansıdığını tespit etmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıssa, Duygu, Eğitim, Değerler Eğitimi.

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE EMOTION EDUCATION OF THE TALES IN QURAN****Nuran BAYRAK****Advisor: Dr. Öğretim Üyesi Ali YILMAZ****2018, Page: 150****Jury: Dr. Öğretim Üyesi Ali YILMAZ****Doç. Dr. Macit YILMAZ****Dr. Öğr. Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU**

Our attitudes consist of three basic components: mental, emotional and behavioral. In order that human beings can build healthy attitudes, these three components should be handled in a well-balanced way. This study focuses on the emotional component and aims to determine the guidance of Quran in development and education of the religious emotion, which is present in the conscience of mankind since childhood beings created with an innocent nature. The subject has been studied along with the background of the tales in Quran, which provide numerous examples from every area of life. Quran moderately deals with the quality and quantity of religious emotions of family members in the tales. It has been noticed that Quran handled the emotions from the viewpoint of faith, prayer, morality and sexuality. As it can be understood through these subtitles, emotional education is an indispensable part of Islamic education. We have tried to study emotional education (along with tales) and determine how it influences faith and personality

Key Words: Qur'an, Parable, Emotion, Education, Education and Training.

KISALTMALAR DİZİNİ

a. s.	: Aleyhisselam
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İFD.	: İlâhiyat Fakültesi Dergisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
r. a.	: Radiyallahuanh
s.	: Sayfa
s. a. v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SAÜ	: Sakarya Üniversitesi
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
Thk.	: Tahkik eden
Tsz.	: Tarihsiz
Üni.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve sair
yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Hamd, mahlûkatı kusursuz ve bellibir nizam içinde yaratan Yüce Allah (c. c.)'a olsun. Salât ve selâm Allah'ın emirlerini insanlara eksiksiz tebliğ eden ve tüm insanlar için hayatı ve kişiliğiyle en güzel örnek olan Sevgili Peygamber (s. a. s.) Efendimize, temiz ailesine ve vefakâr ashabına olsun.

Günümüzde bilimlerin koşarcasına mesafe aldığı, teknoloji hızının takip edilemez bir ivme kazanıp hızla yükseldiği çağımız insanlık, insanoğlunun iç dünyasını ihmal ettiğinin ve kendi eliyle ürettiklerinin çok gerisinde kaldığının inşallah bu çalışmamızla daha iyi fark edecektir. Sonunda insan kendisini hatırlayıp duygu ve düşünce dünyasını konuşmaya davranışlarını daha bir dikkatle incelemeye başlamıştır. Fert ve toplum olarak en ideal seviyeye ulaştırabilecek potansiyele sahip Kur'an'a günümüzdeki insanlığın her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğu ortadadır. Bunun nedeni, günümüzde insanlığın sahip olduğu teknik imkânlar, maddî refah, onu hakikî manada huzurlu kılmaya, hak ve adalet ölçülerine dayalı bir hayatı tesis etmeye yeterli kılmamıştır. Özellikle son asırda iyice Kur'an'dan uzaklaşan insanlık ona alternatif bir sistemi de bulmuş değildir. Kur'an'a rağmen uydurulan bütün sunî sistemler bir yıkılmış insanlığın maddî ve manevî ihtiyaçlarına cevap verememektedir. İnsanlık bütün bu sunî sistemlerden hatta bugünkü halleriyle insanın fitrî ihtiyaçlarına cevap vermeyen tahrif edilmiş semavî dinlerden bile kaçmaktadır. Buna karşılık, insanlığın her türlü ihtiyacına cevap verebilecek mahiyette olan Kur'an'a yöneldiği görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim' de geçmiş peygamberlere ve milletlere ait kıssalar bol miktarda bulunmaktadır. Kur'an'daki bu kıssalardan maksat tarihi olayların kronolojik olarak anlatılması değildir. Ancak geçmiş peygamberlerin ve milletlerin başlarına gelenlerden ibret almamız kast olunmaktadır. Bu sebepten kıssaların bazıları birkaç kere tekrar edilmiştir. Kuran, olayların teferruatına değil, kendi gayesine uygun ve insanların ortak dertleri olan yönleri seçer. Bu olaylar çeşitli surelerde anlatıldığı halde, her defasında ayrı bir tazelik ve tatlılık kazanır. İnsanın yaratılışını göz önünde tutan Kur'an-ı Kerim, en güzel kıssaları âdetâ gözlerimizin önünde cereyan ediyormuşçasına anlatır. İnsanlık tarihi bir sinema şeridi gibi seyircilerine ibret alınacak ince noktaları vererek hayatı tanzim etme yollarını gösterir. Kısacası Kur'an'daki kıssaları nasıl gayesi ahlaki ve terbiyevi oluşudur. İnsana olaylar kadar hiçbir şey gerçeği gösteremez. Buna uyarak

geçmiş milletlerin ilim cehalet, kuvvet, zaaf, şeref, zillet gibi durumlarını ve bunların sebeplerini iyice incelersek, mevcut olan iyi veya kötü davranışlarımıza karşı elbette tesir edecektir.

Kur'an-ı Kerimde kıssalar tamamen bir takım dini ve ahlaki amaçlara yönelik olarak anlatılmıştır. Mesela, nasihat ve öğüt verme, ibret, irşat, hidayet, uyarma, sakındırma, hususlara dikkat çekmek ve insanın nazarını bu konulara yoğunlaştırmasını sağlamak, Kur'an kıssalarının temel amaçları arasında yer alır. Nitekim Hz. Yusuf kıssasını anlatırken, Yusuf Suresinde ; “Elbette onların hayat hikâyelerinde ibret vardır.(Bu Kur'an) uydurulacak bir söz değildir, ancak kendilerinden öncekilerin doğrulanması, her şeyin açıklanması ve inananlar için bir kılavuz ve rahmettir ” buyurulmaktadır.

Bugün gerçekten her zamankinden daha fazla anlamaya ve hayatımızı prensipleriyle hayıflandırmaya muhtaç olduğumuz ilâhî mesajların, tarihte bizzat yaşanmış hâdiseler şeklinde canlı tablolar halinde sunulması özelliği sebebiyle önemi gerçekten büyüktür. Kur'an kıssalarında, Kur'an modelinin üzerine bina edilen birçok peygamberin; örnek şahsiyetleri, ibretli yaşantıları gözler önüne serilmektedir. Peygamberlerin tâbileri örnek alınan önemli şahsiyetler olarak anlatılmaktadır. Kur'an kıssalarında, Allah'ın seçkin kulları olan peygamberler ve bunlara iman edenlerin müspet tavırları, insanlığın tümünü ilgilendiren örnek hallerinin yanında, peygamberleri dinleyip inkâr eden menfi kutupta yer alanların durum ve akıbetlerini de ibretle görmek mümkündür.

Kısacası, Kur'an'ın bütünü ile muhataplara ulaştırılmak istenen ilahi mesajların özü, kıssaları muhtevasıyla, tecrübi olaylar suretinde ve hayatın içinden takdim edilmektedir. Böyle bir üslûpla insanlığa hitap etmenin insan psikolojisi açısından ne derece etkili ve anlaşılması kolay bir üslûp olduğu da ortadadır. Kur'an, kıssaları belli temel gayeler doğrultusunda muhataplara anlatırken, söz konusu muhtevayı “Kasas” tabirinin ve bu kelimenin kök anlamının ihtiva ettiği asıl manalar çerçevesinde ve tam bir gerçeklik içinde sunmaktadır. Bu noktada, çalışmamızın birinci bölümünde etraflıca yer verdiğimiz muhtevanın özeti olarak diyebiliriz ki: Kur'an kıssalar üslûbuyla geçmiş peygamberleri, birtakım tarihi şahsiyetleri ve hâdiseleri anlatırken bütün teferruatı ve cüzî hâdiseleri anlatmadığı gibi tarihi gerçekliğe uymayan herhangi bir muhteva ya da

yer vermemiştir. Ancak Kur'an, belli tarihi hâdiselerin evrensel mahiyetteki yönlerini bütün insanlığa ders ve ibret olacak mahiyetteki önemli sahnelerini icaz ve belağatına yakışır şekilde ilâhî kelâmdan başkasının aciz kalacağı bir üslûpla anlatmıştır.

Kur'an'ın temelde indiriliş gayesi ve hedefi ne ise kıssaların gayesi de odur. Yani Kur'an bütünüyle, diğer üslûplarıyla tevhide, ahireti, gerçek kulluğu, üstün ahlâk prensiplerini muhataplara nasıl anlatıyorsa kıssalar üslubuyla aynı konuları tarihi olayları peygamberlerin diliyle canlı ve tecrübî bir tarzda anlatmaktadır. Bizim çalışma konumuzu oluşturan asıl nokta, Kur'an kıssalarının dini duygu eğitiminde nasıl kullanılacağı meselesidir.

Kur'an-ı Kerim'i daha iyi anlamama, özellikle canlı hayat tabloları olan kıssaları anlayıp duygusal boyutta derinlemesine maneviyatını hissetmeme vesile olan, böylesi bir çalışmayı yapmamı bana uygun gören, büyük bir sabır ve fedakârlıkla çalışmayı tetkik edip ilmi tecrübeleriyle bana yol gösteren ve çalışma boyunca yardımlarını benden esirgemeyen, saygıdeğer hocam, danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Ali YILMAZ Bey'e en içten teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam boyunca değerli görüş ve önerilerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Macid YILMAZ Hocam ile Dr. Öğretim Üyesi Esra HACİMÜFTÜOĞLU Hocama da şükranlarımı sunarım. Tez yazım aşamasında sınavlarına rağmen bana yardımcı olan kızım ervanur Bayrak'a teşekkür ederim.

Gayret bizden Tevfik Allah'tandır.

Erzurum- 2018

Nuran BAYRAK

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İslâm terbiye sisteminde duygu eğitimine önem verilirdi. İhmal edildiği veya zayıf bırakıldığı takdirde insanlara kuru ve yavan bir İslâm anlayışı hâkim olur, ibadetlerde vecd hali kalmaz, her şey bir angaryaya dönüşürdü. İnsanın yaratıcısı ile arasındaki bağ, sevgi ve aşktan ziyade korkuya dayanırdı. Korku ise taraflar arasında bir cazibe unsuru olmaktan çok itici bir rol oynardı. Bu durumda, ibadetler şekilde kalır, sahibine manevî olarak mutluluk vermez, davranışlar benimsemekten çok, zorlamaya dayanırdı.

Duygu eğitimine yeterince yer verilmeyen bir eğitim sisteminde, olumlu duygular gelişmez, insanlar kötü duygularının tutsağı olur. Var olan olumlu duygularda bir takım sapmalar ve aşırılıklar baş gösterir. İnsan neyi, kimi, ne kadar seveceğini, kimden ne kadar nefret edeceğini kestiremez. Bazen sevmesi gerekeni sevmez, sevmemesi gerekeni sever. Dost ile düşmanı ayırt edemez. Kimileri de sevmeleri gerekeni aşırı derecede sever, kalbinde, beyninde putlaştırır ya da sevmediklerinden o kadar nefret eder ki onlardan adaleti esirger. Yaptığı hareketler, o kişilere karşı zulme dönüşür, akıl ve duygular arasındaki denge bozulmuş olur. Bu durum özellikle, çocukların ve gençlerin manevi/ruhi sistemlerin de onların iç dünyalarında büyük tahribatlar oluşturur. Bu tahribatları önlemek için, eğitimcilerin alternatif metotlar üretmeleri gerekmektedir. Çağımızda hız ve hız kavramlarının sınırsızlaşmasından dolayı eğitim sistemi de etkilenmiştir. Duygudan yoksun bir eğitim olarak, yaratılışlarına aykırı, şımarık, acımasız, sadece kendi menfaatini düşünen, lükse düşkün ve birçok erdemden uzak bir şekilde yetişmeleri/yetiştirilmeleri, insanları mutsuz, huzursuz ve tatminsiz bir hale getirmiştir. Onların faydalı, değer veren, üreten ve paylaşan kişiler olmasını sağlayacak eğitim metotlarının bulunması ve uygulanması gerekmektedir. Çalışmamız eğitimcilerle bu meselenin çözümünde, ilâhî bilgi olan Kur'an-ı Kerim'in, eğitimini hatırlatmayı ve duygu eğitimi konusunda kıssalarda yaşanan duyguları örnek göstererek onlara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Eğitimciler duygusal öğelerin bulunduğu eğitim metotlarıyla eğittikleri kimselerin hem kafalarına hem gönüllerine ve hem de davranışlarına yönelerek eğitim yaparlarsa

yukarda değinilen problemlerin ortadan kalkacağı ve daha verimli bir eğitimin gerçekleşeceği düşünülmektedir.

Dini duygunun gelişimi ve eğitimi ile alâkalı müstakil çalışmalar bulunmakta ve bu konu, genellikle eğitim bilimleri kapsamında ele alınmaktadır. Ancak bu çalışmalar konunun belli yönlerine değinmekte ve çoğunlukla konunun nazarî temellerine işaret eden ayet ve hadislere yer vermektedir. Bizim bu çalışmamız ise zikredilen araştırmaların nazarî çerçevesine yüzeysel olarak değinerek ve Kur'an-ı Kerim'den konuya ilişkin kıssalardan birçok örnek vererek onlardan ayrılmaktadır. Bu tercihte bulunmamızın en önemli nedeni ise duyuğunun teorik bilgilerden çok, yaşayarak öğrenilmesidir. Çalışmamız, ebeveyn ve eğitimciler için çocukların olumlu rol modelleriyle özdeşleşerek olumlu duyuğunun gelişimlerini köklü şekilde sağlayabilmelerine ilişkin insanlık tecrübesinden bol miktarda örnek sağlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim kıssalarında duyuğunun eğitimi, aile ve sosyal çevre içerisinde yaşanılarak canlı bir şekilde sunulmuştur. Kıssalardaki duyuğunun yoğunluğu, olayların seyri, ayetlerin akışı içerisinde okuyucunun, örneği verilen protiple duyuğudaşlık kurması neticesinde bizzat yaşamışçasına hissedilmektedir. Kur'an-ı Kerim'in her ayetinin muhataplarının bağladığının bildirilmesi ve onun tedebbür, tefekkür ile özümseyerek okunması tavsiyeleri, detaylara yerleştirilen bu incelikleri keşfetmeye ve kişilerin bu ilkelerle eğitilmesine yöneliktir. Bu araştırmanın genel amacı, Kur'an-ı Kerim'in, kendi bütünlüğü içerisinde önemli bir bölümünü oluşturan ve etkin bir eğitim üslûbuna sahip olan kıssalar konusunda ilgilileri bilgilendirmektedir. Kıssa ile eğitim, şüphesiz başta yaygın din eğitim hizmetinde bulunan din görevlilerini, okullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerine giren öğretmenleri ve çocukların daima yakın çevresinde bulunan anne/babaları yakından bilgilendirmektedir. Bahsedilen kişiler duyuğunun eğitimi çalışmalarında bu araştırmadan yararlanabileceklerdir, çünkü kıssalar, Kur'an-ı Kerimde zengin bir şekilde ve Kur'an'ın kendi ile temel gayesi doğrultusunda en mükemmel bir şekilde kullanılmıştır. Kıssalar bu üstün özellikleri sayesinde müminlerin davranışlarına yön verme ve dini duyuğunun konularında bilinç kazanma hususunda büyük rol oynamaktadır.

Kur'an'ın indiriliş gayesi ile kıssaların anlatılmasındaki gaye aynıdır. Bu nedenle Kur'an, kıssa üslubuyla okuyucularına ulaşırken, insanın yaradılışında var olan sosyal

ve psikolojik yönleri göz önünde tutarak daha etkili, canlı ve cazip anlatım sunar. Bu yüzden anlatımlardaki incelikler iyice anlaşılıp bilinirse, duygu eğitiminde doğru bir şekilde kullanılabilir. Dolayısı ile din görevlileri, DKAB öğretmenleri ve anne-babalar gibi asıl eğitimcilerin yanında bütün müslümanların bu hususları bilerek ve uygulayarak kıssa ile eğitimi hayatlarına kılavuz yapmaları ve ruh dünyalarını şekillendirmeleri mümkün olabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KISSA KAVRAMI / KUR'ÂN KISSALARIVEÖZELLİKLERİ

1.1. KISSA NEDİR?

Kur'an-ı Kerim kıssa kavramı için geçmiş tarihi olaylar hakkında kasas kelimesi dışında “Nebe, Enba” Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında meydana gelen olaylar içinde “Haberi, Ahber” kelimelerini kullanmıştır.¹ Ancak kasas kelimesi dışındaki farklı kelimelerle de ifade edilen Kur'an kıssalarındaki ortak ve değişmeyen nokta; onların hayal ve kurgusal tarihin gerçekleşmiş olaylar ve haberler olmasıdır.² Bu yönüyledir ki kıssa hikâyeden ayrılır; çünkü hikâye, gerçekçi, hayali, önemli, önemsiz, başkalarına aktarılıp anlatılabilecek her türlü olayı kapsamasına rağmen, Kur'an kıssaları, sadece ibret alınacak olan, tarihi doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olayları ve kimi olaylara dair bazı sahneleri içermektedir.³ Kur'an'da yer alan kıssaların genel bir listesini ise, Suyuti (ö.911/1505) şöyle vermiştir: Yaratılanların çeşitli yönleri, bazı peygamberlerin ve önceden yaşamış milletlerin haberleri arasında, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in cennetten çıkarılışı esnasındaki İblis ile olan kıssası, insanlığın ikinci babası olan Hz. Nuh'un tufan kıssası, Hz. Yunus'un kıssası, Hz. Lût Kavminin kıssası, Hz. İbrahim'in kavmi ve Nemrutla mücadelesi, oğlu ve hanımını Mekke'de ıssız bir çölde bırakması, oğlu İsmail'i kurban etmesi kıssaları, Hz. Yusuf ve Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlık kıssası, Hz. Musa'nın doğumu, nehre atılışı, Kıptî'yi öldürmesi, Medyen'e girişi, Hz. Şuayp'in kızı ile evlenmesi, Tur'da Allah ile konuşması, Firavuna gelişi, Mısır'dan çıkışı, düşmanı boğuşu, kavminin buzağıya tapması, bakara ve Salih kulla (Hızır) olan kıssası, zalimlerle savaşı, Hz. Eyüp kıssası, Hz. Meryem ve doğum kıssası, Hz. İsa'nın risaleti ve göğe çekilişi, Hz. Zekeriya ve oğlu Hz. Yahya'nın kıssası, Ashab-ı Kehf kıssası gibi kıssalar Kur'an'da var olan bazı kıssalardır.⁴

¹ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, 46.

² Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınevi, Ankara 2015, 68.

³ Esra Hacımüftüoğlu, *Kur'ân-ı Kerim'in irşad Üslûbu*, TDV Yayınevi, Ankara 2013, 147.

⁴ Suyuti, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulûmi'l -Kur'ân*, Darül İlmîyye Yayınevi, Kahire 1951, II/129; İsmail Cerahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 2003, 172. ; Hacımüftüoğlu, 147.

1.2. KISSA VE KASAS KAVRAMI

“Kıssa” ve “kasas” kelimeleri Arapçadır. K-s-s kökünden gelen kıssa fiilinden türemiştir. Çoğulu “kasas”dır. ‘Kıssatün’ kelimesi, kesim, kesme, haber, hikâye anlamlarına gelir.⁵ Kur’an-ı Kerim’de “kıssa ”şeklinde değil de aynı kökten gelen, aslında isim olup mastar yerine de kullanılan “kasas” şeklinde belirtilen ayetlerde yer almıştır. (Cum’a 62/3, Yusuf 12/3, Kasas 28/25, Kehf 18/64, Yusuf 12/111) Ayrıca “kasasna, nakussu, lemnaksus” gibi (Nisâ 4/64, A’raf 7/101, Yusuf 12/5) fiil hallerinde kullanıldığı da mevcuttur.⁶ Kelimenin sözlükteki anlamları dikkate alındığında, kıssa kavramının şu şekilde sıralamak mümkündür;⁷

A- Takip etmek: Birinin başka birisinin arkasından gitmesi, “İktesse eserehu” (izini takip etti) ayetinde olduğu gibi, iz sürmek, uymak.⁸

“Musa’nın annesi, Musa’nın kız kardeşine; ‘Onun izini takip et’ dedi”⁹ ve “Hemen izlerinin üzerine geri döndüler”¹⁰ ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır

B- Haber vermek, bir şeyi anlatmak, açıklamaktır. Kelime bu anlamıyla Kur’an’da 17 yerde geçmektedir. A’raf suresinde: “*Sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerinde düşünürler.*”¹¹ “*Biz sana onların haberlerini hak ile anlatıyoruz.*”¹² ve “*(Babası) Yavrucuğum! dedi, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!*”¹³ ayetlerinde bu anlamda kullanılmıştır

C- İsimdir mastar manasında kullanılmıştır: “Kasas” ve “Kass” kelimeleri: Türkçe de göğüs, Sadi, göğsün başı, ortası veya göğüs kamışı anlamlarına gelmektedir.

D- Bir şeyleri kırpmak, kesmek anlamında da kullanılmıştır.

Yukarıda kök anlamı için ifade ettiğimiz iz sürmek, bir kimseye veya bir şeye ait olayları adım adım takip etmek veya bu olayları anlatmak anlamlarına uygun olarak, kasas veya kıssa ifadelerinin ıstilahtaki anlamını şu şekilde ifade etmek mümkündür.

⁵ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul 2015, 747.

⁶ Mehmed Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler Yaratılış ve Hz. Âdem*, Düşün Yayınları, İstanbul 2017, 14.

⁷ Şengül, 46-47.

⁸ Yusuf Batar, “Kur’ân Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”, *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2016, 7(1), 86.

⁹ Kasas, 28/11.

¹⁰ Kehf, 18/64.

¹¹ A’raf, 7/176.

¹² Kehf, 18/13.

¹³ Yusuf, 12/5.

İnsanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla, çoğunlukla zaman ve mekândan soyutlanmış, geçmiş peygamberler ve kavimleri ile veya geçmiş toplumlarla ilgili Kur'an-ı Kerim'de anlatılan olaylara kıssa denilmiştir. Kıssalarla, tarihin derinliklerinde kalan ibret yüklü olayların izi sürülerek bu olaylarla ilgili bilgiler verilmektedir.¹⁴

Kur'an'da anlatılan tarihi olaylara Kasas isminin verilmesinin diğer bir hikmeti de, kıssalar üslûbuyla kuru kuruya, geçmişten bahsedip, olayları peş peşe sıralamak değildir. Asıl verilmek istenen incelik, tarihi olaylara bir canlılık kazandırılarak muhatapların ders ve ibret almaları için gözler önüne sermektir. Hatta bazen de bizlere olayların içindeymiş duygusunu hissettirerek olayları canlı bir şekilde izlettirmektedir.¹⁵

Bu tanımlamalardan hareketle kıssa kavramıyla ilgili şunlar ifade edilebilir; Geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak, bu suretle insanların unutmış oldukları veya gafil oldukları olaylarda daha dikkatli olmak gerekmektedir. Ayrıca kıssalara, *hikâye* demek doğru değildir,¹⁶ Çünkü hikâye, gerçekte yaşanmamış olaylar hakkında kullanılır. Kıssa ise geçmişte yaşanmış fakat unutulmuş olayları, doğru bir şekilde bildirerek gerekli dersleri almaları için o zamanda yaşatmayı gaye edinmiştir.¹⁷

Kur'an kıssaları özetle, peygamberlerin irşat ve tebliğ faaliyetleri, Allah Teâlâ'dan almış oldukları emir ve yasakları insanlara tebliğ etmelerinin yaşanmış birer sahne olarak insanlığa sunulmasıdır.¹⁸

¹⁴ Okuyan, 15–16.

¹⁵ Macid Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'ân Kıssaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2001, 32.

¹⁶ Demir, 69–70.

¹⁷ Suat Yıldırım, "Kur'ân da Kıssalar", *A. Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergi*, Sayı: 3, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, 37–38.

¹⁸ Demir, 68.

1.3. KUR'AN'DA KISSALAR

Kur'an-ı Kerim'de, kıssalar, çok yerde bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in yaklaşık yarısı oluşturduğunu söyleyen âlimler olduğu gibi M. Reşit Rıza gibi dörtte üçünü oluşturduğunu ifade eden âlimler de bulunmaktadır. Bu yaklaşımlarda kesinlik aranmak yerine şu ifade edilebilir, kıssalar Kur'an'da çok geniş bir yer tutmaktadır.¹⁹

Kıssa türü insanlıkla beraber doğmuştur, fakat dünyada ve Araplar arasında Kur'an'daki gibi, "kısa kıssalar", Kur'an'ın indirilişiyle öğrenilmeye başlanmıştır. İslâm âleminde başlayarak Batı âleminde öğrenilmiş ve etkisini, açık bir şekilde göstermiştir.²⁰ Kur'an kıssalarının kısa olanı da uzun olanı da diğer bütün ayetlerde olduğu gibi hepsinin anlatılışı sebepsiz değil, bir amaca yöneliktir. İşte bu amaca göre kıssalar anlatılırken Kur'an hassas yöntemler kullanır. Kur'an bazen sadece kıssanın anlatımıyla amaçlanan gayeleri zikreder. Bu yöntem kullanılarak, kıssa ile kıssanın anlatımına sebep olan olay arasında ilişki gösterilmiş olur. Bazen de kıssalarla öğütler, dersler verilir. Bu metotlarla kıssaları okuyanların düşünerek okumaları amaçlanır.²¹

Kıssalarda olan başka bir üslûp özelliği de anlatımda olaylar bir hikâyede olduğu gibi düzenli bir şekilde sonuca ulaştırılmaz. Sadece bir sahnenin betimlenmesi ve bu sahnede olan bazı unsurların anlatımı yapılır. Örneğin Hz. Musa (a.s.) ile Firavun arasındaki olaylardan anlatılırken Firavundan, mele 'den, sihirbazlardan, halktan, Hz. Musa (a. s.) ve Beni İsrail'den bahsedilir. Onlar konuşurlar, bu konuşmalarından onların diğerleri ile nasıl bir ilişki içerisinde buldukları rahatlıkla görülebilir. Firavundan her zaman zulüm gören korku dolu bir halkın çaresizce itaati görülür. Bu zalim yönetime Hz. Musa'nın karşı çıkması, mücadele etmesi gibi. Bununla birlikte kıssaların özelliklerinden çıkaracağımız en önemli husus, Kur'an kıssalar yoluyla aslında onlarda anlatılanlardan daha fazla şeyler söylemek istediğidir. Okuyucu, okuduğu ya da dinlediği kıssalardan bilgi ve kavrayışı derecesinde ders çıkarabilecek ve faydalanabilecektir.²²

Kur'an kıssalarının da, üstün bir anlatım metodu olan tasvir çok kullanılır. Kur'an'ın bu yöntemle, sunmuş olduğu tablo ve sahnelerde dinî ve edebî hedefleri bir araya getirdiği

¹⁹ Yıldırım, 37.

²⁰ Şengül, 69.

²¹ Yılmaz, *İslam Ahlak Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, 35-36.

²² Hacımüftüoğlu, 162-163; Yılmaz, 46.

ve hedeflerde insanların dinî hislerine sanatsal bir dille seslendiği söylenebilir. Din ve sanat sayesinde insan âdeta ruhunun derinliklerinde duygusal olarak, ruh ve hisle bütünleşerek daha içsel bir şekilde bu sanatsal güzelliği kavrayıp verilen mesajları da alabilecektir.²³

Kur'an'da meseller: Kur'an'da kıssa, şahıs, zaman ve mekândan soyutlanmış, olağanüstü veya yaşanmışlık gerçeğini gösteren, Bir nevi tarihi olayların dile getirildiği anlatım şeklidir. İşte bu yönüyle kıssa, “mesel” kavramından farklıdır,²⁴ çünkü kıssalar olmuş veya olması mümkün (örneğin, ahiret haberleri vb.) olayları dile getirir. Fakat meselde böyle bir anlam yoktur. Mesel, olmamış veya olması da normal şartlarda mümkün olmayı anlatır.²⁵ Kur'an'da her kıssa bir mesel, fakat her mesel bir kıssa değildir, denebilir.²⁶

1.4. KISSA ÇEŞİTLERİ

Kur'an kıssaları hakkında çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüşse de usul ve konularına göre yapılan sınıflandırmalarda en çok tercih edilen sınıflandırma, şöyledir:²⁷ Tarihi, Vakii, Tamsili, olmak üzere üç bölümdür. Kısaca, açıklamak gerekirse:

A- Tarihi Kıssalar: Olayın geçtiği yerleri, kahramanları, hâdiseleri gizlemeden açık bir şekilde anlatan kıssalardır. Kur'an bu tür kıssalarda olaydaki şahısların isimlerini olayın yaşandığı memleketleri, meydana gelen olayları bazen tam, bazen de sınırlı anlatır. Bütün peygamber kıssaları, peygamberleri yalanlayan kavimlerin başlarına gelen olaylardan bahseden ayetler, Hz. Musa ve Firavun, Hz. İsa ve Beni İsrail, Hz Salih ve Semud vb. kıssalar bu türden kıssalardır.

B- Vakii Kıssalar: İnsanların ibret almaları için örnek verilen kıssalardır. Bu kıssalarda gerçek şahıslar veya örnek gösterilen herhangi bir şahıs anlatılabilir. Hz. Âdem'in iki oğlu hakkında anlatılan kıssa bu kapsamda değerlendirilebilir.²⁸

²³ Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, (Çev. Kamil M. Çetiner) Arslan Yayınları, İstanbul 1997, 203-204

²⁴ Cerrahoğlu, 174.

²⁵ Okuyan, 15.

²⁶ Bakara, 2/17-20.

²⁷ Şengül, 72.

²⁸ Maide, 5/27-30.

C- Temsili Kıssalar: Bu kıssalar bizzat gerçeği temsil etmeseler de geçmişte yaşanmış olması mümkündür. Örnek olarak Kur'an'da iki bahçe sahibinin kıssası verilebilir.²⁹

1.5. KISSA KONULARI

Kur'an kıssaları, Kur'an'ın gayelerinin hepsini içine almaktadır. Vahyin, vahdaniyetin ispatı, peygamberlik, inzar (uyarma), tebşir (müjdeleme), Allah'ın kudretinin tecelli ettiği yerlerden, hayırdan ve şerden, sonuçları, başa gelen olaylara sabretmeyip telâşlanarak üzülop mutsuz olmanın neticeleri ve sabretmenin müjdeleyici akıbeti, şükür ve nankörlüğün akıbeti vs. gibi daha birçok dinî konuları ve ahlaki amaçları kapsamakta ve bunların duygusal bir şekilde anlatılmasında araç vazifesi görmektedir.³⁰

1.6. KUR'ÂN KISSALARININ VARLIK NEDENİ VE GAYESİ

Kıssaların tek tek amacının ne olduğu üzerinde durmak, konumuzun sınırlarını fazlasıyla aşacağından, kıssaların ön plâna çıkan temel hedeflerinden önemine binaen birkaçına değinmek yeterli olacaktır. Kur'an kıssalarının konularına bakıldığında bazı konular birinci olarak temel amaç şeklinde okuyucuya takdim edilir. Bazı meselelerde ikinci derecede amaç olarak sunulur. İster birinci olan ana konular isterse ikinci olan konular kıssadaki olayların akışı ve ifade üslûbu içinde okuyucunun kalp ve zihin dünyasına işlenir. Çoğu zaman da Kur'an, özellikle dikkat çekmek istediği ibret ve amacı kıssasının başında, kimi zaman ortasında yahut sonunda göstererek açıklamaktadır. Genel olarak kıssaların amaçları şunlardır: İman esaslarını ispat edip açıklamak (ahiret, tevhit, kader inancı, vs.) Resulullah ve ona inananlarına teselli verip gönüllerini pekiştirmek, her devirdeki bütün peygamberlerin ve tebliğ ettikleri dinlerin birliğini açıklamak ve insanoğlunu ezeli düşmanı olan şeytana karşı uyarıp, tedbirli olmasını haber vermektir.³¹ Kıssalarda ne söylendiği ile kıssalarla ne söylendiğinin arasındaki farkı en baştan bilmek gerekmektedir. Böyle bir ayırım, kıssaların amaçlarının belirlenebilmesini ve daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır, çünkü bir

²⁹ Kehf, 18/32–34.

³⁰ Kutub, 205.

³¹ Yılmaz, , *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'ân Kıssaları*, 40.

kıssanın içindeki ayetler bütünü ve Kur'an'ın genel bütünlüğü ayrı tutularak kıssada anlatılan olay üzerinde yoğunlaşmak ve olayın detaylarına takılmak, kıssaların anlatılış amacına ters düşen bir anlayıştır. Bu nedenle her bir kıssa ile ne demek istenildiği, vurgulanan ana fikrin ne olduğu üzerinde bir bütünlük içerisinde durulması, kıssaların amacına uygun bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kıssaların en önemli amaçlarından birinin, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) teselli etmek, olduğu yukarıda ifade edilmişti. Diğer bir amacı da Hz. Peygamber (s.a.s.), ve müminler üzerindeki baskının hafifletilmesini sağlamaktır,³² çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.)'in tebliğ vazifesi kolay olmamıştır. Müşriklerin, Mekke döneminde Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Müslümanlara yaptıkları sözlü ve fiili saldırılar, olumsuz davranışlar, Hz. Peygamber (s.a.s.) den sürekli delil istemeleri ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in gösterdiği delilleri kabul etmemeleri gibi bazen de alay etmeleri, bir insan olan Hz. Peygamber (s.a.s.)'in üzülmeye hatta kendisine vahyolunan bazı ayetleri tebliğ etmemeyi düşünmesine neden olmuştur.³³ Bu duruma şu ayeti kerime delil olarak verilir;

“Herhâlde sen: ‘Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi?’ demelerinden ötürü, sana vahyolunanın bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bunu onlara okumaktan göğsün daralacak, (sıkılacaksın); ama sen sadece bir uyarıcısın (böyle sözlere aldırma) her şeye vekil olan Allah'tır.”³⁴

Allah Teâlâ, önceki peygamberlerin başından geçenleri, peygamberlik görevini yerine getirirken karşılaştıkları sorunları kıssalar yoluyla anlatarak, Peygamber (s. a) ve inananların kalplerine kuvvet ve güven vermeyi, üzülmemelerini sağlamayı ve onları teselli etmeyi, böylece ümitsizliğe ve zaafa düşmelerini engellemeyi amaçlamıştır. Başka bir ifadeyle, Kur'an-ı Kerim'de bu amaç şu şekilde ifade edilmektedir:

³² Hacımüftüoğlu, 149–153.

³³ Okuyan, 30.; Demir, 137.

³⁴ Hûd, 11/12.

“Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini sağlamaştırarak her şeyi sana anlatıyoruz. Bunda da sana hak ve inananlar için bir öğüt ve ibret gelmiştir.”³⁵Kur’an kıssalarının tarihi canlandırıcı boyutu çok önemlidir. Hak-batıl mücadelesinde insanlık tarihinin belki de en çarpıcı örnekleri kıssalarda yer almaktadır. Kıssalarda sunulan tarihi bilgilerle, insanlara, toplumlara ve tarihe yön veren belirleyici unsurlara yer verilmektedir. Bu çerçevede geçmişte yaşanan olaylarda öz itibarıyla benzer yönlerin çok olduğu, çeşitli insan tiplerinin ve toplumların olaylara karşı tavırları ve bu tavır alışları sonucunda karşılaştıkları/karşılaşacakları olumlu veya olumsuz durumlar anlatılır. Kısaca tarihin yorumu ilâhî olarak kıssalarda bulunmaktadır. Bu yorumla insanların ve toplumların yaşantılarına olumlu bir şekilde yön verilmesi hedeflenmektedir.³⁶ Yukarıda da değinildiği gibi kıssalarda anlatılanlarla, inanan insan ve toplumların dikkat etmeleri gereken durumlar gösterilerek, Müslümanların var olmayı başarabilen, güçlü, etkileyici ve belirleyici bir statüye nasıl ulaşacakları gösterilmektedir. Buna önem vermedikleri takdirde ise nasıl olumsuzluklar yaşanacağı anlatılarak yaşama dair bir kavrayış modeli ve bir bakış açısı getirilmektedir. Yani anlama konusunda kıssalar, yol gösterici birer modeldirler.³⁷

Kıssalar genel olarak düşünüldüğünde, anlatılan olaylardaki temel amaçlardan birinin de, insanların duygularını güven, korku ve ümit yönünde harekete geçirmek ve aksiyona yönlendirerek motive etmek olduğu ifade edilebilir. Kıssaların bir diğer amacı ise okuyucunun kıssalarda anlatılan olaylar üzerinde yoğun bir şekilde düşünmesini sağlayarak, ibret almasını sağlamaktır.³⁸Söz gelimi Hz. Lût (a.s.) kavminin yer aldığı kıssada kavmin nasıl helak olduğu anlatıldıktan sonra; “*Şüphesiz bunda işareten anlayanlara nice ibretler vardır.*”³⁹ayeti yer almaktadır.⁴⁰

³⁵Hüd, 11/ 20.

³⁶ Demir, 134–135.

³⁷ Okuyan, 29.

³⁸ Cerrahoğlu, 174.

³⁹Hicr, 15/75.

⁴⁰ Demir, 138–139.

Kıssaların bir diğere amacı da, vahiy ve risaletin ispatlanmasıdır. Peygamber (s.a.s.) okuma yazması olmayan bir insandır. Bu nedenle Yahudi ve Hristiyan bilginlerden bilgi almış olamaz. Ancak kendisine aktarılan vahiyde, önceki peygamber ve toplumlarla ilgili bilgiler yer almaktaydı⁴¹ Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu bilgileri başka hiç kimseden değil, sadece kendisine gelen vahiyden öğrendiğini şu ayet dile getirmektedir: *“Bunlar sana vahyettiğimiz, görünmez âlemin haberlerindedir. Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; çekiştikleri zaman da sen yanlarında değildin.”*⁴² Ayrıca Nuh kıssası anlatıldıktan sonra; *“Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Ne sen ne de kavmin, daha önce bunları bilmiyordunuz.”*⁴³ ifadesine yer verilmektedir. Dolayısıyla, kıssaların Kur'an'da yer alması, Kur'an'ın Yüce Allah'tan gelen bir vahiy, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e onun tebliğcisi olduğunu ispat etme bakımından önemli bir delildi. İlahî dinlerin hepsi aynı kaynaktan gelmiştir. Bu nedenle, kıssalardaki amaçlardan biri de ilâhî dinlerin ilkelerinin aynı olduğunun açıklanmasıdır.⁴⁴ Bu nedenle kıssaların tümü tevhit anlatımı etrafında dönmektedir.⁴⁵ *“Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki; ona 'benden başka tanrı yoktur, bana kulluk edin!' diye vahyetmiş olmayalım”*⁴⁶ ayeti bu hususu açıklar niteliktedir. Peygamberlerin aynı kaynaktan besleniyor olmaları ve tebliğlerini oluşturan ilkelerin aynılığı yanında, davet yöntemlerindeki birlik ve bütünlük de dikkat çekmektedir.⁴⁷ Kıssalardan da anlaşılacağı üzere, peygamberler getirmiş oldukları ilâhî mesajı tebliğ ederken benzer sıkıntılar yaşamışlardır ve öncesinde hazırlık süreci geçirmişlerdir. Kendilerine gönderilen mesajı insanlara tebliğ için, öncelikle tevhidî tevhidî çevreleyen konuları ve temel inançları çeşitli delillerle anlatmaya/ açıklamaya çalışmışlardır. Bu süreçte çeşitli zorluklara, eziyetlere katlanmışlar; bazen de kendi memleketlerinden hicret etmeye zorlanmışlardır. Ancak ne olursa olsun peygamberlik görevlerini yerine getirmiş, türlü sıkıntıları özellikle ve

⁴¹ Yıldırım, 40; Kutub, 145.

⁴² Al-i İmran, 3/44.

⁴³ Hûd, 11/49.

⁴⁴ Bkz. Maide, 5/46–48; Hac, 22/78; A'la, 87/18–19; Necm, 53/36–38.

⁴⁵ Bkz. A'raf, 7/59, 65, 73, 85.

⁴⁶ Enbiya, 21/25.

⁴⁷ Şengül, 306–308.

öncelikle kendi şahıslarında yaşamışlardır.⁴⁸Bu mukaddes vazifelerinden bir an bile geri durmamışlardır.⁴⁹

Bütün bu ifade edilenlerden sonra kıssaların amaçları, Kur'an'ın indiriliş amaçlarını gerçekleştirmektedir, denilebilir.⁵⁰Kur'an kıssalarındaki olaylar vasıtasıyla ile tarih boyunca insanlığın ilâhî davetler karşısında gösterdiği olumlu ve olumsuz tepkiler, kıyamete kadar insanlığa ders ve ibret olsun diye anlatılmıştır. Bazı âlimler ise kıssaların yaşanmış olması ve insanları etkileyen muhtevaları nedeniyle insanlığı, doğru yola ve hayra teşvik etmekte, şerden sakındırma noktasında uyarmaktadır. Âlimlerin bu şekilde yaptıkları tanıma göre, kıssaların açıklanmasına, yorumlanmasına gerek kalmadığını da savunurlar.⁵¹Kısaca ifade edecek olursak, kıssaların asıl amacı, insanlığı doğru yola, hakka davettir. Kıssalar bir tarih bilgisi gibi görünsede gerçekte insan içindir. Allah'ın hoşnut olacağı insanı tarif eden ince mesajlar içermektedir. İman ve güzel ahlakla donanmış insana katkı sağlayan, İlahi hitaba muhatap olmuş insanın kültür dünyasına aittir.

1.7. KUR'ÂN KISSALARINDA ŞAHIS VE OLAY UNSURLARI

Edebi hikâye ve okuma türlerinde bulunan ve temel unsurlar arasında yer alan olay, şahıs, diyalog, konuşurma, zaman ve mekân unsurları Kur'an kıssalarında da bulunmaktadır. Fakat sayılan bu unsurların hepsini, bir kıssada toplu olarak bulmak mümkün değildir. Kur'an'ın asli amacının gerekli kıldığı ölçüde bulunmakta, duruma göre bahsedilen unsurlar farklı derecelerde yer almaktadır.⁵² Kıssalar, dini amacı gerçekleştirmeye yarayan araçlar olduğu için bazen şahıslar zikredilmez, neredeyse tamamen gizlenir.⁵³Bazen de kıssada ne tarihi unsurlar ne de şahsiyetin isim ve sıfatları yer alır. Sadece olayın ibret alınacak yönleri dikkatlere sunulur.⁵⁴Şahıslar bazen de apaçık bir şekilde görülür. İsimleriyle birlikte zikredilen peygamberler, onların yardımcıları, arkadaşları, ilâhî vahye karşı çıkan bazı şahsiyetler bu tip kıssalara örnek

⁴⁸ Şengül, 307–308; Yıldırım, 40-42.

⁴⁹ Demir, 141.

⁵⁰ Yıldırım, 40; Şengül, 277.

⁵¹ Ebu Gudde, Abdülfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed(s.a.) ve Öğretim Metodları*, Yasin Yayınları, İstanbul 2005, 201.

⁵² Okuyan, 15.

⁵³ Örnek kıssa için bkz. Kehf 18/32–44.

⁵⁴ Bkz. Yasin, 36/3–29.

olarak verilebilir.⁵⁵ Kıssaların üslûbu içinde zaman unsuru da okuyucuya verilmek istenen ilâhî mesaja uygun bir şekilde verilir.⁵⁶ Eğer bu kavramlar yani şahıs, zaman ve mekân kavramları bütün teferruatıyla verilseydi, o zaman Kur'an her devirdeki okuyucularını, anlatılan olayların tarihi unsur ve teferruat bilgileri içinde boğacaktı. Kur'an kıssalarında var olan gerçek, kıyamete kadar her bir okuyucuyu olayların teferruatı içinde boğmadan sanki olayları bizzat yaşıyormuş gibi durumuna göre kendisini içinde yaşadığı toplumu ve bütün insanlığı tasvir eden anlatımdan kendisine yetecek kadar ibret ve ders almasıdır. İnsanlık temel olarak aynıdır, sadece biçim olarak değişikliğe uğrar. Kur'an-ı Kerim kıyamete dek bütün insanlık için gönderilen hidayet ve rehber olduğu için söz konusu anlatım özellikleri Kur'an'ın insanları aciz bırakan üslubunu ve metodunu göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁷

1.8. KUR'ÂN KISSALARININ TARİHİ BOYUTU

Hristiyanlığın tahrif edildiği deformasyon sürecinde ve sonrasında Batılı bazı düşünürlerin ve oryantalistlerin, İslâm dininin birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i Kitabı-ı Mukaddes seviyesine indirmeye çalışmışlar, Kitabı-ı Mukaddes'e yapılan eleştirilerin aynısının Kur'an-ı Kerim'e uygulanması gerektiğini savunmuşlardır. Bu şekilde bir yaklaşım Kur'an kıssalarına da yansımıştır. İslâm dünyasında yaygın olmasa bile Kur'an kıssalarının tarihi gerçekliğini sorgulayan çeşitli ilim adamları bulunmaktadır.⁵⁸ Bu kişilerin iddialarını, kaynak açısından kıssaların gerçekliğinin sorgulanması ve içerik açısından kıssaların gerçekliğinin sorgulanması şeklinde iki başlık altında incelemek mümkündür:

1.8.1. Kaynak Açısından Kıssaların Gerçekliğinin Sorgulanması

Kitabı-ı Mukaddes'in mitolojik unsurlardan arındırılması çabaları bağlamında Kur'an kıssaları ele alındığında, üzerinde durulması gereken önemli bir husus, özelde Kur'an kıssalarının veya genelde Kur'an'ın tümünün kaynağı konusudur. Şunu hemen belirtmek gerekir ki, Batı'da Kitabı-ı Mukaddes'in mitolojiden arındırılması çabalarına zemin hazırlayan en önemli nedenlerden bir tanesi, Kitab-ı Mukaddes'in direkt olarak

⁵⁵ Bkz. Enbiya, 21/57; Kasas; 28/24; Yusuf, 12/33.

⁵⁶ Bkz. Maide, 5/24–26; Ankebut, 29/14; Nuh, 71/1–10.

⁵⁷ Şengül, 205–240.

⁵⁸ Demir, 72–74.

ilâhî kelimeler olmamasıdır. Ayrıca farklı kutsal metinlerin de bulunmasıdır. Bu nedenle, Kur'an kıssalarının kaynağı meselesini, Kitab-ı Mukaddes'te arama çabası ve 'Kur'an kıssalarının Arap hitap çevresi ve Arap kültürü ile ilgisi şeklinde iki şekilde incelemek gerekir.⁵⁹

Kur'an için kaynak arama girişimleri Hz. Peygamber(s.a.s.) döneminde başlar ve sonraki dönemlerde de devam eder. Özellikle Kur'an kıssalarının Kitab-ı Mukaddes'ten, Yahudi ve Hıristiyan çevrelerinden yararlanarak oluşturulduğu fikri, Orta çağ ve sonrası dönemde Batı'da onaylanan bir görüş olarak kendini göstermiştir.⁶⁰

Kıssaların kaynağı ile ilgili olarak, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'daki bilgileri birilerinden aldığı görüşünün yanında, Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes arasında paralel görünen unsurların Muhammed(s.a.s.)'in vefatından sonra Yahudi ve Hıristiyan bilginlerden etkilenerek Kur'an'a eklenmiş olabileceği iddiasında yer almaktadır. Söz gelimi Matthew Paris (1199–1259), Kitab-ı Mukaddes'e ait bilgilerin Hz. Muhammed (s.a.s.)'in vefatından sonra Kur'an-ı Kerim'e eklenmiş olduğunu savunmuştur. Modern dönemde bazı oryantalistler bu görüşü benimseyerek, Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan kıssalarla Kur'an'da olanlar arasında bir paralelliğin bulunduğunu, bu nedenle de kıssaların Kitab-ı Mukaddes'ten alınmış olma ihtimalini savunmuşlardır. Oysa yukarıda da ifade edildiği üzere, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Kur'an'ı veya Kur'an'ın çeşitli kısımlarını bazı kişilerden almış olma ihtimali bulunmadığı gibi, Hz. Peygamber (s.a.s.) sonrası dönemde de Kur'an'a ne bir şey eklenmiş, ne de bir şey çıkarılmıştır. Bu konu, Kur'an'ın kendisi tarafından birçok yerde bizzat ifade edildiği gibi tarihi veriler de bunu açıkça göstermektedir.⁶¹

Oryantalistlerin, Kur'an'ın kaynağını Kitab-ı Mukaddes'e dayandırma çabalarında en çok öne sürdükleri delil, Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes'te bulunan kıssalar arasında bir paralelliğin, örtüşmenin bulunmasıdır. Kitab-ı Mukaddes'in, ilâhî dinlere ait kutsal metinler olması ve Kur'an'ın da ilâhî kelâm olması nedeniyle paralellik bulunması tabiidir. Kıssalar açısından bakıldığında, kıssaların işleniş şekli ve konularında büyük farklılıkların olduğu görülecektir. Söz gelimi Tevrat'ın tarih bilgisini ön plâna çıkaran ve detaylı tarih bilgilerine yer veren bir kitap olduğu görülür. Tevrat'taki kıssaların

⁵⁹ Demir, 72–74.

⁶⁰ Okuyan, 16.

⁶¹ Demir, 75.

belki de en belirgin özelliği, sunulan bilgilerin tarih, yer, şahıs gibi unsurlarla ve bütün detaylarıyla birlikte verilmesidir. Tevrat'ta olaylar anlatılırken neredeyse asıl amacı unutturma çabası içinde, bütün detaylara girilmekte, âdetâ hiçbir detay kaçırılmamaktadır.⁶² Bir örnek vermek gerekirse, Hz. Nuh ve Tufan olayının anlatımında en ince ayrıntılara girilmekte, Hz. Nuh'un gemiyi nasıl yapacağı bütün detaylarıyla aktarılmaktadır. Bunun yanında tufan esnasında ve tufan sonrasına meydana gelen olaylar detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca, Hz. Nuh'un zürriyetini oluşturan insanların listesi iki farklı şekilde uzun listeler halinde anlatılmaktadır.⁶³

Kıssalar Kur'an'da büyük bir yer kaplamasına buna rağmen, Kur'an, Tevrat'ta olduğu gibi kıssaları bir tarih kitabı şeklinde vermez. Kur'an kıssalarında teferruattan uzak durulmakta, özellikle yer ve zaman gibi unsurlara değinilmemektedir. Çoğu yerde kıssada anlatılan olayların kahramanlarına da yer verilmemektedir. Tevrat'ın aksine, tarihi unsur arka plânda bırakılarak asıl verilmek istenen mesajı dikkat çekilir. Burada ifade edilecek bir diğer farklılık ise, Tevrat'a hâkim olan tarih kitabı görünümünün İsrailoğulları merkezli bir yapı arz etmesidir. Başka bir ifadeyle Tevrat, seçkin bir kavim olduğu kabul edilen İsrailoğullarını konu alan bir siyer kitabı şeklinde kendini gösterir. Oysaki Kur'an'da belirli bir kavim veya topluluk ön plâna çıkarılmamış olmakla birlikte bütün kıssalar tevhit ekseninde ve hidayet amaçlı olarak yer almaktadır ki kıssaların işleniş biçimine ve muhtevasına da yansıyan bu özelliklerdir.⁶⁴

Anlaşılabileceği üzere, Kur'an kıssalarının kaynağını Kitab-ı Mukaddes'e dayandırma girişimleri ve bu yöndeki iddialar, gerçek değildir. Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes'in birçok ortak kıssayı içerdiği doğrudur. Fakat kıssaların konuları arasında bir benzerlik bulunmakla birlikte, yukarıda da ifade edildiği üzere, konuların üslûbu ve ana fikrinde, yapı ve muhtevalarında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Kur'an'da tarih bilgisine önem verilmemesi, tevhit inancının öz itibarıyla önemli oluşu, tutarsızlığın bulunmaması, olaya değil, mesajı vurgu yapılması, Kur'an kıssalarını Kitab-ı Mukaddes kıssalarından ayıran en belirgin özellikler olarak sayılabilir. Bu nedenle Kur'an kıssalarının Kitab-ı Mukaddes kıssalarından yapı ve muhteva yönüyle büyük

⁶² Batar, 84.

⁶³ Demir, 84.

⁶⁴ Okuyan, 16.

farklılık arz ettiğini ve Kur'an kıssalarının kaynağının Kitab-ı Mukaddes olamayacağını belirtmek gerekmektedir.⁶⁵

Kur'an'ın, inmiş olduğu toplumun kültürüne sahip olduğu bilinmektedir. Bu durum verilmek istenen ilâhî mesajın muhataba ulaşabilmesi için de bir gerekliliktir. Fakat bu, yani Kur'an'ın inmiş olduğu toplumun kültürüne sahip olması, Kur'an'da sunulan bilgilerin tamamının Araplar tarafından bilindiği anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, bu durumun üslupla ve dilin kullanım biçimiyle sınırlı tutulması daha isabetli olacaktır.

Asıl mesele olan kıssalar açısından bu eleştiriye bakıldığında, yani Kur'an'ın içindeki bütün bilgilerin tamamının Araplar tarafından bilindiği söylenemez. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Kur'an'da Arapların bildiği kıssalar bulunmakla birlikte, onların bilmediği kıssalar da bulunmaktadır. Buna örnek olarak “elem tera” (görmedin mi, görmez misin?) ifadesi verilebilir. Elem tera”⁶⁶ ifadesinin yer aldığı kıssaların Araplarca bilinme ihtimalinin yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Bu nedenle bir olay anlatılırken söze “görmez misin, bilmez misin?” gibi ifadelerle başlamak, muhatabın anlatılan olayla ilgili tam olmasa da bilgi sahibi olduğu anlamına gelir. Razi (ö.606/1210) bu konuda şöyle bir açıklamada bulunur;

Razi: “*Görmedin mi Rabbin ne yaptı Sad'a?*”⁶⁷ ayetindeki “görme” ifadesinin “bilme” anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Ona göre Ad ve Semud'un Arap bölgesinde yaşayan iki kavim olması, Firavun'un ise, Arap topraklarına komşu olan Mısır'da yaşamış olması ve Firavunla ilgili haberlerin ehli-i kitaptan duyulması nedeniyle bu tür haberler nesilden nesile sözlü olarak aktarılmaktaydı. Nesilden nesille tevatürle aktarılan bu haberlerin görme derecesinde kesin bir bilgi düzeyinde olması nedeniyle “bilmiyor musun?” anlamında “görmüyor musun?” ifadesi kullanılmıştır.⁶⁸

Araplarca bilinmeyen kıssalara örnek olarak ise: Hûd Suresi'nde yer alan Nuh kıssasının sonundaki ayet verilebilir.

⁶⁵ Demir, 83–87.

⁶⁶ Bkz. Bakara, 2/243, 246, 258; Fecr, 89/6; Fil, 105/1.

⁶⁷ Fecr, 89/6.

⁶⁸ Razi, XXXI, 165–166.

“İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin”⁶⁹ ayeti Peygamber (s.a.s.)’in ve Arap toplumunun bilmediği kıssaların Kur’an’da var olduğunu göstermektedir. Kıssalarda geçen şahıs veya toplulukların tümünün Arap halkı oldukları, bu nedenle de Kur’an’daki kıssaların Araplarca bilindiğini söylemek de doğru değildir. Peygamberlerin tümünün Arap olduğu bu nedenle, nesilden nesille aktararak cahiliye Arapları tarafından bu bilgilerin bilindiğini söylemek yine mümkün değildir. Yapı açısından çok farklı toplumlara peygamber gönderilmiştir. Ayrıca her topluma vahiy kendi diliyle gelmiştir.⁷⁰

Burada daha önemli olan konu, Kur’an’daki kıssaların Araplar tarafından bilinip bilinmediği değil, Arapların bilgisinin esas alınması nedeniyle olaylara ve tarihe uymayan yanlışlıkların ve çelişkilerin bulunması fikridir. Oysa Arapların bilgisinin esas alındığını tarihi açıdan tespit etmek mümkün değildir. Bu nedenle bu yönde yapılan açıklamalar, tahmin ve yorumdan başka bir şey olamaz. Ancak konuya Kur’an ve Kur’an’ın evrenselliği açısından bakıldığında, Kur’an’ın Arapların bilgisini olduğu gibi aldığı, yanlışlıkları düzeltme ihtiyacı hissetmediğini ifade etmek hem sakıncalı hem de doğru değildir.⁷¹ Ayrıca Kur’an bazı kıssa sonlarında söz konusu kıssayı gayblâ ilişkilendirmesi, kıssalardan bazılarının Araplarca hiç bilinmediğini gösterir. Kur’an’ın evrensel bir vahiy olması sebebiyle⁷² bütünüyle gerçeklere dayanan, yanlışlık içermesi muhtemel olmayan bir yapıdadır. Bu özelliği ile sadece inmiş olduğu topluma hitap etmesi imkânsızdır.

1.8.2. İçerik Açısından Kıssaların Gerçekliğinin Sorgulanması

Modern dönemde Kur’an kıssalarının gerçekliğini sorgulama konusunda öncülük eden ilim adamı Muhammed Abduh’tur. Abduh, kıssaların içeriklerinin tamamen doğru olmasının gerekmediğini belirtmiştir. “*Hani İbrahim, ‘Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster’ demişti. (Allah ona) ‘İnanmıyor musun?’ deyince, ‘Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için’ demişti. Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları*

⁶⁹ Al-i İmran 3/44; Yusuf, 12/102; Hüd, 11/49.

⁷⁰ İbrahim, 14/4.

⁷¹ Okuyan, 18–21.

⁷² Bkz. En’am 6/19; A’raf, 7/158; Enbiya, 21/107; Furkan, 25/1; Ahzab, 33/40; Sebe, 34/28; Sa’d, 38/87; Cum’a, 62/2–3.

çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. ”Bakara suresinde belirtilen⁷³ ayette, Hz. İbrahim (a.s.) ölüyü nasıl dirilttiğini kendisine göstermesi için Allah’a dua etmiştir. Kuşlarla olan münasebetini anlatan kıssada ise diğer âlimlerin aksine ayette yer alan “Surhunne ileyk”lafzındaki surhunne kelimesini “parçala” şeklinde değilde “itaate alıştır” şeklinde anlam vermiştir. Abduh bu yaklaşımla kıssada olağanüstü bir durumun olmadığını ileri sürmüştür. Aynı şekilde Abduh’un çağdaşı sayılacak Ahmet Han da kıssaların tarihi gerçekliğe uymaya bileceği düşüncesindedir.⁷⁴ Ahmet Han, dünyanın belli bir sistem içerisinde işlediğini ve bu sistemin dışında olağanüstü bir olayın gerçekleşmesinin mümkün olmadığını savunur. Bu nedenle kıssalarda anlatılan mucizevi unsurların gerçek olmadığını veya temsil ve tasvir şeklinde olduğunu ispat etmeye çalışır.⁷⁵

Muhammed Abduh ve S. Ahmet Han’la başlayan bu görüşü sistemleştirip doktora tezi halinde sunan kişi ise Mısırlı Muhammed Ahmet Halefullah’tır. Halefullah’ın tez hocası Emin Huli’nin de üniversitedeki görevini tehlikeye atma pahasına Halefullah’ı desteklediğini belirtmek gerekir. Halefullah, Kur’an da temsili kıssaların var olduğunu, bunların tarihi gerçekliğinin olmadığını, bu nedenle de farazi veya hayali olarak değerlendirilebileceklerini belirterek bu tür kıssaların amacının sadece insanların öğüt almalarını sağlamak olduğunu savunmuştur.⁷⁶ Halefullah, Abduh gibi Hz. Âdem (a. s.)’in cennetten çıkarılışını ve bu süreçte İblisle olan münasebetini içeren kıssayı, iyilik ve kötülük mücadelesinin ebedî bir şekilde tasviri şeklinde ifade etmiştir. Benzer bir tarzda, hermeneutikle ilgili yayınları bulunan Hasan Hanefî de Kur’an’da ahiretle ilgili bilgilerin ne mit ne de gerçek olduğunu ve bu iki yaklaşımında aşırılık olduğunu savunur. Ona göre Kur’an’daki kıssalar insanları motive etmek, isteklendirmek içindir. Yani insanları aksiyona itmek için kullanılan ebedi tasvirlerdir şeklinde ifade eder. Bu nedenle kıssaları beşeri tecrübeden başka bir şey olmadığını savunur. Hasan Hanefî’nin yaklaşımı kıssaları aşmakta ve Kur’an’ın bütünü kapsayan bir yaklaşımla yorumda aşırı öznelliğin ve izafiliğin kapısını açmaktadır. Bu yorumların kuralları ise Kur’an’ın kendisinden kaynaklanmamaktadır. Modern dönemin yanıltıcı

⁷³ Bakara, 2/ 260.

⁷⁴ Demir, 93–95.

⁷⁵ Demir, 97–98.

⁷⁶ Okuyan, 22.

olan fikirlerinden etkilenecek bu şekilde uydurma yorumlarda bulunmaktadırlar. Bu yorumları da Kur'an'la ilgili ancak Kur'an'dan kopuk bir tarzda yapmaktadırlar.⁷⁷

Modern dönemde kıssaların tarihi gerçekliğini sorgulayan âlimler Batılıların saldırı ve etkilerine karşı Kur'an'ı savunmak amacıyla, Kur'an'ın makul olmayan bir şeyi içermediği, içerir gibi görünen yerlerin ise sembolik veya değişmeceli olarak algılanabileceği düşüncesinde olmuşlardır. Biraz daha açacak olursak, aslında problem; modern çağda akıl ve tarihî bilgiler esas alınarak adeta Kur'an sorgulanmıştır. Batılılar kendi kutsal kitaplarının içerisinde bulunan bilimsel ve tarihsel verilere aykırı ya da mitolojik unsurları belirleme ve yorumlama konusunda ürettikleri tenkit metotlarını benzer bir tarzda Kur'an'a da uygulamak istemişlerdir. Ancak Kur'an-ı Kerim onların Kitab-ı Mukaddes'lerinden yapı itibarıyla tamamen farklıdır. Bu nedenle böyle bir yaklaşımın Kur'an kıssaları için dile getirilmesi doğru değildir. Kur'an-ı Kerim'de, kıssalara çok geniş bir yer ayrıldığı için, geçmişte yaşamış birey ve toplumların tecrübelerinden ibret ve öğüt alınmasını hedeflemiştir.⁷⁸ Gerçek ancak gerçekle ifade edilebileceği göz önünde bulundurulduğunda, kıssaların tarihe aykırı, tarih dışı olayları anlatması imkânsızdır.⁷⁹

Kıssaların gerçek dışı olmadığını gösteren Kur'an'daki ifadelerle gösterecek olursak: Kıssaların "hak" diye nitelendirilmesi veya kıssalar için "nebi" ifadesinin kullanılması, kıssaların yaşanmış, olmuş olayların hatırlatılması olduğunun önemli göstergeleridir.⁸⁰ Kıssalar bağlamında yer alan ayetlerde, peygamberler için "gönderdik"⁸¹, "helâk edilen kavimlere verilen azap için (azap) gönderdik"⁸², "helâk ettik"⁸³, "yerin dibine batırdık"⁸⁴, "intikam aldık"⁸⁵ gibi ifadelerin çokça kullanılması da kıssaların yaşanmış olaylardan alınan canlı kesitler olduğunu, aksini düşünmenin doğru olmayacağını göstermektedir.

⁷⁷ Demir, 109.

⁷⁸ Okuyan, 23–26.

⁷⁹ Demir, 148.

⁸⁰ Hacımüftüoğlu, 146.

⁸¹ Bkz. Maide, 5/70; A'raf, 7/59; Hûd, 11/25, 96; İbrahim, 14/5; Müminun, 23/23, 32; Naml, 27/45; Ankebut, 29–14, Mumin, 40/33; Hadid, 57/26; Müzemmil, 73/15.

⁸² Bkz. Araf, 7/133–162; Ankebut, 29/40; Ahzab, 33/9, 16; Kamer, 54/19, 31, 34.

⁸³ En'am, 6/6; Enfal, 8/54; İsrâ, 17/17, Kehf, 18/59; Şuara, 26/139; Kasas, 28/43; Duhan, 44/37; Ahkaf, 46/27; Muhammet, 47/13; Necm, 53/50.

⁸⁴ Bkz. Kasas, 28/81; Ankebut, 29/4.

⁸⁵ Bkz. A'raf, 7/36; Hicr, 15/79; Rûm, 30/47; Zuhruf, 43/25, 55.

Kıssalarda anlatılan olayların gerçek olmasını gerektiren bir diğer neden de, okuyuculara ulaştırılmak istenen mesajdır. Okuyucunun anlatılan olayları özümseyebilmesi, içselleştirebilmesi, iyi ideal örnekleri hayatına yansıtmak için gayret sarf etmesi, kötü olanlardan da kaçınması için anlatılan olayların gerçek olması gerekmektedir. Eğitim açısından düşünüldüğünde, bu çok önemli bir husustur. Gerçek dışı, hayali bir olay ile gerçeklikle birebir örtüşen, reel bir olayın muhatapta oluşturacağı etkinin büyük ölçüde farklılık oluşturacağı açıktır. Kıssalarda anlatılan olayların muhatabın hayatına olumlu anlamda katkı sağlayabilmesi, yükselen, çöküşe geçen ve yok olan toplumların akıbetlerinden olumlu veya olumsuz anlamda dersler çıkarabilmesi için⁸⁶ anlatılan olayların olmuş, gerçek olaylar olması zorunludur. Aksi takdirde kıssalarla ulaştırılmak istenen mesajın muhatapta dönüştürücü bir etkisinin olacağından söz edilemeyecektir. Tarihi sürece bakıldığında, köklü bir sosyal devrim gerçekleştirmiş, toplumu büyük oranda dönüşüme uğratmış mitolojik bir düşüncenin bulunmayışının nedeni de budur. Oysaki kıssalarda anlatılan gerçek olaylarla meydana gelen tarih bilinci sayesinde, müslümanlar toplumu birçok alanda dönüşüme uğratmayı, iyi yola kanalize etmeyi başarmışlardır. Bu da mitolojik anlatılarla Kur'an kıssaları arasındaki bariz farkı ortaya koymaktadır.⁸⁷

1.9. KUR'ÂN KISSALARININ ANLATIM METODU

Kur'an kıssalarının anlatım metodunun eşsizliği, inananlar başta olmak üzere akliselim sahibi herkes içinde son derece açık ve ortadadır.

Yine çok açık bir gerçektir ki tarihi olayların asıl kahramanı insandır. İnsan da fitrat itibarıyla temel yaratılış özellikleri bakımından yaratılışından bu yana aynı insandır ve değişmemiştir.⁸⁸Zaman içinde belki fizikî açıdan, daha güçlü, daha zayıf ve cılız olma yönünden farklılıkları bulunabilir. Bu keyfiyete Kur'an-ı Kerim'de işaret etmektedir.⁸⁹ İmkân ve kültür itibarıyla asırlara göre beşeriyetin fert ve toplumlar arasında şüphesiz seviye farkı vardır. Ancak tarihi olaylara sebep olmuş insan ve onun fitratı, kabiliyetleri, duyguları ve her şekilde mesuliyeti vs. her şey aynıdır,

⁸⁶ Şengül, 119.

⁸⁷ Demir, 121.

⁸⁸ Rûm,30/ 30.

⁸⁹ Bkz. Tevbe, 9/69; Rûm, 30/9; Fâtır, 35/44; Ğafir (Mü'min), 40/21, 82; Fusilet, 41/15; Muhammed, 47/13.

değişmemiştir. Dolayısıyla insanlık tarihindeki bütün sebep ve sonuç ilişkilerinde hâkim unsurlarda değişmemiştir. Bundandır ki tarih tekerrürden ibarettir gerçeğini kabul etmeyen çıkmamıştır. Kur'an'da bu gerçeği açıkça bildirmektedir.⁹⁰ Bilinen realite de bu gerçeği açıkça ispat etmektedir.

Madem tarih tekerrürden ibarettir, o halde tarihin asıl hedefi ve gayesi, hâdiselerin değişmeyen kahramanı olan insanın hal ve istikbaline ışık tutması, yolunu aydınlatması, daha önce düştüğü hatalardan korunup müspet icraatlarını daha iyiye, olgunluğa ulaştırmasıdır. Bu hedefe ulaşmak için yapılacak iş de insanlığa ışık tutacak ders ve ibret verecek tarihi olayların sıhhatli bir şekilde elde edilmesi, doğru ve yanılmaz ölçülerle değerlendirilmesidir. Bu doğru değerlendirme sonuçları da insanlığın hayatına ve istikbaline ışık tutacaktır. Beşeriyet için en son indirilen mükemmel bir hidayet rehberi olan Kur'an'da faydasız bilgiler bulunması mümkün değildir. Bu temel inanç ve mevcut Kur'an gerçeği ışığında kesin olarak diyebiliriz ki tarihi açıdan Kur'an kıssaları en ideal bir metotla anlatılmıştır. Dini gayeyi gerçekleştirme hedefi yönünden de en sağlam, en üstün tebliğ ve beyan üslûbunu göstermiştir.

Her iki açıdan bakıldığında Kur'an, tarihi haberlerde aşırı gitmeyip çok az miktarla yetinmiştir. Peygamberler ve ümmetlerinin bütün hayatlarını veya tarihin tümünü anlatmamıştır. Sadece haber verdiği insanlık tarihinin değişmez karakterdeki önemli kesit ve çizgilerini ibret ve ölçü mahiyetindeki miktarı kadar vermiştir.

Kur'an kıssaları dikkatle incelendiğinde sadece Yusuf (a.s.) kıssası,⁹¹ Kur'an'da kronolojik sıraya göre anlatılmış ve Kur'an'da başka bir yerde de bir daha tekrar edilmemiştir. Kasas süresindeki Musa (a.s.) kıssası⁹² tarzında, bir yerde hâdisenin bütün teferruat ve halkaları birbirine ekli, peş peşe ve düzenli olarak anlatılması gerçekten nadirdir. Kur'an'ın geçmişe ait haberleri Tevrat ve tarih kitaplarının ele aldığı şekilde değildir. Kur'an-ı Kerim'de kıssalar, müminlerin ruhlarına, kalplerine vicdan ve akıllarına inanç esaslarını iyice yerleştirmek için etkileyici bir vesile olarak kullanılmıştır. Bu sebeptendir ki bir kıssa münasebet gereği birçok surede dağılmış olarak gelmiştir. Münasebet ve ilgili husus tekrar ettikçe kıssadan halin gerektirdiği bölüm zikredilmiştir. Bundan dolayı tarihte vuku bulmuş bir kıssanın tevhitte alakalı

⁹⁰ Ahzap, 33/62.

⁹¹ Bkz. Yusuf, 12/4; Razi, XIII, 169–171; Kutub, IV, 241; Sabuni, III, 154; Esed, II, 144.

⁹² Bkz. Kasas, 28/6, 16, 23, 38, 76; Razi, XVII, 558; Sabuni, VI, 452; Esed, II, 798–799.

bölümleri tevhit siyakında, ahiretle ilgili kısımları ahirete iman siyakında, anlatılmıştır. Özellikle bir bölümün değişik pozları değişik vesileleri zikredilmiştir ki görünüşte tekrar gibi görünen, fakat gerçekte tam bir tekrar olmayan bir üslûp ortaya çıkmıştır. Böyle bir üslûpla aynı kıssanın birbirinin tamamlayan birçok parçaları değişik sure ve ayetlere dağılmış olur. Bu keyfiyet sanki uzun bir filmin çeşitli sahnelerini, hatta sahnelerin değişik pozlarını, farklı bölümlerini ayrı şekil, gaye ve münasebetlerle göstermek ve seyircilerin dikkatlerine sunmaktadır.⁹³

Dini gayeye paralel bir şekilde Kur'an'da kıssalara yer verilme hikmeti olarak başka bir yön daha vardır. O da insanın yapısında var olan hayır ve şer duygularıyla alakalı sünnetullah doğrultusunda cereyan eden olayların başlangıç ve sonuçları arasındaki illiyetle alakalı düşünceye sevk etmektir. Buna göre kıssaların asıl amacı, tarihi olayların merkezi durumunda olan insanın hal ve istikbalinin şekillenmesine vesile olan hayır ve şer kabiliyetlerini bunlara bağlı meyil ve hareketlerini, yaratılışının gayesi olan maddi manevi olgunluğa yönlendirmektedir.

Söz konusu hedef doğrultusunda kıssalardaki anlatım metodu, kişilerin, toplum veya milletlerin hayatından vakayı uygun ve ibret olabilecek tesirli kısımların arz edilmesi şeklindedir. Yoksa kıssanın teferruatla ilgili olayları ve bütün yönleri tek tek anlatılmamaktadır. Bu özelliğin, Kur'an'ın genelde tarihi hâdiselere isim olarak verdiği 'Kasas' tabirinin lügat manasında bile mevcut olduğu gerçeğine önceden işaret edilmişti.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh (a.s.) kıssası 10'a yakın yerde tekrar edilmesine rağmen,⁹⁴ bu ayetlerin hepsinde insanın dikkatini asıl gayenin dışına çekecek tafsilât ve teferruat meselelerine yer verilmemiştir. Dini gaye zaten bu teferruata bağlı değildir. Meselâ, tufan umumî midir? Yoksa bölgesel midir? Tennur'un mahiyeti nedir? Gemide taşınanların kimlikleri, kaç gün gemide kaldıkları, nereye indikleri, suyun istilâsına kaç gün devam ettiği belli değildir. Boğulan kimselerin, kurtulmak için gösterdikleri gayretler nelerdir? Bu ve benzeri anlatılmamıştır. Bu ve benzeri meseleleri-aslında herhangi bir gayeye bağlı olmadan- insanın dikkat ve merakını celbedebilecek hususlardır. Fakat Kur'an bunlardan hiçbirini açıklamamıştır. Özellikle Kur'an

⁹³ Demir, 125.

⁹⁴ Bkz. A'raf, 7/59-71; Mü'minun, 23/23-41; Şu'ara 26/105-122; Kamer, 54/9-15; Nuh, 71/1-28; Hud, 11/25-49.

kıssalarının metodu, muhatabın zihnini ve dikkatini çizilen hedeften uzaklaştıracak tarihi tafsilâttan uzaklaştırmaktadır. Kur'an kıssalarında asıl olan konudur. Bunun dışında kıssaların anlatılmasından amaç, ne geçen şahsiyetler, ne olayın cereyan ettiği yer ve zaman, ne de olayın kendisidir.⁹⁵

Bununla beraber Kur'an, asıl gayesini gerçekleştirmeye vesile olabilecek tarihi olaylardan canlı kesitler gösterir. Öyle bir üslûp takip eder ki, âdeta ilgili ayetleri okurken hayale bu pozlar arasındaki boşluğu doldurma görevini vermekte, teferruata ait birçok sahneleri de doğru olarak izleme ufkunu açmaktadır.

Bu arada Kur'an kıssaları hakkında bazılarını yanıltan, hatta tamamen Kur'an gerçeğinden uzak görüşlere götürebilen bir noktayı belirtmekte fayda olacaktır. Bu önemli nokta, Kur'an'daki kıssalarla, tarihteki gerçeklikleri arasında bir manada şekli bir ihtilaf olmayıp Kur'an'ın özündeki bütün üslûplarda takip edilen metottan doğan şekli bir ihtilâftır. Kur'an kıssalarının gerçekliliğini bu manada değerlendirdiğimizde ebetteki tam manasıyla vakaya uygundur.⁹⁶ Bunun yanında, bu noktada iyice idrak edilmesi gereken önemli bir husus, Kur'an'daki miktarıyla bütün kıssaların mutlak surette doğru ve vakaya uygun olmasıdır. Bir manada "Kur'an'da zikri geçen her kıssa, tarihte vuku bulanın aynısı da değil, gayrisi de değildir" ifadesiyle Kur'an kıssalarının gerçekliğini tarif etmek mümkündür.⁹⁷

Şüphesiz mucize olan Kur'an'ın tarihi olayların doğru olarak naklindeki şekli tasarrufundaki hikmeti, Kur'an'ın âlemşümül olması, her türlü beyan çeşitleriyle aynı hedefi gözetmesinden ileri gelmektedir. Bu şekli tasarrufun mahiyeti, âdeta bir kıssa yazarının gerçekten vuku bulmuş olayları kaleme alırken esası zedelemekten daha etkili ve edebi bir ifade kullanarak, olayın en çarpıcı, en canlı kısımlarını zikredip, lüzumsuz kısımlarını kaleme almamasına benzer. Tabiatıyla bu tasarruf olayın anlatılan kısmın gerçekliğine zarar verecek bir keyfiyet değildir.⁹⁸

Bu gerçeği daha yakından görebilmek için, insanların bütün devirlerde anlatıp telif ettikleri tarihi kıssalara, tarih kitaplarına, hatta tahrife uğramış ve insan elinin karıştığı, halen mevcut Kur'an dışındaki kutsal kitaplara bakmak yeterli olacaktır.

⁹⁵ Demir, 123; Şengül, 140.

⁹⁶ Okuyan, 22–23.

⁹⁷ Şengül, 140–141.

⁹⁸ Şengül, 143.

Bütün bunlar, insan ürünü olan hayali kıssalar, gerçeğe alâkası olmayan, uydurma, birbirine zıt, lüzumsuz bilgilerle beslenmiş ve doldurulmuştur. İnsanın yaratılışına aykırı olarak sadece birtakım duygular ekleyip, merak ve dikkatlerini toplamak için, hayal ürünü olaylar abartılarak, masalvari bir üslûpla anlatılmıştır. Gaye, okuyan ve dinleyenleri, imanı ve ahlaki insanî hedeflere ulaştırmak değildir. Gaye basit menfaatlere, tehdit ve terbiyeden geçmemiş insanî duyguların insanlığa yakışmayacak derecede, çirkin sergilenmesidir. İnsanoğlunun bu tarihi rivayet ve dirayet üslûbuna karşılık, Kur'an'ın kıssalar üslûbunun kıyası mümkün olmayacak derecede eşsiz bir üslûp olduğunu tarih doğrulamıştır. O kadar ki, Kur'an indirilirken inanmayan müşrik Araplar dâhil, her türlü inkâr ve düşmanlık hislerine rağmen meşhur makam mevki sahibi birçok şahsiyet Kur'an'ın eşsiz üslûbu ve belağatı karşısında onun sesini gizli-aşikâr dinlemekten geri durmamışlardır. Bilerek veya farkında olmadan, O'nun her yönü faydalı olduğunu, O'nda bir tatlılık ve güzellik bulunduğunu itiraf etmişlerdir. En önemlisi de bu Kur'an bir beşer sözü değildir gerçeğini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak; Kur'an kıssalarının anlatım üslûp ve metodu dikkatle incelendiğinde, üç temel tema görülmektedir. Bunlardan birincisi, Din'dir; dini mesajın insanlığa verilmesidir. İkincisi, eşsiz bir edebi üslûp ve sanatın hâkim olmasıdır. Üçüncüsü de, kıssalar üslûbuyla asıl gaye olan dini hakikatler muhataba ulaştırılırken; tali derecede, fakat önemli vahiy kaynağından başka bir yolla öğrenilmesi mümkün olmayan tarihi bilgileri kapsamaktadır.⁹⁹

1.10. EĞİTİM AÇISINDAN KISSALARIN EĞİTİCİLİK VASFI

Kıssalar içerik ve üslûp açısından eğitsel amaçları gerçekleştirmeye yardımcı olacak birçok özelliğe sahiptirler. Çok farklı rollerde olumlu ve olumsuz karakterlere yer verilmesi, sürükleyici anlatım tarzı, psikolojik ve sosyolojik tahlillere imkân veren olayların öğreticiliğini güçlü kılan yönleridir. Özellikle İslâm'ın ilk yıllarında Kur'an kıssaları "İslâm Eğitimi Dersleri" niteliğinde değerlendirilmişlerdir. Hz. Muhammed(s.a.s.) Kur'an kıssalarını, tevhit inancını anlatmada ve muhaliflerini ikna etmede psikolojik bir ikna metodu olarak kullanmıştır.¹⁰⁰

⁹⁹ Şengül, 143.

¹⁰⁰ Yusuf Batar, "Kur'ân Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2016, 7(1), 81-103.

Kıssalar, aktif öğretim yöntem ve teknikleri kullanma konusunda eğitimcilere geniş imkânlar sağlamaktadır. Bu kapsamda kıssalar örnek olay inceleme drama, problem çözme, hikâyeyi tamamlama, ben olsaydım ne yapardım, hikâyeye başlık bulma, hikâyede işlenen konuyu resim, şiir vb. farklı bir ifade biçimiyle yansıtma gibi etkinliklerde kullanılabilir. Bu metotlar kısaca şu şekilde sıralanabilir;

1.10.1. Öykünme ve Özdeşleşme

Kıssalarda öykünme ve özdeşleşme, duygusal olarak kıssalardaki protipler ile bağ kurularak yapılır. Kıssalarda buna imkân veren tahkiye edici üslûp kullanılmaktadır. Bu üslûp dili bir yandan öğrenmeyi kolaylaştırırken, diğer yandan öğretim süreçlerine aktif bir şekilde katılım sağlamaktadır.

1.10.2. Örneklendirme

İnsan fitratı anlayabilmek için, kuru anlatımdan daha çok beyinde canlandırabileceği fikirleri dinlemeye eğilimlidir. Kur'an-ı Kerim eğitim metodu olarak, özellikle kıssalarla örneklendirme metodunu çok kullanmıştır. Zümer suresinde bu konuyu açıkça beyan etmiştir; *“Biz bu Kur'an'da, belki öğüt alırlar diye her türlü örneği verdik.”*¹⁰¹ Özellikle çocuklara ihtiyaç duydukları zihinsel, duygusal, sosyal, dinî ve ahlâkî gelişimlerini başarıyla tamamlayabilmeleri için sürekli konferans verircesine nasihat etmek onlara faydadan çok zarar verir ezberci olurlar. Özellikle yaşadıkları gerçek hayatın bir çeşit yansıması olan kıssalardan süzülen model davranışlara ve ilâhî mesajlara muhtaçtırlar.¹⁰² Örneklendirme, kıssalarla geçmişte yaşanan olaylar tam bir uyum içinde anlatılarak eğitime katkı sağlamıştır.

1.10.3. Problem Çözme

Okuyucu yaratılışındaki var olan taklit duygusuyla, kıssalardaki kahramanları örnek alır. Örnek olaya işlenmiş olan olaydaki problemi kendi yaşıyormuşçasına anlamaya çalışır. Öğrenci bu sayede; bilişsel anlamda kavrama, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama davranışlarını; duygusal anlamda tepkide bulunma, değer

¹⁰¹Zümer, 39/27.

¹⁰² Yılmaz, , *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'ân Kıssaları*, 142.

verme ve örgütlenme davranışlarını kazanmış olur.¹⁰³Örnek alma, taklit ederek yapılır. Taklit ise bazen taklitçi tarafından bilinmez, şursuzca olur. Bazende taklit şurlu yapılır ki bu ameli ve fikri olur. Bu taklitle, Hz. İbrahim'in putperest olan kavmiyle mücadelesini,¹⁰⁴Hz. Yusuf'un, kıtlık yıllarındaki problemi nasıl çözdüğünü okuyucu anlar.¹⁰⁵

1.10.4. Hayal Gücünü Geliştiren Tasviri Anlatım

Kıssalarda geçmiş zamanlarda yaşanmış hâdiseler, âdeta ressamın fırçasıyla canlandırılan tablolar halinde insanlığa sunulur. Böylece kıssa, geçmişte meydana gelen bir hadise olmaktan çıkıp göz önünde cereyan eden bir sahneye dönüşmektedir. İnsanın iç âleminde kaynaklanan duygular ve düşündükleri, psikolojik ve manevi halleri, insan karakter ve tiplerini açık ifadelerle somutlaştıran kıssa, söz konusu duygu ve düşüncelerin her birine âdeta birtakım şekiller ve suretler giydirmektedir. Bu anlatım şekli, hayal ettirme, düşündürme ve somutlaştırma metodudur.¹⁰⁶ Mesela Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in Kâbe'yi inşa edişlerini anlatan ayetleri bu metotla insanlara anlatmak daha faydalı olacaktır.¹⁰⁷

1.10.5. Dolaylı Anlatım

Kıssalarda verilmek istenen mesaj doğrudan değil, dolaylı olarak aktarılır. Okuyucu etkilenmem diye zannettiği bir durumdan aslında çok fazla etkilenme durumudur. Bu nedenle dolaylı anlatımın, bilinç dışı telkin telkin gücüne sahip olduğu söylenebilir.¹⁰⁸ Kıssalarda, insanların iç dünyalarını yansıtan iç konuşmalar ve kendi aralarında geçen diyaloglar, şeklinde çeşitli diyaloglarını görmek mümkündür. Duyguları yansıtan iç konuşmalar okuyucuya oldukça canlı ve dinamik bir öğrenme süreci yaşatmakta, konuyu daha canlı sunarak istenilen hedefe teşvik etmektedir. Böylelikle dikkatleri toplayarak bazı duyguların uyanmasını sağlamaktadır. Ayrıca

¹⁰³ Batar, 89.

¹⁰⁴ Enbiya, 21/57-67.

¹⁰⁵ Yusuf, 12/47-49.

¹⁰⁶ Şengül, 198.

¹⁰⁷ Bakara, 2/17-128.

¹⁰⁸ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, 45.

kıssalar bu metotla, konuyu beşeri düzlemde bir gerçeklik içinde okuyucuya sunmuş olur.¹⁰⁹

1.10.6. Sosyal ve Psikolojik Boyutu Dikkate Alma

Kur'an, kıssalardaki anlatım tarzıyla ilâhî mesajı muhataplarına sunarken insanlığın/ insanların özünde var olan sosyal ve psikolojik boyutunu da ifadede daha canlı, daha cazip bir üslûp olduğu için takip etmektedir. Zaten insanın fitratı da anlayış ve kavrama yönünden kuru fikirleri dinlemekten ziyade somut fikir ve örneklere daha meyillidir.¹¹⁰

1.10.7. Temsili/Dramatik Anlatım

Hz. Âdem'den itibaren Kur'an'da bahsi geçen bütün peygamber kıssalarında, değişik insan karakterlerini yansıtan örnek olayların kahramanlarında, değişik canlı ve cansız varlıkların konuşturulduğu sahnelerde neredeyse kıssaların tamamında, güçlü bir dramatik dil kullanıldığını söylemek mümkündür. Kıssalarda işaret edilen konuların drama yöntemiyle işlenmesi, öğrenciler için ciddi bir "yaşayarak öğrenme" tecrübesi sağlayacaktır. Bu yöntemin uygulanması sürecinde, başkalarının kimliğine bürünerek onların hissiyatını, fikirlerini ve ne düşündüklerini zihinsel olarak yaşayan öğrencide öğretim etkinliklerine aktif bir şekilde katılım ve bilgilerin kalıcılığı bakımından önemli kazanımlar elde edilecektir. Bu yöntem özellikle çocuklarda ve gençlerde olumlu kişilik özelliklerine özendirmek ve olumsuz olanlara karşı tutum geliştirmek açısından önemlidir.¹¹¹

1.10.8. Tekrar

Kıssalardaki tematik tekrarlar eğitsel açıdan bazı temel kazanımların pekiştirilmesi ve farklı açılardan işlenen içerikle konuların ilişkilendirilmesi açısından önemlidir. Bütün peygamberlerin insanlara kazandırmak istedikleri inanç, ahlâk ve

¹⁰⁹ Bakara, 2/260.

¹¹⁰ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, 45.

¹¹¹ Şengül, 199; Batar, 95.

davranışlarda ilgili hedeflerin ortak olduğu ve hikâye edilen bazı olayların her anlatımda farklı bir eğitim etkisini yansıttığı bu tekrarlar sayesinde daha net görülmektedir.¹¹²

1.10.9. Tarihi Bilgiler

Kıssalardaki tarihi bilgiler eğitsel açıdan anlatılan olayın muhatapta davranış değişikliğine yol açabilmesi bakımından ve hedeflenen toplumsal değişime katkı sağlayabilmesi için yaşanmış tecrübelerle ilgili olması çok önemlidir. Ancak Kur'an, herhangi bir tarih kitabı gibi geçmişte yaşanmış olayları detaylarıyla vermez. Onun amacı sadece tarihi bilgi vermek değil bu vesileyle esas olan ilâhî mesajının daha etkili bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır.¹¹³

Eğitimde çokça gözetilen “*bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa*” ilkeleri açısından kıssaların bu tarihi içerikleri oldukça önemlidir. İnsanların hakkında şöyle ya da böyle malûmat sahibi olduğu tarihi olayları kullanan Kur'an bununla da yetinmemiş, nasıl olduğunu o günlerde yaşanan güncel olayları bile kendine has kısa formatında anlatmıştır. Bu ayetler sayesinde bir yandan yaşanan olaylar kayda geçirirken diğer taraftan insanlar olup biten hâdiselerin Allah katında nasıl değerlendirildiğinden anında haberdar oluyorlardı. Vahyin bu şekilde tezahür etmesi insanlar için dinamik bir geri dönüt işlevi görmekteydi. Yaşanan olaylar sürecinde Kur'an ilk muhatapları bir nevi yaparak yaşayarak gerçekleşen bir eğitim öğretim sürecinin muhatabı olarak ilâhî bir eğitimden faydalanıyorlardı.¹¹⁴ Günümüzde de bu yöntem kıssalardan faydalanarak, örnek alma özdeşim kurma, gibi faydalanılabilir.

1.10.10. Diyalojik Anlatım

Kur'an'daki kıssalarda, kahramanların iç dünyalarını yansıtan iç konuşmalar ve kendi aralarında geçen diyaloglar insanın iç dünyasını olduğu gibi yansıtması ve aktif bir anlatım metodu olması açısından önemlidir. Kıssaların genelinde insanların değişik diyalogları görülmektedir. Özellikle peygamberlerin Allah (c.c.) ile konuşmaları, kavimleri ile yaşadıkları diyaloglar ve bu süreçte iç dünyalarında yaşadıkları duyguları yansıtan iç konuşmalar vs. okuyucuları canlı ve dinamik bir öğrenme sürecine tabi

¹¹² Batar, 96; Cerahoğlu, 174; Hacımüftüoğlu, 156; Okuyan, 32.

¹¹³ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, 41.

¹¹⁴ Şengül, 80, 177; Batar, 98.

tutmaktadır.¹¹⁵ Bu metot ile öğrencilere verecek bilgi, ders ve ibretler veya belli bir istikamette eğitimin gerçekleştirilmesi daha kolay olmaktadır. Diyalojik anlatımda konuları canlı sunma, istenilen hedefe teşvik etme, dikkatleri bazı duyguları uyandırmaya ve konuyu insanlara göre bir gerçeklikle takdim etme özellikleri bulunmaktadır.¹¹⁶ Kur'an'da özellikle Allah'ın peygamberlerle gerçekleşen öğretici diyaloglarından bahseden kıssalarda, söz konusu diyalogların merkezine oturtulan konular öyle etkili bir şekilde işlenmektedir ki, okuyucu ilgili diyalogun sonuna geldiğinde zihinsel ve duyuşsal olarak istedik düzeye varmaktadır. Örnek olarak Hz. İbrahim (a.s.)'in ilk yaratılışla ilgili Allah'a yönelttiği soruları içeren Hz. İbrahim (a.s.)'in dirileri nasıl dirilttiğini Allah'a sorması.¹¹⁷ İle ilgili diyaloga bakılabilir.¹¹⁸

Kıssalar insanlığın inanç ve fikirlerini olgunlaştırmak, akıl sahiplerini doğru yola ulaştırmak için insanlığın geçmiş tecrübelerinin özetleri şeklinde tanımlandık. Kur'an'da kıssalar ağırlıklı olarak Peygamberlerden, geçmiş kavimlerden ve bunların mücadelelerinden bahseder. Kıssalar temelde tevhit hakikatini ve kendi içerisinde de ayrı bir manevi/ahlaki mesajlar taşır. Böylelikle birinci bölümde, kıssalar hakkında bilgi verdikten sonra ikinci bölümde, duygu kavramı üzerinde duracağız. Okuyucu, her kıssada duygu, düşünce, tutum ve davranışları itibariyle kendi hayatından bir kesitle karşılaşır. Böylelikle inansın veya inanmasın bütün herkesin Kur'an mesajına muhatap olanların bu kıssalarından kendi hisselerini almalarını ve verilen mesaj doğrultusunda duygu, düşünce ve davranışlarına yön vermelerini sağlamak açısından etkilidir.

¹¹⁵ Bkz. Bakara, 2/29–32; Araf, 7/10–17; Sad, 38/20-23; Neml, 27/20-28; Enbiya, 21/57; Kasas, 28/24; Yusuf, 12/33.

¹¹⁶ Şengül, 323.

¹¹⁷ Bakara 2/260.

¹¹⁸ Batar, 94.

İKİNCİ BÖLÜM

DUYGU KAVRAMI VE EĞİTİMİ

2.1. DUYGU KAVRAMI

Kur'an eğitiminin ilkelerinin başlangıcının “bilgi”, devamının “duygu” ve son aşamasının ise “amel” olduğunu görürüz. Kur'an'da müslümanlar için farz olan “tebliğ” bilgi yansıması olarak anlaşılrsa da, temelinde duygu ve eylem boyutunu da kapsayan bir süreçtir. Kıssalarla duygu eğitimi çalışmamızda, bu bölümde duygu kavramı üzerinde duracağız.

Bir yüzyıldan fazla bir süredir psikologların ve felsefecilerin anlamı üzerinde tartıştıkları duygu bir terimdir. Oxford İngilizce sözlüğü duyguyu; herhangi bir hiss, tutku çalkantısı ya da devimini, şiddetli ya da hafif uyarılmış zihinsel durum olarak açıklamaktadır. Duygular; “Fizyolojik temeli olmayan ve belirtileri çoğu kez anlaşılmayan şiddetli olmayan ruhsal durumlardır.”¹¹⁹ Bazı psikologlara göre de insanın içinde çeşitli eğilimlere ve yaptırımlara ait durumların doğrudan doğruya arkına varılması halidir.¹²⁰ Duygular, iç dünya ile ilgili karmaşık olaylar ve faaliyetlerdir. Onları belirli anlamlar içinde ifade etmek zordur. Bu nedenle duygunun standart olarak tek bir tanımını yapmak imkânsızdır.¹²¹ Bilim adamları duygu kavramını değişik açılardan çeşitli şekillerde tanımlamaya çalışmışlardır. Birkaç tane örnek vermek gerekirse; Goleman, duyguyu şöyle tanımlamaktadır: “ Herhangi bir his ama bu hisse özel belirgin düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi davranış eğilimidir.”¹²² B. Ewert duyguyu, ruhta meydana gelen, belli bir süre içinde karakteristik bir gelişme gösteren ve yaşanmakta olan çevreye ya da çevrede yaşanan çeşitli durumlara karşı harekete geçmeyi veya sakınmayı gerektiren olumlu ya da olumsuz özel iç yaşayışlar olarak açıklamaktadır. F. Krueger de duyguyu, insanın ruhunda tecrübe ettiği şeylerin ve bu tecrübelerin en önemli beslenme yerlerinin ana

¹¹⁹ Konuk, 10.

¹²⁰ Yavuz, 31.

¹²¹ Yavuz Kerim, *Çocuğun Dünyası ve Gelişimi*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, 29, 30; YurdağülKonuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimive Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara 1994, 10.

¹²² Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir*, Varlık Yayınları, İstanbul 2013, 374.

kaynağı olarak açıklamaktadır. H. Rahrochor ise, şuuru dışarıda bırakarak yani duygulara, etkisi olmadan iç ve dış olaylara bir tepki olarak ortaya çıkan, çoğunlukla sözel olarak ifade edilemeyen hoş ya da hoş olmayan ruhsal olgular, diye tanımlamaktadır.¹²³ Morgan ise duyguyu, his, bir şeye karşı iç dünyamızda oluşan bir heyecansal tepkinin farkında olma hali şeklinde açıklamaktadır.¹²⁴

Sözlükte duygu, “Duyularla algılama, his” anlamına gelmektedir. Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasını etkileyerek uyandırdığı izlenimdir. Önsezi, ahlâkî, estetik vb. şeyleri değerlendirme, onlara bağlanma yeteneği ve kendine özgü ruhî bir hareket ve hareketlilik anlamlarına gelmektedir.¹²⁵Yabancı dillerde duygu karşılığı kullanılan affect sözcüğünün kökü Lâtince “affactare” dır. Bir durumdan, olaydan, ortamdaki kaynaklanan engelleri, sorunları aşmak için çabalamak, çalışmak, çekişmek, gayret etmek, uğraşmak anlamında kullanılır.

Duygu kelimesinin İngilizce karşılığı olan emotion’ın Lâtince kökenine baktığımız zaman. motion kelimesinin “hareket” anlamına geldiğini, “e” harfininse “ex” yani “dışarı hareket” manasını taşıdığını görürüz. Yani “emotion”, bir insanın kendisinde olanları dışarı yansıtmasını ifade eder. Bu da göstermektedir ki, duygu olmadan insanın kendisini anlatması imkânsızdır. Bu durumu şöyle de izah edebiliriz: Bir arabanın farklı parçaları vardır. Meselâ direksiyonu, motoru, gaz pedalı mevcuttur. Motor araca hareket verip onu çalıştırırken, direksiyon aracı yönetir. İşte beyninin sağ lobu motor gibidir, enerji ve hareket sağlar. Sol lob ise direksiyona benzer, arabanın hangi tarafa gideceğini belirler. Arabanın şoförü de ön beyindir. İkisini birden idare eder.¹²⁶

“Duygu” psikolojik bir terim olarak dış veya iç çevreden gelen etkilerin, bireyde haz ya da elem türünden izlenimler oluşturmasıdır. Herhangi bir belli uyaran karşısında bir dereceye kadar süreklilik ve tutarlılık gösteren ve daha çok hoşlanmayla ilgili bir tepki (uyarım) biçimi olan histir.¹²⁷Heyecan ise, insana haz veren; ilgi, sevinç, neşe gibi olumlu duygularla, elem veren; acı, kaygı, korku, kıskançlık gibi olumsuz duygularla

¹²³ Yavuz, 29.

¹²⁴ T. Morgan Clifftort, *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Hüsnü Arıcı ve Ark.), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1991, 225.

¹²⁵ TDK, *TDK Sözlüğü*, Ankara 1998, I, 414.

¹²⁶ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, 46.

¹²⁷ Ruşen Alaylıoğlu-A.Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul 1976,78.

ortaya çıkan coşkulu, güçlü, şiddetli, geçici duygu durumudur. Duygu ile ilgili günlük hayatımızda kullandığımız duygu davranışlarını şu şekillerde isimlendirebiliriz:

Duygu, duygularla algılama, belirli bir nesnenin ve olayın insanın iç dünyasında meydana gelen ruhsal bir hareket, izlenim ve histir.¹²⁸

Duygu uyandırmak, olumlu ya da olumsuz bir duygu oluşturmaktır.

Duyguları açığa vurmak, saklamamak içimize kapanmamak, izlenimleri açıkça söylemektir.

Duygularıyla davranmak, aklıdan çok duygularının etkisi altında kalmaktır.

Duygudaş, duygudaşlık kurabilmek, bir alanda ya da konuda başkaları ile aynı duyguları taşımaktır.

Duygulandırmak, başkasının duygulanmasına sebep olacak hissi etkilerde bulunmaktır.

Duygulanma, duygulanmak durumu (Tahassüs) , ruh bilim terimi olarak fizyolojik belirtilerle birlikte ortaya çıkan duygusal tepkilerin hepsini kapsar.

Duygulanmak bir durum, görünüm olay karşısında birden bire güçlü duyguların etkisi altında kalmak.

Duygulu (Duyarlı/Hassas/İçli/Sensitive/Emotional/Impressionable) duygusallığı, duyarlılığı fazla olan, kolay duygulanan kişidir.

Duygululuk, tepkilerin öncelikle duygulara dayanması durumu, çabuk ve kolay heyecanlanma olarak belirtilebilir.

Duygun, duygulu, duyarlı hassastır.

Duygunluk, duygun olma durumu, hassasiyet olarak tanımlanabilir.

Duygusal, duyguların ağır bastığı, etkili olduğu durumdur.

Duygusallık, duygusal olma, hassasiyetin çok fazla olduğu durumdur.

Duygusal düşünce, felsefi bir terimdir. Bilgiye dayalı düşünmenin karşısında duygusal yaşamdan çıkan, onunla belirlenen düşüncedir.

¹²⁸ Yaşar Fersahoğlu, M. Akif Demir, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014, 22.

Duygu durum (Mizaç/Mood), uzunca bir süre, belli duyguların baskın ve etkin olarak tesirinde kalınarak, yaşanması durumudur.¹²⁹

Bütün bu tanımlardan duygunun, duygularla, dolayısıyla algıyla ilgili değerlerle ilgili olduğu ve aksiyona yani harekete geçme hali olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁰

İnsanoğlunun iç dünyası, ruhsal yaşamı duygulanım ve biliş şeklinde iki kısma ayrılır. Bu ayrım yapaydır, bilimsel veri olarak adlandırılmıştır. Bütün bilişsel süreçlerin içinde, bilinçli ya da bilinç dışı duygular vardır. Aynı zamanda her duygusal sürecin içinde, arkasında, yanında önce algı daha sonra diğer bilişsel süreçler bulunmaktadır. Duygulanım, iç dünyamızda dıştan ve içten gelen uyarılara karşı, bilişsel süreçlerden ayrı bağımsız bir şekilde tepki verme özelliği olmasına rağmen, şeffaf, açık, haberdar, uyanık bilinç durumu, dikkat, algı, bellek gibi bilişsel işlevler olmadan içten ve dıştan gelen uyarıları, iletileri algılamak, anlamak, mümkün değildir. Bu sebeple, duygulanımı bilişsel işlevlerden ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir.¹³¹

2.2. DUYGU KAVRAMININ TARİHİ

Yirminci yüzyılın başlarında, insanlara duygularını özgür bırakmaları çağrısı ısrarlı bir şekilde yapılmaktaydı. Psikiyatri kliniklerinde hastalara, sizleri iç dünyanızda sıkı, duvarlarınızı yıkın, zincirlerinizi kırın, özgür olun, istediğiniz gibi yaşayın, deniliyordu. Bu slogan, arkasından temel duygulara karşı sınırsızlığa sebep oldu ve bu da tatminsizliği doğurdu. Ayrıca sorumsuzluk anlayışını getirdi ve bu durum bencilliği ön plâna çıkardı. Sonuçta zevkçiliği yaşam felsefesi yapan kendi çıkarından başka bir şey düşünmeyen benmerkezci insan tipi ortaya çıktı. Bu dönemde sunulan yaşam biçimi, sadece ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanılmadı aksine insanların psikolojilerini hasta etti. Böylelikle hedonizm doğmuş oldu. Nihayetinde gelinen nokta, biz duygulara özgürlük vermekle yanlış yapmışız. Yapılması gereken şey, arzuların, duygulardan özgür olmamakmış. Arzuların tutsağı olmamakmış aslolan, denildi.¹³² 1990'lı yıllardan sonra özellikle insan beyninin duygulardan sorumlu alanlarının bulunması üzerine, *duyguların eğitimini şansa bırakmamalıyız. Eğitimini geç olmadan*

¹²⁹ Özcan Köknal, *Duygusal Akıl, Akılla Duyguları Yönetmek*, Postiga Yayınları, İstanbul 2013, 5, 47–48.

¹³⁰ Gündüz, 109.

¹³¹ Köknal, 49.

¹³² Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2016, 259.

yapabilmeliyiz, tezi ortaya atıldı. Bilgiler sistematize edildi ve *duygusal zekânın* tanımı yapıldı.¹³³ Duygusal okuryazarlık, önemsenmeye başlandı, karşı tarafın hislerini gerektiğince anlamının sosyal yaşamın huzurlu olabilmesi için önemli olduğu anlaşıldı. İnsanın çocukluktan itibaren eğitilmesi, terbiye edilmesi gereken en önemli hususiyeti duyguları olduğunun farkına varıldı. Bu eğitim, ruh dünyamızla ilgili olduğu için beyin ve kalbin beraber eğitilmesi gerekir. Hislerin terbiye edilmesinde dengeyi koruyabilmek, beyin ve kalp ikisini de önemseyerek sağlanmalıdır. Sonuç olarak, duygular ne çok bastırılmalıdır, ne de tamamen sınırsız bırakma yoluna gidilmelidir. Bu dengesizlik beraberinde çok sıkıntılar getirir.¹³⁴

2.3. BEYİN VE DUYGULAR

Beyin, kafatasımızın içinde bulunan, tam anlamıyla fonksiyonları çözümlenemeyen fakat vücudumuzu yönettiği kesin olarak bilinen, her gün hakkında yeni şeyler öğrendiğimiz önemli bir organımızdır. Ruh yapımız, kendisini beyin vasıtası ile ifade eder. Beynimiz ve kişiliğimizdeki sorunlar, ayrı ayrı hayatımızı etkiler. Kişiliğimize gerekli olan her bilgi, beynimize elektriksel ve kimyasal harflerle yazılır. Beynimiz bir kilogramdır. Peltemsi bir organ görünümündedir. Korteks içinde güvenli bir yerdedir. Diğer yaratılanlarında beyni vardır, ama işlevleri açısından insan olmamızı sağlayan temel organdır. İnsani özelliklerimizi Allah beynimize yazmıştır. Beynimiz hiç uyumadan, dinlenmeden 24 saat yorulmadan çalışır. Kocaman kıvrımlı bir cevize benzeyen beyin, vücudumuzda ve kişiliğimizde olup biten her şeyi denetler. Her duygu ve davranışın temsil edildiği beyin alanları vardır. Ön loplar; anlama, kavrama, algılama, plânlama gibi zihinsel eylemlerden, sol yarım küre; rasyonel beyin dediğimiz akılcı özellikler olan konuşma, mantıklı düşünme, hesaplama, karmaşık, hareketlerden sorumludur. Sağ yarım küre kelimelere anlam katar. Resim, müzik, sanat, duygusal becerileri sağ beyin düzenler. Resimlerle düşünmek sağ beynin bir özelliğidir. Beynin köprüsü de vardır. Nasırsı bir madde olan carpus, callasun iki beyin arasında köprü görevi yapar. Ameliyatla kesildiğinde ayrı beyin denilen vücudun bir yarısını koordine edemeyen mantıklı konuşma ve doğru hissetmeyi başaramayan bölünmüş kişilikler ortaya çıkar. Badem büyüklüğündeki amigdali ameliyatla alınan insan çok güzel

¹³³ Köknel, 49.

¹³⁴ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 260.

konuşabildiği halde bu duyguları hissedemez. Bu kişilerde sevgi, nefret gibi duyguların yaşanmadığı bir duygusal körlük oluşur. Duyguları eğitmek aslında beynin bu bölgesini, yani amigdali eğitmek demektir.¹³⁵

Amigdala'nın şekli bademe benzediği için Yunancada badem anlamına gelen bu isimle adlandırılmıştır. İnsanlarda limbik halkanın altına yakın, beyin sapının üzerinde bulunan ve birbirleriyle bağlantılı yapılardan oluşan badem şeklindeki küttedir. Her biri beynin bir tarafında olmak üzere başın yan kısmına yakın iki amigdale vardır. Sadece şefkat değil, tüm tutkular amigdaleye bağlıdır. Amigdalesi alınmış ya da hasar görmüş hayvanlar korkuyu ve öfkeyi, yarışma ya da iş birliği güdüsünü kaybederler ve sosyal düzendeki yerleri hakkında fikirleri kalmaz, duyguları körelmiş ya da yok olmuştur.¹³⁶Bu durum insanlarda yaşansa, toplum olabilmek, sosyal yaşam, değerler, kutsal vb. insanca yaşamın olmazsa olmazları olan bu kavramlar tükenmiş olur. Bu ise insanlığın sonu demektir.

Psikolog ve sosyologlar, duygunun yerine akli ön plana çıkararak duygu ve akıl arasında denge kurmaya çalışmaktadırlar. Sosyobiyologlara göre duygular, üzüntüler, kayıplar ve sıkıntılara karşı bir hedefe doğru hareket etmeye yönlendirir yani akılla halledilemeyecek durumlarda her duygu bizi bir şekilde hareket etmeye hazırlar. Yaşanılan ve tekrarlanan zorluklarla baş edebilecek şekilde bizi yönlendirir. Daniel Goleman bu konuda aklın duygulardan bağımsız olduğunu savunmakta ayrıca zihinle kalbin uyumu için duyguları zekice kullanmanın ne demek olduğunu düşünmemizi istemektedir. Bu konuda, Goleman duyguyu his olarak tanımlamıştı. His ve bu hisse ait belli düşünce, psikolojik, biyolojik haller ve bu hallere göre yapılan davranış eğilimleridir. Duygularımız bir üzüntü bir kayıp esnasında bizi harekete geçirir; meselâ tehlikeli bir durumda hissettiğimiz korku bizi hareketlendirir bu duyguyla kendimizi savunmamız ve korumamız gerektiğini anlarız. Özellikle çocuk için korku duygusu hayatta kalabilmesi için gereklidir ve tabiidir. Bu korku duygusuyla savunma mekanizmaları gelişir. Duygusal zekâ, insanların motivasyonunu artıran, aktif hale getiren davranışlar bütünüdür. Duygusal olarak kendimizi kontrol edemiyorsak aklımız verimli çalışamaz. Çünkü duygu ile akıl arasında sürekli bir alışveriş vardır. Duygu

¹³⁵ Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ*, Varlık Yayınları, İstanbul 2013, 374.

¹³⁶ Antonio R. Damasio, *Descartes'in Yanılgısı*, (çev: Bahar Atlamaz), Varlık Yayınları, İstanbul 1999,42-43.

düşünce, davranış üçlüsünün birinde meydana gelen değişiklik diğerlerini de hemen etkiler ve değiştirir.¹³⁷

2.4. DUYGUSAL ZEKÂ

Yaşamımızı yönlendiren, renk katan, tat veren, en büyük sevinçlerimizin ve acılarımızın nedeni, duygularımızdır.¹³⁸ İş yaşamımızda, okul yaşamımızda, aile yaşamımızda, yani yaşamımızın her alanında başarı ve başarısızlık, duygularımızın yönetilmesine bağlı olarak şekillenir. İç dünyamızdaki dürtülerimiz ve diğer insanların dürtülerini, denetleyebilmek için önce, içine düştüğümüz çatışmalar, anlaşmazlıklar, kısır döngüler, ezilmeler, bunlar ve benzerleri bir yazgı olmadığını bu duyguların biz insanlar için ilâhî bir sınav olduğunu düşünmeyle duygularımızı eğitmeye başlayabiliriz.

Son yıllarda yapılan araştırmalar duygu eğitiminin hem yetişkinlere hem de okullarda çocuk ve gençlere öğretilerek onları iyi ve kaliteli bir yaşama hazırlamanın çok gecikmeden yapılmasının gerekli olduğunu göstermiştir. Bu araştırmalar sonucu *duygusal zekâ* kavramı ortaya çıkmıştır. Son yıllarda Hovard Gardner zekânın o kadar kolay tanımlanabilir bir kavram olmadığını savunarak, toplumu çoklu zekâ kavramıyla tanıştırmış ve zekânın tek yönlü olamayacağı düşüncesini dile getirmiştir. Çoklu zekâ kavramı çocukların zekâlarının, müzik, sanat, matematik, spor, gibi yeteneklerine göre gruplanmasını içermektedir. Zamanla çoklu zekâ kavramına duygusal zekâ kavramı da eklenmiştir. Bu sayede kişilerin duygusal açıdan da zeki ya da cahil olabileceği belirlenmiştir. Bu zekâ, insanlık için yeni bir çağ açılmış kadar önemliydi. Çünkü bilinen ezber bozulmuştu. Böylelikle geçimli olmak, kendisinin ve karşısındakinin duygularını idare etmek, kendini motive etmek, empati, hoşgörü gibi özelliklerin yaşamda başarı getirdiği, başarılı olmanın yalnızca IQ ile sağlanmadığı kanıtlandı.¹³⁹ Kendine aşırı güvenen, kendini beğenmiş, duygudaşlık yapamayan, diğerlerinin ihtiyaçlarını anlamayan öfkeli, kaygılı ama yüksek IQ'lü çocukların yaşamda fazla başarı kazanmadığı, evliliklerini iyi bir şekilde sürdüremedikleri görüldü. Bu duruma tarihte IQ su yüksek ama çok acımasız olarak bilinen Hitler örnek olarak verebilir.

¹³⁷ Nevzat Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, 184.

¹³⁸ Bozdağ, 121.

¹³⁹ Goleman, 7.

Duygusal zekânın daha net anlaşılması için en açık tanımıyla birlikte tarihi sürecini de açıklamamız gerekir.¹⁴⁰

Duygusal zekâ, insanlara kendinin ve başkalarının duygularını algılama, anlama, tanıma, yorumlama; kendini ve başkalarını güdüleme, motive etme, içten ve dıştan kaynaklanan duyguları yönetme, yönlendirme becerisi kazandırır.¹⁴¹ Duygusal zekâ 1990 yılında, ilk kez kullanılmış, 1995 yılında Daniel Goleman yayınladığı kitaba bu adı vermiştir. Daniel Goleman'ın önerdiği ve uyguladığı beş temel duygusal ve toplumsal yeterliliği içeren öğelerin ilk örneklerini, Gılgamış destanında, Promethous Efsanesi'nde Buda'nın inanç sisteminde, Doğu filozoflarında, eski Yunan, Roma, İslâm, Aydınlanma Çağı felsefesinde ve semavî dinlerde bulmak mümkündür. Duyguların ahlâk ve akıl ile denetimi, ilk örneklerin ortak paydasını oluşturur. Başta Francis Galton (1822–1981) olmak üzere birçok ruh bilimci, zekâ, bilişsel işlevlerle duygular arasında bağlantı, ilişki, denetim ve etkileşim olduğunu vurgulamıştır. Son yıllarda sinir bilim alanında yapılan araştırmalar, çalışmalar, alın lopu ile limbik sistemi amigdale çekirdeği hipokampus ve talamus arasındaki sürekli bağlantının, ilişkinin, duygusal zekânın fizyolojik temelli olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹⁴² 2000 yılında Goleman *İş başında Duygusal Zekâ* adlı kitabında *Duygusal Yeterlilik Çerçevesi* başlığı altında duygusal zekâyı beş alanda yirmi beş duygusal öğe ile değerlendirmiştir. Öz bilinç, kendine çeki düzen vermek, güdülenme, duygudaşlık, toplumsal beceriler, duygusal zekânın duygusal yeterlilik çerçevesinde yer alan etkinlik alanlarıdır. Bu alanlar kısaca şu şekilde değerlendirilebilir;

1. Kendinin farkında olma (öz bilinç, self-awareness): Kişinin içinde bulunduğu durumda, ortamda, duygularını anlaması, bilmesi, denetlemesi karar verirken bunları göz önünde tutması.
2. Kendini Düzenleme (Duygusal Denetim/Selfregulation): Bireyin kişisel yapısından, özelliklerinden kaynaklanan duygu, durum, duygulanım, değişikliklerinin anlaması, bilmesi tanınmasıdır. Bunları bastırmak, denetlemek, ertelemek becerisini kazanarak, engel aşmaya sorun çözmeye yardımcı olan bir güç olarak kullanmayı sağlamaktır.

¹⁴⁰ Muhammed Bozdağ, *Ruhsal Zeka*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, 18-19.

¹⁴¹ Bozdağ, 111–112.

¹⁴² Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 211–213.

3. Kendi Kendini Gdleme (z Gdleme/Selfmotivation): Bireyin, bir amaç doğrultusunda bedensel, ruhsal ve toplumsal bütün güçlerini birleştirip bütünleşerek motive olmasıdır.
4. Duygu Sezgisi (Empati/Empathy): Bireyin, kendini başkasının yerine koymasının duygularını, düşüncelerini, davranışlarını, tutumlarını, eylemlerini tanıma/ anlama/ yorumlama kısaca özdeşim kurma çalışmasıdır.
5. Toplumsal Etkinlik (Toplumsal beceri/Socialskills): Bireyin, başkalarıyla ilişkisinde, etkileşimlerinde toplumsal ortamda, iletişimden kaynaklanan, çatışmaları, sürtüşmeleri, sorunları çözme, engelleri aşma becerisidir.¹⁴³

Duygusal zekâ modelinin özellikle beyinde, duyguları yöneten, yönlendiren, merkezlerin bireysel olarak kendini yöneten şemaları vardır. Toplumsal olarak uyumu sağlayan yapısal, işlevsel dayanakların hazır şemaları vardır. Duygusal zekâ, duyguların başboş bırakılmasını değil, etkili, uygun, yararlı biçimde algılanmasını, anlaşılmasını, tanınmasını, yönetilmesini sağlar. Bu ise eğitimle olur.¹⁴⁴ Duygu eğitimi alan insanlarda Duygusal zekânın belirli özellikleri bulunmaktadır. Bunlar kendini harekete geçirebilme gücü, aksiliklere rağmen yoluna devam edebilme gücü, dürtü ve istekleri erteleyebilmek gücü, ruh halini düzenleyebilme gücü, sıkıntılarını kontrol edebilme gücü, duygudaşlık gücü, umut besleyebilme gücüdür ve bunları alan kiři¹⁴⁵ ruh sağlığını korumuş olur. İnsanın ruh sağlığını değerlendirirken, kendi iç dünyasındaki uyumu, sosyal ve aile yaşantısındaki uyumu, meslek uyumu olmak üzere önemli üç alan bulunmaktadır. Bu üç unsuru dengeli götürebilen kişilerin ruh sağlığının yerinde olduğu kabul edilir.¹⁴⁶

Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde, duygusal zekâ modelleri başta eğitim ve ğretim olmak üzere, insanın içinde bulunduğu, yaşadığı, eğitim aldığı ve diğer insanlarla paylaştığı bütün ortamlarda uygulama alanına girmiştir. 1995 yılında ‘‘Sosyal ve Duygusal ğrenim’’ (Social and Emotional Learning) SEL kavramı eğitimciler tarafından benimsenmiş, duygusal zekâ öğeleri eğitim programlarına alınmıştır. Zamanla bu anlayış gelişmiş ve yayılmıştır. 2005 yılında ABD’de programları

¹⁴³ Berna Bridge, *Duyguların Eğitimi*, Beyaz Yayınları, İstanbul 2004, 14-15.

¹⁴⁴ Berna, 13.

¹⁴⁵ Nevzat Tarhan, *Kendiniz ile Barışık Olmak, Duyguların Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, 29.

¹⁴⁶ Bozdağ, 112.

sunulmuştur. Birçok ülkede, okullarda “Sosyal ve Duygusal Eğitim” konusunda eğitim anaokulundan lise son sınıfa kadar yerleşmiştir. İlköğretimin son yıllarına doğru duygudaşlık derslerinde çocuklardan arkadaşlarının duygu ve düşüncelerini anlamaları, duyumsamaları istenmektedir. Lise son sınıfta engel aşma, sorun çözme yöntemleri öğretilmektedir. Batı’da kendini böyle gösteren duygu eğitimi İslâm dininin anlayışında çocuğun anne karnındayken eğitimine başlanması gerektiği anlayışını akla getirmektedir. Ayrıca, Merkezi Rutgers Üniversitesi’nde bulunan Duygusal Zekâ Araştırma Konsorsiyumu CRELO (Consortium for Research on Emotional Entelligence in Organizatörse), birçok ülkede, başta eğitim ve öğretim kurumları olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlarda, duygusal zekâ eğitimi vermektedir. Ayrıca alınan bu eğitimi kullanarak, çalışanların gelişimine destek vermek; kariyer yapmada, uzmanlaşmada yol göstermek gibi eğitimin pratiğe dökülerek sosyal alanlarda kullanarak mutlu olmayı öğretiyor.¹⁴⁷ İslâm dininde ise resmi kurumlardan önce ailede bu eğitimin başlaması ve bu huzurlu ruh halinin ailede bulan kişinin topluma karışması istenir. Böylelikle insan, önüne çıkan engellerde duygularını denetleyerek üstesinden gelebilecektir. Batı bu gerçeği fark edememiştir, maalesef birçok resmi kurumlarla bu eğitimi vermeye çabalamıştır. Günümüzde, duygusal zekâ kavramı birçok ülkede, değişik alanlarda farklı kurum ve kuruluşlar tarafından kullanılmakta, uygulanmakta ve yorumlanmaktadır. Bunlar; araştırma, eğitim, öğretim, insan kaynakları, yönetim, işletme, liderlik, politika, siyaset, hekim/hasta ilişkisi gibi çok çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Diğer yandan, çocuklar için duygusal zekâyı geliştiren, güçlendiren oyuncaklar yapılmış, çizgi romanlar duygusal zekâ öğelerine göre hazırlanmış, ilanlarda, reklâmlarda duygusal zekâdan kaynaklanan iletiler, mesajlar, afişler hazırlanmıştır.¹⁴⁸

Duygusal zekânın en fazla peygamberlerde bulunduğunu Kur’an-ı Kerim’den öğreniyoruz. Kıssalar yoluyla insanlığa verilen ilahi mesajlarda peygamberlerin çocukluktan itibaren duygularını denetleyebilmelerine şahit oluyoruz.

“İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir”

¹⁴⁷ Goleman, 11.

¹⁴⁸ Goleman, 8, 9.

“Biz O'na İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakup'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve O'nun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyüb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmiştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.”

“Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de iyilerden idi.”

“İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık.”

“Onların babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarına da (üstün meziyetler verdik). Onları seçkin kıldık ve doğru yola ilettik.”¹⁴⁹

2.5. DUYGUNUN ÇEŞİTLERİ

Duygularımız çeşitlidir. Olumlu, olumsuz olanları var olduğu gibi göreceli olan duygularımız da bulunmaktadır. Biz burada bilimsel olarak kaynaklarına ve içyapılarına göre duygularımızı gruplara ayıracağız. Buna göre duygular;

1. Vücut organlarından gelen duygular,
2. Benlik duyguları,
3. Toplumsal duygular,
4. Heyecansal yönü güçlü olan duygular,¹⁵⁰ olmak üzere 4 kısma ayrılır.

Kur'an'dan eğitilen duyguların başında duylardan kaynaklı duyguların geldiği söylenebilir. Çünkü insanın kendi iç ve dış âlemine açılımı bunlar aracılığıyla olmaktadır. Bu nedenle duyguların yetersiz işlevinden ya da tamamen atıl bırakılmasından dolayı fonksiyonunu yitiren duygular Kur'an'dan eğitimin konusu yapılmaktadır. Bu hususta yapılan ise ilk olarak duyguların eğitimi ile onların işler hale getirilmesidir.¹⁵¹ Yani duyguların uyandırılması sonra eğitilmesi önemsenir.

¹⁴⁹ En'âm, 6/82-87.

¹⁵⁰ Alaylıoğlu, 78.

¹⁵¹ Gündüz, 110.

Fersahoğlu ise duyguları yoğunlukları bakımından duygu, heyecan ve tutku olmak üzere üç bölümde ele alır.

Duygu: Heyecana göre yoğunluğu daha az olmakla birlikte sürekliliği ve kalıcılığı daha fazla olan sempati, sevgi, kıskançlık, pişmanlık, gurur, utanç gibi durumlardır.¹⁵² İç dürtüler, aktivitelerdir.

Heyecan: Organizmanın hoş olan veya olmayan bir durumu karşısında duygusal manada bir hareketliliğidir.¹⁵³ Duygularımız her zaman itidal halinde değildir. Bazen onların kasırgaya dönüştüğünü, deruni dünyamızı alt üst ettiğini görürüz. Adasal, duygularımızın bu hali ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: Heyecan hallerinin bazıları bir şok, bir sarsıntı şeklinde belirlemekle beraber bunlar geçicidir. Acı, sevinç, kızgınlık, korku, şokları gibi. Tiksinti, öç alma duygusu gibi duygular daha şiddetli olmak üzere sürekli olabilirler. Bunlardan birinci gruba, “heyecan şokları”, ikinci guruba da “heyecan duyguları” veya sadece “duygular” diyoruz. Ancak bunları derece farkı ayırır ve bazı hallerde de bunlar arasında belirli bir sınır, mesafe bulunmaz.¹⁵⁴

Tutku: Sosyal ve mesleki hayatta önemli bir kişilik dengesizliği ve intibaksızlığı oluşturan karmaşık duygulardır. Olumlu tutkular çevremiz tarafından benimsenir, istenir. Olumsuz olan tutkular ise istenmeyerek yerilen dürtülerdir. Cimrilik, kıskançlık, aşk, istenmeyen duygulardır.¹⁵⁵

Günsel Koptagel, *Tıpsal Psikoloji* isimli kitabında tutkuyu şöyle açıklıyor, Tutku, yoğunluğu ve sürekliliği çok fazla olup, kişiyi gerçekleri görmekten uzaklaştırarak (gerçeğe karşı gözleri kör eden) saplantı olan duygulardır.¹⁵⁶ Psikolojide duygular genel manada iki gruba ayrılır, bunlardan birincisi; hem insanlardan hem de diğer canlılarda bulunan yemek, içmek, saldırganlık, korku gibi genetik eğilimimiz olan temel duygular, ikincisi ise; sevgi, nefret, umut, güven gibi sadece insanlara ait duygulardır.¹⁵⁷

Duyguları tanımak ise ayrı bir konudur ve farkındalık bilinci ile oluşur. Bu farkındalık bilinci çabayla, eğitimle elde edilir. İnsanlar başkalarını bırakıp, kendi iç dünyalarıyla ilgilenmeye başladıklarında kendi duygularını tanımaya başlarlar.

¹⁵² Günsel Koptagel, *Tıpsal Psikoloji*, Güneş Yayınevi, Ankara 1991, 93.

¹⁵³ Rasim Adasal, *Medikal Psikoloji*, Ankara Üniv. Tıp Fak. Yayınları, Ankara 1964, 84.

¹⁵⁴ Adasal, 851.

¹⁵⁵ Adasal, 851.

¹⁵⁶ Koptagel, 93.

¹⁵⁷ Tarhan, 253.

Duygusal baskınlığın kadında mı yoksa erkekte mi fazla olduğu konusu ise tartışmalı bir konudur. Kadınların emotional (duygusal) bakımdan doğuştan daha şanslı olarak dünyaya geldikleri savunulur. Bu konuda kadını, erkeğe üstün kılan şey beyninin duygulardan sorumlu alanının yani sağ tarafının daha çok çalışmasıdır. Duygusal yoğunluğu fazla olan kadında sevgi ihtiyacı erkeğe göre 2–3 kat fazladır. Kadınlar, güven ve korku duygularını yoğun bir şekilde yaşarlar. Ancak iki cins arasında duygusal açıdan tam bir genelleme yapmak mümkün değildir. Duyguları erkeğinki gibi zayıf işleyen kadınlar olduğu gibi bir kadın kadar duygusal olan erkekler de vardır. Bu durum ise sevgi yoğunluğuyla alakalı istisnai durumlardır.¹⁵⁸

Bu duruma Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hz. Musa (a. s.) annesinin korkusu örnek verebilir. Kasas suresinde Hz. Musa (a.s.) annesinin, küçük çocuğunu nehre bırakması sonucu, anne yüreğinin bomboş sabahladığını neredeyse bu durumu açıklayıp çocuğunun öldürülmesine sebep olacaktı. Şeklinde ki açıklamada kadının duygularını yoğun bir şekilde yaşadığını Kur'an-ı Kerim söylüyor. *“Mûsâ'nın anasının kalbi bomboş kaldı. Eğer biz (çocuğu ile ilgili sözümüze) inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.”*¹⁵⁹

2.6. DUYGULARIN İNSANLARA ETKİSİ

Bazı uzmanlara göre duyguların insan üzerinde etkisi fikrin etkisinden daha kuvvetlidir.¹⁶⁰ Tebliğ, telkin ve kamuoyu oluşturmada duyguların büyük ölçüde etkisi vardır. İnsanlara olan bütün ilişkilerimizde duygulardan yararlanırsınız, yararlanmamızda gerekir. Sohbetlerimizde tartışmalarımızda, istek ve arzularımızda duygularımızın önemli yeri vardır. Bir kişi veya kitleyi etkilemek, düşüncemiz istikametinde kamuoyu oluşturmak istediğimiz zaman akılla beraber duyguları da kullanmak durumundayız.¹⁶¹ Kitlelere yön vermek, onları sevk ve idare etmek isteyen insanlar tezlerinin haklılığını sadece akli izahlarla anlatmaya çalışmaz; hedef kitlelerin duygu ve heyecanlarına da yönelirler. Onlar bilirler ki, sadece akıl yoluyla fikirler sunulmaz.

¹⁵⁸ Tarhan, 255.

¹⁵⁹ Kasas,28/10.

¹⁶⁰ Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre İman Esasları*, Ajans Türk Yayınları, Ankara 1961, 103.

¹⁶¹ Osman Zümrüt, *İslâm da Kamuoyu Oluşumu*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1997, 65.

Duyguları da kullanmak gerekir.¹⁶² Çünkü duyguların muhataplarımızın dirençlerini kırıcı, onları yumuşatıcı özellikleri vardır.¹⁶³

C. Morgan, konuyla ilgili olarak, mantık kurallarının problem çözmemize yardımcı olmalarına karşın, doğru çözümü garantilemediklerini söyler. Çoğu kez öğrenilmiş çağrışımlarımız ve duygusal tepkilerimiz mantığı yener. Bunun nedeni psikolojiktir, bireyin öğrenme birikiminde yatmaktadır.¹⁶⁴ Böylece insanlar, muhakeme yaparken bile mantıksal olmaktan aklı kullanmaktan çok psikolojiyi de kullanırlar. İnsanların psikolojilerini anlayabilmek için duyguların formülünü bilmek gerekir. Duyguların formülünde, en temel duygu sevgidir. Diğer duygular sevgiden doğar ve onun ölçüsünde şekillenir. Sevginin ağırlığını en çok güven duygusunda, en az korku duygusunda hissederiz. Eğer bir insanda korku fazla ise, o insan da güven azdır, ona sevgi vermek, ondaki güven duygusunu artırır. Güven, umut, üzüntü bir arada olursa acıma duygusu, duygudaşlık oluşur. Bu da dostluğu artırıcı bir duygudur. Olumsuz duyguların kaynağı ise korkudur. Korkunun içinde öfke varsa saldırganlık, üzüntü varsa kaçınma, düşmanlık gelişir. Nefret de; *korku, üzüntü, öfke, tiksinti karışımıdır*, bu nedenlerle korku duygusunun mutlaka kontrol altına alınması gerekir. Aklın önüne geçen ruhsal durumlar vardır. Bunlardan ilki duygusal bağımlılıktır. Bu durum nesnellığı ve objektifliği bozar. Hissi davranmak insanın aklını kapatan ve yargı gücünü zayıflatan bir olgudur. Mesela, mahkemede hâkimin kendi çocuğunu yargılayamaması ya da evlâdını kaybeden bir annenin bu durumu kabul edememesi her gün gelecekte ümidi ile yolunu beklemesi gibi. Burada Hz. Yakup (a.s.)'ın, Hz. Yusuf'u kaybetmesi sonucu gözlerinin kör olması ve hep bir ümitle Hz. Yusuf'u (a.s.) beklemesini örnek verebiliriz.¹⁶⁵ İkinci olarak aklın önüne geçen korku duygusudur. Korku insanı zihinsel olarak felce uğratan bir duygudur. Doğru kullanılırsa, kişiyi harekete geçirtip yeteneklerinin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Kişi; acı, ölüm, ayrılık gibi durumlardan kaçınarak kendini koruma içgüdüsüne girerse, bencil, umursamaz olur. Böyle durumlarda hem kendi hem de nesli zarar görür. Az miktar da olsa kontrol edilebilen stres faydalıdır. Sürekli stres, aklın önüne geçer. Bu duyguyla hareket edenin muhakemesi bozulur. Tartışmaya ve saldırıya hazır halde bulunur. Bütün enerjisini

¹⁶² Morgan, 156.

¹⁶³ Fersahoğlu ve Demir, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014, 25.

¹⁶⁴ Fersahoğlu ve Demir, 25.

¹⁶⁵ Yusuf, 12/18.

kendini müdafaaya sarf ettiği için karşı tarafı dinleyemez, yanlış tepkiler ortaya koyar.¹⁶⁶

2.7. DUYGU EĞİTİMİNİN AMACI

Hisler, insanın çabasını ve hareketini sağlar. Vücudumuzun dinamizmi, bunların ihtiyaçlarının tatmininden doğar. İnsan hayatının gelişim tarihine bakıldığında tarihi akıldan çok hislerin yazdığı görülür.¹⁶⁷Tarhan da aynı fikri savunarak şunları ifade eder: Duygular, insana hareket, aksiyon verir ve bizim için olmazsa olmaz denecek kadar önemli şeylerdir. İnsanlarda ve hayvanlarda ortak olan ilkel duyguların mutlaka eğitilmesi gerekir. Tarhan duyguları ata benzetir, atlar çok hızlı koşabilen, güçlü bineklerdir. Bu hayvanı, kendi haline bırakırsan sorumsuz ve sınırsız bir şekilde hareket etmek ister. Özellikle, cinsellik, susuzluk ve açlık gibi ilkel dürtüler, başına buyruk olma eğilimi taşır. Bu duyguların eğitimi, tıpkı bir atın terbiye edilmesi gibi seyisin kendisini ve kurallarını ata kabul ettirmesi gibi en baştan verilmesi gereken bir eğitimidir.¹⁶⁸

Duygu ve heyecanlarımız, düşünce ve davranışlarımızı hızlandırır, motive eder. Davranışlarımızın temelinde yatan haz veya elem duygusu, o davranışı tetikleyen iki önemli etkidir. Haz duyduğumuz davranışlara koşar; Elem duyduğumuz davranışlardan kurtulmaya çalışırız. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: heyecanlarımız bizim için bir güç ve enerji kaynağı olması sebebiyle vücudumuzu güçlendirir ve bizleri mücadelecı yaparak yaşamımızı kolaylaştırır.¹⁶⁹

Fizyolojik temel duygular, tehlikelerden korunmak ve ayakta kalabilmek için gereklidir. Ancak kişinin bu duyguları eğitmesi esnasında iradenin önemi çok önemlidir.¹⁷⁰Eğitim, iradeyle ancak başarılı bir şekilde yapılabilir. Eğitim, insanda var olan kabiliyetlerin meydana çıkarılıp geliştirilmesi çabasıdır. Eğitim faaliyetleri hayatın bütün aşamalarında önemli olmakla birlikte, çocukluk ve gençlik döneminde daha anlamlıdır. Ailede ve okulda verilen bilgilerin davranış halini alıp kişinin bilgili, ahlaklı, dürüst ve erdemli olması, bilgilerin iç duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Bu süreç

¹⁶⁶ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 254.

¹⁶⁷ Meder Ali, *İnsan Eğitiminin Kur'an'ı Metodu* (Çev.: Ali Yüksel), İstanbul 1987, 48.

¹⁶⁸ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 50.

¹⁶⁹ Lütü Öztaba, *Psikoloji de İlk Adım Yayınları*, İstanbul 1970, 162–163; Fersahoğlu ve Demir, 25.

¹⁷⁰ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 50.

sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilirse sonraki süreçte hiç umulmadık derecede insanların büyük başarılar kazanması ancak beklenebilir.¹⁷¹

Kıssalar genel itibari ile okuyucuyu içine alır, muhatap fark etmeden etkilenebilir. Bu nedenle kıssalardaki olaylar ve kişiler, bireyin hayatında rol model olarak bir davranış geliştirmesinde etkili olacaktır. Kıssaları okuyan, kıssalardaki karakterleri tanıyan insanlar ekseriyetle o kıssadaki kahramanların hayatlarıyla, yaşadıklarıyla kendilerini özdeşleştirirler. Böylece hayatta gerçekleştiremediği emellerinin bir kısmını ya da gerçekleştirdiklerinin tamamını kıssada gerçekleştirme fırsatı bulurlar. Bu empati sayesinde, kıssalardaki karakterlerin yaşadıkları olaylar karşısında rahatlarlar. Kıssalar sayesinde muhatabın zihin dünyası zenginleşerek düşünce yapısı değişir. Düşünce yapısı değişen insan isabetli kararlar alır ve doğru tavır sergiler böylelikle duygularını kontrol altına almayı başarır.¹⁷²

Kur'an'ı Kerim'de, kıssalardaki olaylar ve kişiler, insanların hayatında rol model olarak duygularını eğitip, davranış geliştirmesinde etkilidirler. Hz. Âdem'in çocukları Habil ile Kabil'in kıssasında, Kabil'in kötü tavırları karşısında Habil'in sergilediği proaktif değeri, Hz. Nuh'un kendisine iman etmeyen evladına, yine Hz. İbrahim'in iman etmeyen babasına karşı takındığı kibar ve ölçülü karşılıklı aynı fikri paylaşmadığımız insanlarla diyalogu oluşturan güzel bir örnektir ve böyle birçok kıssa örnek verilir.

2.8. DİNİ DUYGU

Din kelimesi, sözlüklerde; saygı göstermek, teslim olmak, hükmetmek, millet, galibiyet, otorite gibi manalara gelir. Ayrıca, sürekli yapılan iş ve adalete de din denir iyi ve yararlı amellerin karşılığı olarak mükâfat, isyanın karşılığı olarak ceza kelimesi için de din denilmektedir. Kur'an'ı Kerim'de ceza ve mükâfata ait konuların gerçekleştirileceği kıyamet gününe, karar günü, hüküm günü anlamına gelen *din günü* denilmektedir.¹⁷³ Allah'ın yarattığı tabiat kanunlarını da *din* ile ifade edildiğini görürüz.¹⁷⁴ Din kelimesinin itaat, saygı, boyun eğme günü anlamalarını toplu olarak

¹⁷¹ Süleyman Karacelil, "Ashab-ı Kehf Bağlamında Gençlik ve Değerler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, İstanbul 2011, 228.

¹⁷² Yılmaz, Asiye, Kur'an'daki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.*, 2008.

¹⁷³ Fatıha, 1/4.

¹⁷⁴ Tövbe, 9/36.

değerlendirirsek, kanun bütünlüğü, nizam, düzen anlamında kullanıldığı da ifade edilebilir. Kur'an'ı Kerim'de, İslam'la eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır.¹⁷⁵ Dinin ıstılahı anlamı ise, ameli, fikri, itikadı ahlaki esaslar topluluğudur. Kur'an kavramı olarak, insanla Allah, insanla insan, insanla tabiat arasındaki ilişkiler manzumesi olarak kullanılmaktadır. Âlimlerin en çok yaptığı tarif; “Din, akıl sahiplerinin, kendi iradeleriyle dünya ve ahrette mutluluğa, huzura götüren ilahi bir yoldur.”¹⁷⁶

Duygu kavramı ise insan davranışlarını ayarlayan, harekete geçirici bir kuvvet olması nedeniyle davranışın şeklini de belirleyen etkidir.¹⁷⁷ Herhangi bir tesire karşılık duygulanmak insanoğlunda fitratında var olan bir kabiliyettir.¹⁷⁸ Bu nedenle din duygusu, insanoğlunun dini konular karşısında duygulanması ve duyarlılığı olarak tarif edilir. Kısaca, dini duygu tabiatüstü bir kuvvet ile yani mutlak olanla birleşmeyi hedefleyen iç kuvvet¹⁷⁹ şeklinde tarif edilmektedir.

Dini konuların uyandırabilecekleri; ortak heyecanlara da dini duygulardır. Dini korku, sevgi, hayranlık, sabır, ümit, hayâ gibi duygular dini tecrübe içerisinde yer alan duygulardır. Bundan da anlıyoruz ki din duygusu, tek bir çeşit duygu şekli değildir. Dini konular karşısında bireyde ortaya çıkan duyguların genel adıdır. Duygusalılık, insanoğlunun fitratında olan tabii bir istidattır.¹⁸⁰ Yaratılışın temel yapısı ve prensipleri bütün insanlarda ve her yerde ortak olduğu için, din duygusu, evrenseldir. Fakat bu duygunun gelişmesi, öğrenme ve çevre şartlarına bağlıdır. Müminin, Allah'la kurduğu ilişki içerisinde, dinin dışında yaşadığı bütün duygular dini bir değer kazanır. Mesela, iman ilişkisi basit bir duygu değildir. Fakat o duygular içerisinde bir anlam, bir varlık kazanır.¹⁸¹

2.9. KUR'AN'DA DUYGU ANLAMINA GELEN KAVRAMLAR

Kur'an'ın ana konusu ve muhatabı insandır. İnsanlara hidayet rehberliği ve davranışlarına kılavuzluk yapar. Kur'an'ın amacı insanın yaratılış gayesine, fitratına

¹⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/19–85.

¹⁷⁶ TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, XI, 312 ; Akseki A. Hamdi, *İslâm Dini Esasları*, Nur Yayınları, 1989, 5; Konuk, Yurdağül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara 1994, 7.

¹⁷⁷ Yavuz, Kerim, *Çocuğun Dünyası ve Gelişimi*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, 31.

¹⁷⁸ Hökelekli, 138–139.

¹⁷⁹ Pazarlı, 79, 83.

¹⁸⁰ Yavuz, 34–35.

¹⁸¹ Hökelekli, 138–139.

uygun olarak, sorumluluklarını ve nasıl davranması gerektiğini öğreterek olumlu bir şahsiyet kazandırmak ve sonuçta dünya ve ahiret olmak üzere iki dünya mutluluğunu sağlamaktadır. Kur'an-ı Kerim, duygu eğitimini insanoğluna bir takım kavram ve bu kavramları pratiğe dökülmüş şekli olan çeşitli kıssalarla gözler önüne serer. Çalışmamızın temel kelimesi olan *duygu* kelimesi Türkçe bir kavramdır. En yakın olarak, Kur'an-ı Kerim'de, duygu kavramına en yakın kavram olarak *şakile* kavramını gördük. Şakilenin dışında duygu kavramıyla ilişkili olduğu, bir anlamda kavramın anlamlandırılmasını sağlayan, doğrudan veya dolaylı bağlantısı olan farklı kavramlar üzerinde durulacaktır.

2.9.1.Şakile

Kur'an-ı Kerim'de duygu kavramı *şakile* kelimesi ile ifade edilmektedir. Şekl kökünden türemiştir. *Şekl*; benzer, misl, denk, şekil, cins, tür, cihet ve uygun olma anlamlarına gelmektedir. Kişinin şekli, onu ifade ve temsil eden fiziki ve manevi özelliklerdir. Bir şeyin şekli onu hissedilen, düşünülebilen özellikleridir.¹⁸²Bu kelime, tabiat, adet, din, ahlak, mizaç, yaratılış gibi değişik fakat birbirine yakın manalarda tasvir edilmişse de en kapsamlı manası yaratılıştır.¹⁸³ İlgili ayette bu kavramı “*Herkes yaratılış ve mizacına göre hareket eder.*”¹⁸⁴ Şeklinde geçmektedir. Birçok müfessir de insanın tabiatı, bedeni tabii hali, ruhun cevheri, huy ve mizaç¹⁸⁵olarak tasvir eder. Razi (v.604/1012) bu konuda, “herkes, kendi nefis cevherinin şakilesine, kalıbına, ruhuna, içeriğine göre hareket eder. Eğer nefis aydınlanmış, hayırlı, temiz bir nefis ise faziletli, kıymetli, ameller sergiler. Yok, eğer nefis, bulanık, kötü, sapıtmış ise ondan da kötü, değersiz ameller ortaya çıkar” demektedir.¹⁸⁶

“Şakile” kelimesi genel hatlarıyla şöyle tarif edilebilir: Şakile, hem fitrattan gelen ve hem de anne-baba, aile ortamı, arkadaş, iş, eğitim ve inanç çevresi gibi sonradan çeşitli şekillerde olumlu veya olumsuz değer yargılarıyla oluşmuş davranış biçimleri,

¹⁸² Musa Bilgiz, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, 89–91.

¹⁸³ Taberi, *Camiulbeyân XV*, 192; Elmalılı, Hamdi Yazar, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zaman Yayınları, İstanbul 1936, V, 3196; Musa Bilgiz, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra 17/84 ayeti ekseninde)” *A. Ü. İlahiyat (2012/1)* s. 420 *Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, Erzurum 2006, 126–142.

¹⁸⁴İsra 17/84.

¹⁸⁵ Osman Kara, “Kur'an'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler”, *S. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV(1), 20121, 6.

¹⁸⁶ Razi Fahreddin b. Ömer, *et-Tefsiru'l-Kebir, (Mefatihul Gayb)(1–23)*, (Çev. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Cafer Sadık Doğru, Suat Yıldırım), Akçağ Yayınları, Ankara 1992, 15/32.

benimsenen ve uğruna çaba gösterilen dini ve ahlaki değerlere göre davranma tarzıdır. Bu tanıma göre şakile ile vicdan arasında çok sıkı bir irtibat vardır. Şöyle ki vicdan, hem fitrattan getirdiğimiz hem de sonradan kazandığımız değer yargılarıyla bizde oluşan duygu, yetenek, davranış biçimi ve olaylar hakkındaki kanaatlerimizdir. Yani vicdan, şakilenin kapsamı alanında bulunan bir duygudur. Fakat daha çok ahlaki duygu denetimidir. Dolayısıyla yukarıda verdiğimiz bilgilerde de gördüğümüz üzere şakile, hem düşünce tarzımız hem de davranışlarımızdır. Yani, sadece ahlaki tavırlarımızı değil, bütün duygu, düşünce ve davranışlarımızı içine alan genel bir karakter halidir.¹⁸⁷ Kur'an-ı Kerim'de şakile kavramıyla bağlantılı olarak; kalp, hass, mizaç, nefis, şuur, kavramları da geçmektedir.

2.9.2. Kalp

İslam dininde kalp insanın gönül dünyası, duygu, düşünce ve davranışlarının ana kaynağıdır. İnsan şahsiyetini olumlu ve olumsuz olarak etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. İnsanın şahsiyetini yansıtan bir aynadır. Kalbin iki anlamı vardır: Birincisi; diğer yaratılanlarda olduğu gibi insanda da göğsün sol tarafına yerleştirilmiş olan vücuda kan pompalayan organdır ki, çalışmamızda bunu kastetmiyoruz. İkinci anlamı ise, esas konumuzla ilgili olan kalptir ki; sevgi, nefret, kin, korku gibi duyguların hissedildiği, iman ve inkârın mahalli, emir ve yasakların pratiğe dökülmesinin hareket noktası amellerimizin kaynağıdır. Müminlerin kalplerinde hissettiği birçok duyguyu kâfir ve münafıklar hissetmeyebilir. Çünkü kalp yüksek Rabbanî duyguların mayalandığı ve doğduğu yerdir. İnsan, kalbi ile değerlidir. Kâfirin kalbine ise bu duygular ve hisler doğmaz, çünkü kalpleri ölüdür.¹⁸⁸

Kur'an'da kalplerin çeşitleri hâlleri hakkında pek çok ifade kullanılmıştır. İnanan kalp, Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmeyen, onun vahyine ters düşecek şüpheden ondan başkasına ibadet etmekten sakınandır. Ayrıca, Allah'tan başkasına karşı korku ve sevgi duymaktan, kibir, riya, cehalet ve kötü ahlâktan uzak olan sevap istemeksizin sadece Allah rızası için boyun eğen kalp, *kalbi-i selim*¹⁸⁹ olarak

¹⁸⁷ Bilgiz, 92.

¹⁸⁸ Gazali, Ebû Hamid Muhammed Bin Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd- Din*, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1989.III/10–15.

¹⁸⁹ Şuara 26/89.

adlandırılır.¹⁹⁰Kur'an-ı Kerim'de münafıkların kalbi hasta, kâfirlerin kalbi ise kör olarak tanımlanır. Kalp konumuza Kur'an Kerim'den örnekler verilecek olursa şu ayetler verilir:

“*Münafıkların kalbinde ise hastalık vardır.*”¹⁹¹ Hastalıklı kalp, istek ve arzulara aşırı eğilimli davranışlara olumsuz etkisi nedeniyle, haset, kibir kendini beğenme, yeryüzünde bozgunculuk yapma duyguları vardır. “*Kâfirlerin kalpleri ise kördür.*”¹⁹²“*Taştan daha katıdır.*”¹⁹³“*Kalpleri mühürlü*”¹⁹⁴ve *örtülüdür*”¹⁹⁵ Hakkı kabul etmezler çünkü Allah kalplerini mühürlemiştir.¹⁹⁶

“*Kalbi olup da düşünmeyen birçokları için cehennemi var ettik.*”¹⁹⁷Buyrulmuştur. Beyni olup da düşünemeyenler yerine “*Kalbi olup da düşünemeyenler*” söylenmiştir.¹⁹⁸

Düşüncelerimizin ve davranışlarımızın duygularımız tarafından şekillendirildiği günümüz tıbbi tarafından da ispatlanmıştır. Geçmişimizi düşündüğümüzde veya başımıza bir olay geldiğinde içimizde oluşan iyi ve kötü duygular, bu şekilde ortaya çıkar. Hatırladığımız duygular, sanki dün yaşanmış gibi taze ve canlı gelir. Çünkü insan duyguların toplamıdır. İnsanı insan kılan çekirdeğin merkezinde duygular vardır ve her duygu kalbin harmanında işlem görür. Bunun ispatı ise 1400 yıl önce yaşamış olan Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şu sözüdür: “İnsan vücudunda bir et parçası vardır. O düzelirse bütün vücut düzelir, o bozuk olduğunda bütün vücut ifsat olur. İyi bilin ki o et parçası kalptir.”¹⁹⁹ Bu hadisi şeriften anlayacağımız üzere kalp temizliğinin manası nefsin temizliğidir. Böylelikle insanı huzura kavuşturmak hedeflenmiştir. Kur'an-ı Kerim'in terbiye metodunda, önce kalbe imanı yerleştirir. Sonra tepki ve duygularını harekete geçirerek, akli ikna eder. Böylelikle akıl ve duyguyu birbirine paralel eğiterek, akıl-

¹⁹⁰ Razi, XXIV, 151.

¹⁹¹ Bakara 2/10.

¹⁹² Hac 22/46.

¹⁹³ Zümer 39/22.

¹⁹⁴ Bakara 2/7; Nahl 16/108.

¹⁹⁵ Kehf 18/57.

¹⁹⁶ Kara, 7-9.

¹⁹⁷ Araf 7/179.

¹⁹⁸ H. Kübra Tongar, *Fitrat Pedagojisi*, Hayy Kitap, İstanbul 2017,150.

¹⁹⁹ Buhari, Muhammedb. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, (I-VIII), el-Mekebetü'l-İslamiyye, istanbul.tsz.

İman,39.; Tongar, 54-55.

duygu çatışmasını engeller. Bunu da zorluk olmadan fitrata uygun olarak gerçekleştirir. Akıl ve duygu birlikteliği ile daha sağlıklı bir eğitim gerçekleşir.²⁰⁰

Kur'an'ın eğitim metodu tamamen insan fitratına ve şahsiyetine uygundur. Kur'an ilk önce insan davranışlarını idare eden kalp ile eğitime başlar. Kalp insan davranışlarını etkileyen karakterini şekillendiren yegâne merkezdir. İyi ve kötü duygular kalpten harekete geçer. Davranışlar kalbe göre şekillenir.²⁰¹

2.9.3. Hass

Hass, duyu organlarıyla ve duyularla bir şeyi hissetmek, idrak etmek, bulmak, görmek ve bilmek demektir.²⁰² İlahi irade her iki canlı türünde de (insan ve hayvan türünde) motivler ve reaksiyonlar yaratmıştır. Canlılar kendileriyle dış dünya ve çevrelerinde vuku bulan şeyleri idrak edecek organlar ve duyularla donatmıştır. Bunlardan biri de duyusal ve duygusal algı olarak ifade ettiğimiz hissi idraktır. Bu duygu sayesinde canlılar kendisine sıkıntı veren şeyleri idrak ederek ondan kaçınır, faydası olan şeyleri de elde etmek üzere çaba gösterir. Hissi idrak, insan ve hayvanda ortak bir duygudur ancak Allah, insanı hayvandan ayrıcalıklı kılan önemli bir başka hissi idrak olan akletme yeteneği ile donatmıştır. Kur'an, hissi idrakle ilgili olarak "hass" sözcüğünü kullanır. Kur'an'daki sözcüğü birtakım alametlere dayalı olarak içten gelen bir sezgi olarak şu ayetlerde geçmektedir; "İsa, onlardaki inkârcılığı hissedince, 'Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?' dedi..."; "Onlar, azabımızı hisseder hissetmez derhâl oradan kaçıyorlardı."²⁰³ Ayrıca bu kavram duyu organlarıyla bir şeyi görmek ve idrak etmek anlamında da kullanılmaktadır: "Hem onlardan önce nice nesiller helak ettik. Sen onlardan hiçbirini hissediyor yahut onların gizli bir seslerini işitiyor musun?"²⁰⁴

Hiz. Yakup (a.s.), gözleri görmediği halde günler öncesinden oğlu Yusuf'un kendisine doğru geldiğini hisseder. "Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum! Onlar da 'Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın' dediler.

²⁰⁰ Bayraktar, M. F. *İslam Eğitiminde Öğrenci Münasebetleri*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2008.

²⁰¹ Bayraklı, B. *İslam'da Eğitim*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.

²⁰² Bilgiz, 107.

²⁰³ Al-i İmran, 3/52; Enbiya, 21/12.

²⁰⁴ Meryem, 19/98; Bilgiz, 106.

“müjdeci gelince, gömleği yüzüne koyar koymaz Yakup tekrar görür hale geldi. Dedi ki: “Ben size, Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi? Dedi.”²⁰⁵ Hz. Yakup (a.s.), kendisinden “Yusuf’un kokusunu hissediyorum” sözünü işitenlerin, onun vicdanına güvenmelerini istemektedir.²⁰⁶ Bu durumda duygusal algı olarak hiss kavramı sayesinde üzüleceğimiz veya sevineceğimiz duyguları idrak ederek. Yerine göre duygularımızı ifrattan ve tefritten uzak bir şekilde yaşayacağımızı göstermektedir.

2.9.4. Mizaç

İnsanın duygularının bütünü olarak tanımlayabileceğimiz mizaç, şahsiyetin duygusal yönünü açıklayan ve şahsiyete etki eden bir kavramdır. Mizaç, bir kimsenin doğuştan getirdiği fizyolojik özellikleriyle ilgili tutumunu, his ve heyecan yönünü gösteren özelliklerdir. Mizaç, şahsiyetin bir parçasıdır. Bu sebeple şahsiyet, mizaç ve karakterle yakından ilgili olmakla beraber, daha genel bir kavramdır. Mizaç, dediğimiz zaman insanın kendine mahsus heyecan halleri akla gelir. Mesela, insanlar sakin veya hareketli, neşeli veya öfkeli mizaçta olurlar. Bu da insanların davranışlarına doğrudan etki eder.²⁰⁷

Mizaç, huy anlamında da kullanılmaktadır. Huylarımız davranışlarımıza olumlu ya da olumsuz yönde etki etme gücüne sahiptir. Çok farklı huy ve mizaca sahip insanlar vardır. Ahlâkî karakter anlamına geldiğini ise şu ayeti kerimede görmekteyiz; “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”²⁰⁸ Bu ayette ahlaki karakter anlamı taşımaktadır ki, bu da şahsiyetle ilgili olup en yüksek hayra ulaştıracak huy, hakikaten övülmeye layık seciye, meleke ve maneviyat anlamındadır.²⁰⁹ Huy; seciye, insanın yaratıldığı fitratı anlamında kullanıldığında mizaç kavramına daha yakındır. Huy, fiillerin kendisinden kolayca çıktığı nefsi bir melekedir. İffet; şecaat, cömertlik, doğruluk gibi övülmüş, üstün iyi huylar olduğu gibi, korkaklık, saldırganlık, cimrilik, yalancılık, düzenbazlık gibi kötü ve zemmedilmiş huylar da olabilir.²¹⁰

²⁰⁵ Yusuf, 12/94–96.

²⁰⁶ Bilgiz, 107–108.

²⁰⁷ Kara, 6–7.

²⁰⁸ Kalem 68/4.

²⁰⁹ Yazır, VII, 5268.

²¹⁰ Razi, XXX, 81

Bazı bilim adamları mizaca anlık hâl ve hareketler, duygusal devinimler şeklinde tarif etmişlerdir. Bilgiz ise, “bir şeyle karıştırılmış bir şey” tanımını yapmıştır.²¹¹ Bu tariften de anlaşıldığı üzere, kişide var olan fitrat üzerinde anlık duygusal birikimleri o kimsenin mizacını ortaya çıkarır. Mizacı, günlük yaşantı içinde değişim gösteren duygusal gel-gitler olarak tanımlayabiliriz. Bir kimsenin diğerine göre daha duygusal olması, öfkeli veya sakin olması, neşeli veya ciddi olması o kimsenin mizacının özelliğidir.²¹²

2.9.5. Nefis

Kötü duygu ve davranışların kaynağı olarak insan şahsiyetini olumsuz yönde etkileyen nefis, sözlükte: Ruh, can, kan, azamet, izzet, irade, insandaki şehvet, yiyip içmek gibi maddi ihtiyaçlara olan doğal meyil, bir şeyin ta kendisi, şahsiyet, öz benlik, bir şeyin hakikati ve cevheri, canlılardaki hareket gibi manaları kapsamaktadır. Aynı zamanda nefis, ıstılahta heva anlamında da kullanılmaktadır. Heva ise dinde hoş karşılanmayan kötü arzu ve isteklerdir. Bu anlamda nefsin ister helal olsun, ister haram olsun elde edilme imkânı bulunan her şeyi arzu etme, dünya ve mal sevgisi, insanların mal ve şehvete olan düşkünlüğü ve hırsı vardır. Zaten genel olarak, insan nefsinin yaratılışında şehvete, günaha ve kötülüğe doğru bir eğilim vardır. “*Nefis kötülüğü emreder.*”²¹³ Ayeti, nefsin kötü eylemlerine işaret etmektedir. Nefis, kendi gücünü bu yönde kullanır.²¹⁴

Çeşitli anlamlara gelmekle birlikte insanın iç dünyasında olup bitenleri ifade eden bir kavram olan nefis insanın hayat aktivitesinin ve fiillerinin kaynağı olmasıyla da bir enerji deposudur. Ancak o hem iyiliğe hem de kötülüğe eğilimlidir. Her iki eğilimi nefse yerleştiren ise Allah’tır. “*Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene and olsun*

²¹¹ Bilgiz, Musa, *Kişiliğin Oluşumunda Fitrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2006, 25.

²¹² Akto, A. *Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, 52 (2), 191-217.

²¹³ Yusuf 12/53.

²¹⁴ Kara,3.

ki, *nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir.*"²¹⁵ Nefis kavramı, insanın hayır, şer, itaat ve isyan gibi olumlu ve olumsuz bütün eğilimlerini içine almaktadır.²¹⁶

Ayetten anladığımız kadarıyla, insanın nefesine yaratıcısı iyi ve kötü eğilimi yerleştirmiştir. Hangi şeyin iyi, hangi şeyin kötü bir davranış olduğu, insanların nefsinde bulunmaktadır. Allah, ona doğuştan iyiyi ve kötüyü temyiz etme yeteneği vermiştir. İnsanın ruh dünyasını, duygularını, istek ve arzularını içine alan nefis insan davranışlarını ve kişiliğini etkileyen en önemli unsurlardandır.²¹⁷

İslam ahlakçıları insanın karakter ve kişiliğinin eğitimi ve gelişimi üzerinde durmuş ve bunu "nefis terbiyesi" diye ifade etmişlerdir. İslam ahlakında kişinin sahip olduğu olumsuz duygular ve davranışlar için "zemmedilen vasıflar" kişide var olan olumlu duygular ve özellikler için ise "methedilen vasıflar" tanımlamaları kullanılmıştır. Yine aynı şekilde olumlu sıfatlar faziletler olarak, olumsuz sıfatlar "reziletler" olarak ifade edilmiştir.²¹⁸ Nefis terbiyesi tasavvuf ilminin ana konusudur. Tasavvufun gayesi, insanı İslam ahlakıyla eğitmek, kötü alışkanlıklarından kurtarıp güzel hasletlerle bezemek, fitratına döndürmek ve İslam'ın öngördüğü Kur'an ve peygamber ahlakıyla donatmaktır. Tasavvufi eğitimin hedefi, yeni bir terbiye yoluyla kişinin fitratını korumak, örnek şahsiyet, ideal insan mertebesine getirmektir. Eğitimi tamamlayıp başarı ile geçen kimse "insanı kâmil" mertebesine yükselmiş olur. İnsan'ı kâmil ise din adına şahıs da aranan bütün ideal vasıflara sahip olmak demektir.²¹⁹

2.9.6. Şuur

Açık duygu ile hissetmek olan şuur, dalgınlığın zıttı, idrakin ilk derecesidir. Nefsin kendindeki bir şuur olayına da *kendinde bulmak* demek olan *vicdan* adı verilmiştir ki, buna gizli *his* veya *gizli şuur* da denilir. Doğrusu "açık his" demek, yalnız görülen duyularla olan dış *his* demek değildir. Ahlâklı davranmak yani vicdanlı olmak daha çok bir *şuur şuur* demektir. Bunlardan başka şuur, kısmen nefsin hoşlanmak, tiksirmek, genişlemek gibi bir olayı ile ortak olur ki, buna zevk ve his de denir.

²¹⁵ Şems 91/7-9.

²¹⁶ Kara,4.

²¹⁷ Kara, 3-5.

²¹⁸ Gazali, 340

²¹⁹ Yılmaz, H. K. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayın evi, İstanbul, 2009, 57.

Kısacası dışa ait olsun içe ait olsun her duygunun bir duyum yönü, bir de özel duygu yönü vardır.²²⁰Bu özel yön farkındalık halidir. Şuur özel duyguların farkında olan, bu bilinçle davranışlarına yön verme olarak da açıklanabilir. Nitekim felsefi eserlerde şuur, kişinin duygularına bağlı olarak kendini anlama, tanıma ya da bilme gücüdür. Duygunun, algının ve bilginin merkezidir. Kendi içimizde veya dışımızda geçen bir şeye ilişkin sezgimiz, bütün yaşadıklarımıza ilişkin genel kanaatimizdir. Üzüntü, sevinç, hüznün gibi yaşantı durumlarımıza ilişkin izlenimlerimizdir.²²¹

Kur'an-ı Kerim'de yer alan şuarsuzluk ifadeleri, genel olarak hissin yani duyularla idrak etmeme, akletmeme, farkında olmama ve bilinçsizlik anlamında kullanılmaktadır.²²²

Duygularımız, iç dünyamızla ilgili karmaşık olaylar ve faaliyetlerdir. Onların belirli anlamlar içinde ifade etmek zordur. Bu nedenle duygunun standart olarak tek bir tanımını yapmak imkânsızdır. Sözlük anlamıyla duygu, *duyularla algılama, his*: Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasını etkileyerek uyandırdığı izlenim, önsezi, ahlaki, estetik vb. anlamlarına gelmektedir.²²³ Bu bilimsel tanımlardan sonra biz de, duyguyu insan davranışlarını ayarlayan, harekete geçirici bir kuvvet olması nedeniyle davranışın şeklini de belirleyen etken olarak tanımladık. Genel anlamda Kur'an-ı Kerim, incelendiğinde duygu kelimesi geçmediği görülse de, anlam alanıyla ilgili olarak birçok kavramda özellikle Şakile kavramında kendisini göstermektedir. Ayrıca kalp, hass, mizaç, nefis, şuur kelimelerinde de duygu kavramı hissedilmektedir.

Gazali, Farabi, İbn Miskevehy, gibi İslam ahlakçılarının büyük çoğunluğu, hiçbir huyun yaratılıştan olmadığını, tamamen dış etkenlerle oluştuğunu ve dolayısıyla bütün huyların değişebileceğini savunurlar. Onlara göre, huylar da düşünce ve duygu dünyası gibi çevreyle bağlantılı olarak gelişir ve şekillenir. Çünkü insanın ne duygu dünyası ne de karakteri yaratılışa bağlı değildir. Eğitimle insanın karakteri ve duygu dünyasının değişmesi mümkün olmasaydı peygamberler gönderilmezdi.²²⁴ Bu fikirlerin rehberliğinde kıssalar ve duygu hakkında bilgi verdikten sonra kıssalarla temellendirerek duygu eğitimini anlatacağız.

²²⁰ Yazır, I, 223–227.

²²¹ Bilgiz, 67.

²²² Mevdudi, *Tefhim*, I, 53.

²²³ TDK, *TDK Sözlüğü*, Ankara, 1998, I, 414.

²²⁴ Aydın, M. Z. *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KISSA TEMELLİ DUYGU EĞİTİMİ

3.1. KISSA ÜSLÛBUNUN DUYGU EĞİTİMİ AÇISINDAN FONKSİYONELLİĞİ

Bu bölümde Kur'an-ı Kerim'in, kıssaların anlatımında muhataba ulaştırmak istediği mesajın eğitim açısından amacı nedir sorusunu cevaplamaya çalışacağız. Bunun için öncelikle kıssaların Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bilincinde ne ifade ettiğinin bilinmesi gerekmektedir. Birinci dereceden ilâhî hitaba mazhar olan kişi, Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de zaman zaman sıkıntılar ve ıstıraplar yaşamıştır. Bu durumu, bizzat Kur'an ayetlerinden anlayabileceğimiz gibi, basitçe, ayrıntıya dalmadan yapılan bir siyer okumasından da rahatlıkla anlayabiliriz. Duygu eğitimi açısından önemli olan ise, Kur'an kıssalarının, Hz. Peygamber için, âdeta bir teselli kaynağı olduğu ve inanan insanların karşılaştıkları durumların genel-geçer bir yapı arz ettiğinin kendisine bildirilerek psikolojik destek sağlandığının bilinmesidir.²²⁵ İslam'ın ilk yıllarında Kur'an kıssaları İslâm *Eğitimi Dersleri* şeklinde ders olarak okutulmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s.) Kur'an kıssalarını tevhit inancını anlatmada ve muhaliflerini ikna etmede psikolojik bir ikna aracı olarak kullanmıştır.²²⁶ Kıssaların eğitici özelliklerinin temelinde öykünmeye ve özdeşleşmeye²²⁷ imkân veren tahkiye edici üslûp yatmaktadır. Bu dil bir yandan öğrenmeyi kolaylaştırırken diğer yandan öğretim süreçlerine aktif bir şekilde katılma sağlamaktadır. Özellikle dini duygu eğitimi ahlâk eğitimi gibi soyut ve metafizik boyutu olan konuların etkin bir şekilde öğretilmesinde kıssa etkili ve kolaylaştırıcı bir araç olmuştur. İnsan fitratı, kavrayış açısından kuru anlatımdan daha çok müşahhas fikirleri dinlemeye eğilimlidir.²²⁸ Özellikle çocuklar zihinsel, duygusal, sosyal, dini ve ahlâkî gelişimlerini başarıyla tamamlayabilmeleri için nasihatlerden ziyade yaşadıkları gerçek hayatın bir çeşit yansıması olan kıssalardan süzülen model davranışlara muhtaçtırlar.²²⁹ Elmalılı'nın(ö.1942) ifadesiyle kıssa,

²²⁵ Hacımüftüoğlu, 157.

²²⁶ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınlar İstanbul 1995, 188–189.

²²⁷ Batar, .

²²⁸ Muhammed Aydın, “Çocuk Eğitiminde Kur'an Kıssalarının Önemi”, *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 70, 73; Karacelil, 212.

²²⁹ Macit Yılmaz, “Değerler Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 9, IX, Sayı 1, Bahar 2014 (137/154).

ayrıntılara girmeden, sözü uzatmadan yalnızca ibret noktalarını özetleyerek dillere destan olacak şekilde açıklanan ve hikâye edilen haberdur. Elmalılı (ö.1942) burada eğitim açısından ibret kavramına dikkatleri çekmiştir. İbret, ders manasında kullanarak dillere destan şeklindeki benzetmesiyle de kıssaların eğitimde vazgeçilmez bir ilâhi bir metot olduğunu vurgulamıştır.²³⁰ Ayrıca, bu ilahi haberler kıssalara konu edilen tarihi olaylardır. İnsanlık hayatında hakikatte var olan bir takım sabit kanunlara işaret etmektedir. Bu kanunlarda söz konusu kıssalarda tam olarak gerçekleşmiş, bütün merhaleleri tamamlamış bir tecrübe olarak karşımızda durmaktadır. Kur'an-ı Kerim bizlerden bu tarihi tecrübe ışığında yaşadığımız zaman üzerinde düşünmemizi istemektedir. Kıssaların bu fonksiyonelliği ile henüz bir süreç olarak tamamlanmamış şimdiki zamanın durumunu, tarihte tamamlanmış örnek olaylar ışığında değerlendirip kavrayabiliriz.²³¹ Bu kavrayış sayesinde kendimizi kıssalarda anlatılan olayların içinde bularak doğru taraftaki doğru kişilerle ve onların temsil ettiği doğru rol ile âdeta özdeşleştirebiliriz. Bu durum bize kendi yaşamadığımız bir hayat tecrübesi kazandırarak ileride yaşayacağımız benzer olaylarda benzer sorunların üstesinden gelmede çok değerli bir çözüm kapasitesi sağlar.²³² İşte bu şekilde empati kurarak ders alma, insanın davranış kazanımında taklit ve özdeşim kurmaya meyilli olması bu özelliklerin başında gelmektedir. Kur'an kıssalarına serpiştirilen çok değişik rol modeller ve olumlu olumsuz davranış örneklerine dair anlatımlar her düzeyde okuyucunun kendi çağında hisseler çıkarmasına imkân sağlar.²³³ Kıssalarda bahsi geçen değişik karakterlerin temsil ettiği roller ve bu rollerden kaynaklanan davranışların yol açtığı sonuçlarla ilgili dramatik aktarımlar da, okuyucuda kalıcı tutum ve davranış değişikliklerine yol açmaktadır.²³⁴

Okuyucusunun ibret almasını esas alan Kur'an kıssalarının içerik ve üslup özelliklerine bakıldığında, tam da bu amaca uygun bir yapı arz ettikleri görülecektir. Kur'an kıssalarının temel amacı, birtakım biyografik bilgileri ve olay zincirini anlatmaktan öte, belirli bir konuyu ve içeriği kıssada adı geçen kahramanların şahsında

²³⁰ Elmalılı Hamdi Yazar, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştirilenler; İsmail Karaçam ve diğerleri), Azim Yayıncılık, İstanbul 1998, V, 9.

²³¹ Muhammed Kutup, *Dirasât Kur'âniyye*, (3. Baskı), Yayın evi, Mısır 1982, 498.

²³² Asiye Yılmaz, *Kur'an'daki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2008, 1.

²³³ Batar, 100.

²³⁴ Hacımüftüoğlu, 152.

dramatik bir dille anlatmaktır. Çünkü Kur'an her şeyden önce dini bir davet kitabıdır. Kıssa türü de Kur'an'ın daveti insanlara tebliğ ve tespit için kullandığı vesilelerden biridir.²³⁵ Ayrıca tarihsel bilgi vermek Kur'an'ın amacı değildir. Kur'an, tarihin sadece ibret yönüne dikkatleri çeker. Bu yüzden kıssalarda zaman ve mekâna dair çok bilgi yoktur. Kur'an bu bilgileri tarihi çerçeveden çıkartıp dini çerçeveye koymuştur. Kur'an kıssalar aracılığı ile insanlık tarihini bir sinema şeridi gibi okuyucusunun gözleri önüne sermekte ve bu vesile ile fikirler âdeta okuyucusunun zihninde somutlaşmaktadır. Böylece verilen mesaj kalıcı olmaktadır. Belirli bir kişiye takılıp kalmaktan korunan okuyucu, anlatılan olaylardaki rollerle daha etkili bir şekilde empati kurabilmektedir.²³⁶

Kur'an kıssalarının normal edebi metinlerden ayıran bir özelliği de, kişilerin şekli ve zahiri yönlerinin, saç renginin, göz renginin vs. anlatılmamasıdır. Ancak Kur'an, kişinin her insanla ortak olan mizacından, manevî duygularının neticesi olan önemli tezahürlerinden hayır ve şer yolundaki gidişyle ilgili kişilik özelliklerinden bahsetmektedir.²³⁷ Kıssada kahramanların şahsından daha çok olaylara ve öne çıkan rollere yer verilmesi önemlidir. Okuyucusunun söz konusu rollerle daha yakın temas kurmasına kendi hissesine ne düştüğüne yoğunlaşması ve bu satırların Kur'an'ın ilk muhataplarının ruh dünyalarında ne gibi değişiklikler yarattığını düşünmesi zihninde tasavvur etmesi, ruhunda hissedebilmesi, Kur'an'ın amacına uygun bir okuma tarzı olacaktır.²³⁸

Kur'an kıssalarını insanlık tarihinden seçilmiş önemli sahnelerden müteşekkil bir film olarak düşünürsek, öz itibarıyla bu filmde rol alan 'insan' ve oynadığı roller hiç değişmemiş, değişen sadece kahramanın elbiseleri ve oynadığı sahnelerin dekoru olmuştur. Bu özelliğiyle kıssalar sanki bize bizi anlatmaktadır. Tarih boyunca iyi ve kötü rol üstlenen kahramanların hayat hikâyelerinden hareketle ortak mesajlar ortaya çıkmaktadır.²³⁹

Kıssaların müslümanların içinde yaşadıkları maneviyatı anlamaları konusunda rol modeller sunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu modeller ise yaşanan manevî (sosyal, ahlâki vs.) gerçeklikteki tekabülün bilinmesi ve kıssalarla bu gerçekliklerin

²³⁵ Kutup, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, 143.

²³⁶ Okuyan, 15-16.

²³⁷ Şengül, 71-220.

²³⁸ Batar, 83.

²³⁹ Şengül, 72-220.

örtüşmesi vasıtası ile okuyucuların bu alanlardaki hidayetlerine rehber olurlar. Kıssaların eğitim açısından fonksiyonlarından biri de bu olsa gerektir, çünkü geçmişte yaşanılanlarla kurulan manevi ve ahlâki bağın her zaman sağlam ve canlı tutularak hakikatin özünün zaman aşımına uğramadığının bilincinde olmak. Bunun da, temeli ahlâka dayalı bir yaşam biçimine dönüştürülerek mümkün olacağı bilincinde bir şekilde yer etmesidir.²⁴⁰

Mesela Kur'an-ı Kerim'e göre gayrimeşru bir yönetim biçiminin sacayağını oluşturan Firavun, Karun ve Hâman üçlüsüyle ilgili ayetleri okuyan birinin zihninde bu kişilerin şahsında somutlaşan roller canlanmaktadır. Sınır tanımaz siyasi otoritenin temsilcisi Firavun, ekonomik gücün şımarttığı insan tipi olarak Karun ve bilgisiyle siyasî otoriteyi halkın gözünde meşrulaştırmaya çalışan bir otorite olarak Hâman. *“Karun'u, Firavunu ve Hâmân'ı helâk ettik. Andolsun, Musa kendilerine apaçık mucizeler getirmişti de yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Oysa bizi geçip (azabımızdan) kurtulamazlardı.”*²⁴¹

Kur'an öğretisiyle şekillenen bir anlayış içinde yukarıda sayılan üç isim belirli bireylerin ismi olmaktan öte belirli rollerin birer temsili gibi algılanmaktadır. Artık günlük konuşmalarda ve literatürde Firavundan daha çok firavunlaşmaktan, Karun'dan daha çok karunlaşmaktan ve Hâman'dan daha çok hâmanlaşmaktan bahsedilmektedir. Kur'an kıssalarının genelinde olduğu gibi, özellikle yukarıda sıralanan şahsiyetlere benzeyen tiplere baktığımızda, bunların her asırda bulunabilen insanlığın değişmeyen tipleri olduğunu söyleyebiliriz.²⁴² Kıssalarda olumlu ve olumsuz özellikleriyle anlatılan bu rol modellerle etkileşime giren okuyucuda harekete geçerek taklit ve özdeşimle, onda istedik kişilik özellikleri ve davranış değişikliklerini beraberinde getirecektir. Bilindiği gibi rol modeller kişilik oluşumunda oldukça belirleyici bir etkiye sahiptirler.²⁴³ Ayrıca bu bilindik tipler, Kur'an öğretisinin hayatla ne kadar iç içe olduğunun bir göstergesidir.

Öğreticilik, kıssanın en esaslı fonksiyonu sayılabilir. Bunun dışında edebî, kültürel, sanatsal vb. işlevleri de kıssaların öğreticiliğini besleyen özellikler olarak

²⁴⁰ Hacımuftuoğlu, 153.

²⁴¹ Ankebut, 29/39; Ayrıca, Kasas, 28/6; Mümin, 40/23–24.

²⁴² Seyyid Kutup, *E Tasvir 'ul Fenniyyi'l Kur'an*, 216.

²⁴³ Haluk Yavuzar, *Çocuk ve Suç*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, 21.

değerlendirmek mümkündür. Kıssadan hisse çıkarmak şeklindeki deyim aslında bu genel kabulün dillendirilmesidir.²⁴⁴

Geçmişten geleceğe her zaman karşılaşılabileceğimiz insanlık hâllerini yalın bir şekilde özetleyen bu tür kıssalara muhatap olan okuyucunun kıssadan hisse çıkarması kolaylaşmaktadır. Aslında kıssalarda yer alan bu hâdiseler, etkin bir öğretim yöntemi sayılan örnek olay incelemesi yöntemine de uygun bir içerik sağlamaktadır. Nitekim bu yöntem özellikle sosyal boyutu olan bir sorunu inceleme, olayın gerçek sebeplerini ortaya çıkarma ve çözüm için de alternatif öneriler geliştirmeye dönük analizler şeklinde tanımlanmaktadır. Özellikle din eğitiminde bu yöntem sayesinde öğrenciler dini duygu (iman, ibadet, ahlâk) ile ilgili öğretiler içeren olayları analiz ederek onlar üzerinde fikir yürütme ve konuşma imkânı elde etmiş olurlar.²⁴⁵

3.2. KISSALARIN DUYGU EĞİTİMİNE PSİKOTERAPİ OLARAK KAZANDIRDIKLARI

İnsanın duyguları din gibi yüce değerlerle şekillendirilmediğinde, bu duygular onu hayvanlar derecesine düşürmektedir. Oysa genelde insanın, duygu dünyasını zenginleştirerek yakın ve uzak çevresiyle olumlu münasebetler kurmaya ve böylelikle huzurlu olmaya ihtiyacı vardır. İnsanın duygu, kimlik ve fikir inşa önemini ifade eden çocukluk devresini takip eden ilk gençlik dönemiyle birlikte onun hayatında yeni bir süreç başlamaktadır. Gencin bedeni, ruhi, sosyal gelişimi gibi çocukluğundan itibaren duygu gelişimi ve eğitimi de çok önemlidir ve onun önemi zıddıyla daha iyi anlaşılmaktadır. Aydınlanma felsefesinin getirdiği kusurlu anlayış ve bunun dış olaylarla pekiştirilmesi, nesillerin ruhî ve hissi dengesini bozmuştur. Dünyada psikiyatristin en fazla Hollywood'da olması bunun göstergesidir. Günümüzde nesillerin benlik duygusu ön plana çıkarılarak kibir, bencillik gibi olumsuz duygular bilerek veya bilmeyerek yüceltilerek, takdir edilerek pekiştiriliyor. Bu yaklaşım tarzı bireyin haklarını korumakta gibi görünse de onun fedakârlık, tevazu gibi erdemlerini zayıflatmakta duygusal ve ahlaki gelişimini köreltmekte.²⁴⁶ Duygusuz, merhametsiz

²⁴⁴ Batar, 85.

²⁴⁵ Recai Doğan, Cemal Tosun, *İlköğretim 4 ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2002, 218.

²⁴⁶ Seyyit Hasen Abdül-Mün'im Tabiatül Mer'eti Kitabî- Sünne, *Mektebetün Nehdatü'l Mısriyye*, Kahire 1985, 16; İlhami Günay, *Kur'an'da Gençlik Tipolojileri*, SÜSBE, Konya 2003, 66-238.

nesil, hiçbir şeyden memnun olmayarak psikolojik rahatsızlıklara maruz kalmaktadır. Zamanımızda bu tür rahatsızlıklar için özel klinikler, hastaneler bulunmaktadır. Buralarda ruh sağlığı için birçok tedavi şekli uygulanmaktadır. Bunlardan psiko tedavi, ruhsal terapide kullanılan tedavidir. Telkin, hipnoz, analitik psikoterapi, grup psikoterapisi, destekleyici psikoterapi, psiko drama bu yöntemlerden birkaçıdır.²⁴⁷ Bu yöntemlerden konumuzla ilgili olduğunu düşündüğümüz bazı teknikleri açıklayacağız. Bizim konumuzla daha çok ilgisi olan, psiko drama ve davranış terapileri içerisinde örnek gösterme tekniğini, ayrıca bibliyoterapi (kitapla sağaltım) tekniği, üzerinde duracağız.

3.2.1. Bibliyoterapi (Kitapla Sağaltım)

Sorunları okuma yoluyla görmeye, anlamaya, deşarj olmaya ve çözüm için çareler aramaya başlamasını sağlamak amacıyla, psikolojik konuları içine alan kitapları, öykü, masal gibi eserleri meşhur insanların hayat hikâyelerinden yararlanma yöntemine denir. İnsanlar yukarıda saydığımız kaynakları okuyarak sorunları, duyguları, iç çatışmaları hakkında bilgi sahibi olurlar böylelikle yeni çözümler ve davranış tarzları geliştirerek kendi kendilerine yardım etmiş olurlar. Bibliyoterapi ile tedavi şu şekilde başlar: Uygun kitap seçiminden sonra uygulama aşaması başlamış olur. Belirlenen kitapta kişiler kendileri ve kahramanlar arasında özdeşim kurarak duygularını kahraman üzerinden anlatır. Kendisine doğru çözüm yolları arayan bireyler duygularını saptırmadan, iç dünyasında yaşadığı anlamlandıramadığı duyguları rahatlıkla söylemeye başlar kendini doğru tanımanın özgüveni ile duygularına sahip çıkmaya başlar. Böylelikle yaşadığı onarılması zor olarak gördüğü duygu durumlarına dokunarak onları tedavi etmeye başlar. Kısaca bibliyoterapi kişilerin iç dünyasına dokunarak, onlara huzursuzluk veren saklı duyguları profesyonelce ortaya çıkarmaktadır. Bu yöntemde kitapla sağaltımla biz kıssaları özellikle vurgulamalıyız. Psikodrama ise, insanlarda bulunan komplekslerden tiyatro tarzında sahnede canlandırma yaparak kurtulma tekniğidir. Bu teknikle hastalar iç gözlem yapmayı ve stresle başa çıkmanın yollarını öğrenirler. Bizim için de önemli

²⁴⁷ Aydın Ankay, *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, Turhan Yayınevi, Ankara, 1998, 218.

olan bu teknikle insanların sorunlarıyla yüz yüze gelip neler hissettiklerini açıkça görmeleridir. Psikodramanın eğitici, teşhis, tedavi gibi belli aşamaları vardır.²⁴⁸

Kur'an tarihi olaylardan canlı kesitler arz ederken öyle bir üslûp takip etmektedir ki, ilgili ayetleri okuyan kişi hayalinde bu pozlar arasındaki boşluğu doldurmaya âdeta kendini mecbur hissetmekte ve teferruata ait birçok sahneyi hayal dünyasında tamamlamaktadır.²⁴⁹Okuyucu bu sayede bibliyoterapi seansına kendi kendine girmiş olur. Bu durumda Kur'an kıssalarını takip eden hayalin iki işlevi vardır. Birisi, kıssalarda arz edilen sahneleri zihninde canlandırarak izlemek; diğeri de sahneler arasında anlatılmayan teferruatı köprü durumundaki hâdiseleri yine hayalinde canlandırarak olayı tamamlamaktadır.²⁵⁰Böylece kıssalar zihninde canlandıran her bir birey, konuyla ilgili olarak zihninde farklı tasarımlara gidebilir.²⁵¹Burada sanatsal canlandırma (dramatize) bulunmaktadır. Bu durumda okuyucu bu sanatsal canlandırma sahnesinde pasif bir izleyici olmaktan kurtulup daha aktif bir katılımcı haline gelerek zihinsel ve duygusal kazanımlar elde edebilmektedir. Kitapla sağaltım, deşarj olma yöntemi olan bibliyoterapi tamamlanmış olarak okuyucu olumlu rolleri benimseyecek, olumsuzlukları istemeyecektir. Bu düşüncelerle, kıssanın içinde duygularını yansıtacak o hissiyatla dini duyguları taze ve canlı kalacaktır. Böylelikle kişi mutlu ve rahatlamış olacaktır.²⁵²

3.2.2. Kıssalarla Bibliyoterapi

Kur'an insan psikolojisini ele alırken onun birtakım duygularını, eğilimlerini, hayallerle dolu bir iç âleminin varlığına işaret ederek, organizmalarının gerek kendi içlerinden gerekse dış dünyadan gelen etkiler karşısında yaptıkları davranışlarını tespit eder. Bu tespit neticesinde insanın değişen iki psikolojik davranış içerisinde bulunduğunu, bu davranışlarının bir kısmının organizmasının içinden gelen ve onun faaliyete sevk eden fizyolojik sürükleyiciler (açlık, susuzluk, cinsiyet) birtakım ihtiraslar (çocuk, altın, gümüş, at, deve...), diğeri bir kısmının ise sosyal kaynaklı

²⁴⁸ Muharrem Kepçeoğlu, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Gül Yayınevi, Ankara, 1990, 203; Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2000, 621.

²⁴⁹ Şengül, 240 vd.

²⁵⁰ Şengül, 198.

²⁵¹ Yılmaz, , *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, 9.

²⁵² Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da Kıssa Terapisi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,2004, 70.

psikolojik duygular (üstün olmak, güven, korku, merhamet, adalet, cömertlik, kıskançlık, cimrilik, kin, nefret, husumet) olduğunu belirtir.²⁵³

Kıssalarda geçmiş hâdiseler, âdeta ressamın fırçasıyla canlandırılan tablolar halinde gözler önüne serilmektedir. Böylece kıssa, geçmişte meydana gelen bir hadise olmaktan çıkıp göz önünde cereyan eden bir sahneye dönüşmektedir.²⁵⁴ İnsanın iç âleminden kaynaklanan duygu ve tezahürleri, mücerret zihni manaları, psikolojik ve manevi halleri, insanların karakter tiplerini net ifadelerle somutlaştıran kıssa, söz konusu duygu ve düşüncelerin her birine âdeta bir takım şekiller ve suretler giydirmektedir. Bu anlatım şekli; hayal ettirme, düşündürme ve somutlaştırma metodudur.²⁵⁵

Mesela Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in Kâbe'yi inşa edişlerini anlatan ayetleri okurken olaylar o kadar canlı ve etkili bir şekilde tasvir edilmektedir ki, kişi kendisini kıssanın içinde hissetmektedir: *“Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor. ‘Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin’ diyorlardı.” “Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et, çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.* Bu tasviri anlatıma *Sahne Gösterisi* adını veren el-Mezidi, kıssalarda çok zengin sinematik materyallerin ve güçlü bir sinema dilinin mevcut olduğunu ayrıca kurgu alanında faydalanılabilecek yöntemlerin bulunduğunu belirtmektedir.²⁵⁶

Anlaşıldığı üzere kıssalarda gördüğümüz şahıslar ve olaylar gerçektir ve yaşanmıştır. Bu gerçekliğin okuyucunun üzerinde etkisi kalıcı olmaktadır. Çünkü film, sinema, roman gibi terapilerin etkisi geçici olabilmektedir. Ayrıca filmdeki kahramanların gerçek hayattaki davranışlarıyla filmdeki rolleri arasındaki çelişik durumlar izleyiciyi ya da okuyucuyu hayal kırıklığına uğratmaktadır. Bu durum filmin, sinemanın, romanın terapi etkisini zayıflatıp ortadan kaldırmaktadır.²⁵⁷ Ayrıca kıssa terapisinde Kur'an-ı Kerim'i inanların ibadet düşüncesiyle sürekli tekrar tekrar okuması

²⁵³ Tütüncü, 193.

²⁵⁴ Seyyid Kutup, *Et-Tasvir 'ul Fonniyyufi 'l-Kur'ân*, s-36 vd.; Muhammed Kutup, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, (Çev.: Akif Nuri) Fikr yay. İstanbul 1979, 320-322/4.

²⁵⁵ Kutub, 71; Şengül, 198.

²⁵⁶ Bakara2/127-128.

²⁵⁷ Kasapoğlu, *Kur'an'da Kıssa Terapisi*, 79.

terapi olarak her okuyuşta olumlu duygular pekişecek olumsuz duygular zayıflayacaktır. Böylelikle kıssaların bu özelliği sayesinde okuyucu bütün yaşamı boyunca Kur'an eğitimine tabii olup sürekli terapi olacaktır. Konumuz gereği Kur'an eğitiminden kastımız duygu eğitimidir. Çünkü psikolojisi iyi olmayan biri hiçbir şekilde mutlu ve olumlu olamaz. Bu olumsuz ruh hali ile de mantıklı kararlar veremez ve mantıklı davranışlar sergileyemez. Oysaki inananlar kıssaları sürekli okudukça, o günkü ruh hâline bağlı olarak kıssalardaki kahramanlarla özdeşim kurup rahatlayacak, öğütler alacak ve bibliyoterapi yöntemi farkında olmadan Kur'an tarafından kendisine yapılmış olacaktır.²⁵⁸

3.2.3. Hz. Peygamber'in Kıssalara Terapötik Olarak İhtiyacı

Kıssa terapisinde bahsettiğimiz duyguları ve davranışları, özellikle son peygamber usve-i hasene olarak (en güzel örnek) rehber edindiğimiz Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in hayatında kesitler olarak görmekteyiz. Sadece Hz. Peygamber'in değil diğer peygamberlerin ve önemli şahsiyetlerin de hayatlarında görmekteyiz. Amaç okuyucuların bu sunumlardan yararlanmasını sağlamaktır. Kıssalardan bu şekilde faydalanma kıssaların terapötik özelliğini gösterir. Öğrenmeyi esas alıp davranış terapilerini içine alan terapötik yöntemler, ruh sağlığı için çalışanların ve hastanın tutumları ile aralarındaki ilişkinin kapsar. Bu ilişkiyi temeli, iletişim, güven ve güveni oluşturan güvenli ortamdır. Bunlar eksik olursa terapötik ilişki kurulamaz. Bu ilişki; güven, saygı, onur, empati, gerçeği söyleme esaslarına dayanır.²⁵⁹ Terapötik yöntemler sonrasında hastanın ümitlenmeyi, sosyalleşmeyi, diğergamlığı, didaktik etkileşimi ayrıca evrenselliği yani yalnız olmadığını öğrenmiş olarak tedavi olmuş olur.²⁶⁰

Kur'an'ı Kerim okuyucularıyla terapötik olarak bu ilişkiyi kurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'an'da adı geçen peygamberlerle özdeşleşmiştir. Bu sayede sıkıntılarını aşması daha kolay olmuştur. Kıssalardaki örnek modeller terapiye ihtiyacı olan kişilere sıkıntılarıyla başa çıkabilme yollarını göstermişlerdir.

Psikolojide bu şekilde gerçekleştirilen terapi benzerler yoluyla terapi ya da örnek gösterilerek sağlanan terapi ayrıca güdümlü psikoterapi olarak adlandırılmaktadır. Hz.

²⁵⁸ Kasapoğlu, 69–80.

²⁵⁹ Terapötik kavramına 15 Nisan 2017 tarihinde www.tdk.gov.tr Adresinden erişildi.

²⁶⁰ Terapötik ilişki hakkında bilgiye 15 Nisan 2017 tarihinde www.doksat.com Adresinden erişildi.

Peygamber (s.a.s.), tebliğini gerçekleştirmek için diğer peygamberler gibi tek başına bir toplumun karşısına çıktığı için yaşadığı toplumun maddi ve manevi baskısına maruz kalmıştır. Bu baskılar propaganda savaşı, psikolojik savaş, ekonomik savaş, siyasi savaş, fiziksel eziyet ve işkence gibi çeşitlilik göstermiştir. Ayrıca bu sıkıntıları akrabalarından bile görmüştür. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu sıkıntıları Medine’de de yaşamıştır. Bu kadar stres ve sıkıntıya maruz kalan Peygamberimiz (s.a.s.)’e yüce Allah, manevi destek olarak kıssaları vahyetmiştir. Kur’an’ı Kerim de Peygamberimizin (s.a.s.) sıkıldığını gösteren ayetler de mevcuttur. Hicr suresinde *“müşriklerin sana söyledikleri karşısında sıkıldığını biliyoruz”*²⁶¹ buyrulmaktadır, başka bir surede ise *“üzüntüden kendini helâk edeceksin”*²⁶² ibaresi geçmektedir. Kendini helâk edeceksin ifadesi surede, büyük bir psikolojik baskıyı göstermektedir. Kur’an, Peygamberimizi (s.a.s.) ve inananları kıssa ile terapi etmiştir. Nitekim Hud suresinde *“Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini sağlamlatacak her şeyi sana anlatıyoruz”*²⁶³ ayeti geçmekte, böylelikle önceki peygamberlerin başına gelenleri duyan Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sabrı, tahammülü artırılmaktadır. Mesela, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Nuh (a.s.)’in kıssalarını duyan Peygamberimizin (s.a.s.) kalbine güven, huzur gelmiştir. Bir ganimet paylaşımı sırasında bir bedevi Peygamberimiz (s.a.s.)’e, “senin ganimeti paylaşırman Allah’ın rızasına uygun değildir,” diyerek itiraz etmiştir. Bu durum Peygamberimiz (s.a.s.)’i üzmüş ve hatta üzüntüden Peygamberimiz (s.a.s.)’in yüz rengi değişmiştir. Bu itiraza karşılık Peygamberimiz (s.a.s.), kardeşim Musa bu sözlerden daha ağırına maruz kaldı, ama sabretti diyerek sabretmiştir. Bu tür psikolojik sıkıntıları Peygamberimiz (s.a.s.)’le birlikte inananlarda yaşamışlardır. Kur’an kıssalar yoluyla bütün inananları teselli etmiş; müminler de kıssalardaki rol modellerle özdeşleşerek sabretmişlerdir. Psikolojik olarak kıssalardaki olaylar ile kendi ruh halleri arasında ilişki kurarak geçici bir özdeşleşme yaşamışlardır. İnsanlar, özdeşleştikleri modellerin kaygı ve sıkıntılarını benimseyerek, onların kullandıkları çözüm yollarını kabul ederler. Kur’an, kıssalarla terapiyi Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şahsında dile getirmiştir ancak kıssalardan bu şekilde faydalanmayı bütün inananlar için çok gerekli olduğunu Kur’an’ın evrensellik özelliğinden anlayabiliriz.²⁶⁴

²⁶¹ Hicr, 15/97.

²⁶² Kehf, 18/6; Fatır, 35/8.

²⁶³ Hud, 11/120.

²⁶⁴ Kasapoğlu, 72–79.

İnsanların bu önemli ihtiyacının hangi seviyede, nasıl karşılanması gerektiği ve konuyla ilgili karşılaşılan engellerin nasıl aşılacağı ciddi ve zor bir konudur. Zorluğu, çözümün göreceli olmasındandır. Beşeri ilimlerin gelişmesine paralel olarak çözüm önerilerinin artmasına rağmen günümüz insanının ruhi gerginlikten kurtarılamaması, insanın ruhî ve hissi yönünü daha iyi tanıyarak hâl çaresi aramasını gerekli kılmaktadır. Bulunan çarelerin insanın hizmetine erken yaşlarda koruyucu hekimlik kapsamında sunulması gerekmektedir. Özellikle, Kur'an'da kıssa temelli duygu eğitimi adı verilen bu çalışma gereği gibi yapılabildiği takdirde daha sağlıklı birey ve toplum inşa edilebilecektir.

Gerilim ve sıkıntı, bir anlamda insanın psikolojik sisteminin temel yapısını oluşturur. Bu nedenle hiçbir insanı eğilim sıkıntından kurtulamaz. Sıkıntı insanı kendi öz kaynağına doğru yeniden başvurmaya sevk edebilir. Suçluluk duygusu içinde, ölüm karşısında yalnızlık ve yüzüstü bırakılmışlık anında insanı kendiliğinden yakalayabilir. Sıkıntı nedeniyle Allah'a başvurma eylemi, korku, üzüntü, ümitsizlik, güvensizlik gibi olumsuz duyguların aşılmasına bağlı olarak gerçekleşen bir tutum halinde kendini gösterir.²⁶⁵ Böyle bir durumda insanın içine düştüğü zor durumlarda bu dengesiz ve menfi tutumların disipline edilerek bu duyguların kendisine ve başkasına zarar vermeyecek sınırlar içinde tutulması gerektiği ve bunun düzeltilmesinin de ancak uygun metotlarla iyi bir eğitim ve kontrolle mümkün olacağını Kur'an bize kıssalar ve ayetlerle göstermektedir.²⁶⁶ Diğer yandan insanlar, kıssalar sayesinde psikolojik problemlerini çözmeyi öğrenmektedirler. Çünkü kıssalarda bazen bir problem işlemekle ve bu problemin çözümüne dair olaylar olması gerektiği şekilde sergilenmektedir. Örnek olaya işlenmiş olan problem durumuyla karşılaşan okuyucu bu sayede, bilişsel anlamda kavrama, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama davranışlarını, duygusal anlamda tepkide bulunma, değer verme, örgütlenme davranışlarını kazanmış olur. Her anlamda okuyucuyu sürece dâhil eden bu yöntemi din eğitiminde etkin bir şekilde kullanmak için Kur'an kıssalarında yeterince materyal olduğunu söyleyebiliriz.²⁶⁷

²⁶⁵ Hökelekli, 114–115.

²⁶⁶ Mehmet Tütüncü, *Kur'an ve Hadislerde Eğitim Esasları*, DEÜFİT, İzmir 1985, II, 193.

²⁶⁷ Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar Yayıncılık, 2016, (1)81–103.

3.3. KISSALARA PSİKOLOJİK DUYGULAR AÇISINDAN GENEL BİR BAKIŞ

Peygamberlerin kıssaları; insanın donuk, kuru, dar bir çerçeve içinde olmadığını, olmaması gerektiğini; insanların hisleriyle birbirlerine bağlı olduğunu, bu cephelerinin de terbiye edildiğini göstermektedir.²⁶⁸

Duyularımızın fitri kaynaklı olduğunu belirtmiştik, fakat içinde yaşadığımız çevrenin, alınan terbiyenin ve yaşanan tecrübelerin duygularımızın gelişip olgunlaşmasında önemli payı vardır. Kur'an, insanların aklına hitap ettiği gibi duygularını da harekete geçirmeye çalışmaktadır. Kur'an kıssalarında aktörlerin yaşadığı sevinç, heyecan, endişe, asabılık, ümit, korku gibi duygular okuyanlara yansıtılmaktadır. Kıssadaki kahramanların duygularını ifade eden sözler kullanılmamasına rağmen kıssanın akışındaki duygu yoğunluğu sebebiyle okuyucular onların sevinci ile mutlu olmakta, üzüntüleri ile dertlenmektedirler. Dindar bir insandaki iç sentez yani düşünce, duygu ve irade arasındaki ahengin varoluşuyla insanı tatmin eden, mutlu eden bir ruh hali ortaya çıkmaktadır. Bu duygular da insanın hem ruhuna hem de bedenine sakinlik, huşu ve huzur vermektedir.²⁶⁹ Duygularımızın ilk oluşum aşamasına indiğimizde yine Kur'an'dan kıssa olan, Hz. Âdem ile Havva'nın, yasak meyveyi yemeleri kıssasıdır. Şöyle ki; Hz. Âdem ile Havva'yı yarattıktan sonra Allah onların cennette yaşamalarına izin vermiştir. Onları cennetteki her türlü nimetten faydalanmaları için serbest bırakmış, ancak bir tek meyveyi onlara yasaklamıştır.²⁷⁰ Fakat Hz. Âdem ve Havva'nın bu emre itaat etmeyip yasak meyveye dokunmaları sonucunda mahrem yerlerinin açılması; ruh dünyalarında utanma, pişmanlık, suçluluk, üzüntü ve özür dileme gibi duyguları oluşturur. Allah'ın rahmeti sonucunda geçen bir zamandan sonra affedilmeleriyle de ruhlarına huzur verilerek, sevinç mutluluk, değer verilme gibi duygularla tanışırlar. Modern zamanda bu duruma bir çeşit terapi uygulaması denilebilir.

Genel olarak kıssalar insanlara öğüt vermekle birlikte peygamberler aracılığı ile yine peygamberlere onlarla ilgili olayları anlatmaktadır. Bu yüzden de çok yüksek bir eğitim gücüne sahiptir. Kur'an-ı Kerim de Hz. Âdem ve onun şahsında bütün insanlığın menşei gibi zor ve merak edilen konular hakkında tatmin edici bilgiler verilmekle

²⁶⁸ Günay, *Kur'an'ı Kerim de Gençlik Tipolojileri*, 126.

²⁶⁹ Günay, *Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 124.

²⁷⁰ Bakara,2/35 ;Taha,20/117-119 ; A'raf,7/23.

birlikte, iyi, güzel, doğru, helal, haram gibi konularda da bilgiler verilmektedir. Bu konular bazen bir mücadelenin seyri içinde iyi-kötü, adil-zalim, haklı-haksız, dürüst-yalancı vb. gibi şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Yani Kur'an'ı okuyan kimse Nuh kavminin sapıklık ve mağrurluğunu, Ad kavminin dünyevi iktidara olan meyilleri, Lut kavminin cinsel sapkınlığını,²⁷¹ Medyen halkının adaletli davranmamalarını, Semud kavminin dünya nimetlerine aşırı tutkularını ve kibirlerini, İsrail oğullarının inat ve taassuplarını gözlemleyebilmektedir. Bu kıssalardan çıkardıkları dersler sonucu, gerçek mutluluğun, huzurun bu gibi olumsuz duygularda değil de peygamberlerin getirdikleri hakikatlere uymada olduğunu, bu azgın kavimlerin sonlarının helak olmalarıyla sonuçlandığı görülmektedir.²⁷²

Peygamberlerde bulunan vacip sıfatlardan fetanet, evrensel fonksiyonel beşeri akıl gücü demektir. Fetanet sıfatına sahip olan peygamberler psikolog gibi insanların eğitilmesi ve yönetilmesi adına görevlerini hakkıyla yapmışlar insanlığı huzur ve medeniyete kavuşturmuşlardır. Allah'a en yakın insanlar olarak peygamberler psikolojik durumları en sağlıklı olan insanlar olarak karşımıza çıkarlar. Benzetmemiz yanlış olmasın ama peygamberler, kitle psikolojisi içinde bireysel psikolojileri bozulmuş, ruhlarını kaybetmiş, duygu ve düşünce yönetimini yitirmiş insanlara şifa olmak için gelmişlerdir, diyebiliriz.

Psikoloğa giden bir hasta sahnesi gibi danışan ve danışılanın bulunduğu²⁷³ ayeti bizim bu fikrimizi ispatlamaktadır. *“Allah, ‘İşte bu bana ulaştıran dosdoğru yoldur. Azgınlardan sana uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur’ dedi.*” İblis'in secde emrine isyan etmesi üzerine şeytanda ruhsal bozukluk durumunun oluşturduğu kimlik ve kişilik bozukluğu, karakter yapısı ve davranışları rapor şeklinde sunulabilir. Çünkü benzetmekte hata olmasın, bir psikoloğun empati ile sorular sorması ve hastasının duygu ve düşüncelerini açmasını sağlaması gibi, Allah da şeytana kendisinin emrine muhalefet etmesine sebep olan şeyin ne olduğunu sorar.²⁷⁴ İblis'in duygularını ifade edebilmesi için yardımcı olması adına da; bu muhalefetin sebebi kibir mi yoksa uluhiyete yakışan bir yücelik mi olduğunu sorusuyla beraber sorar. *Allah: ‘Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü*

²⁷¹ Hacımuftuoğlu, 151.

²⁷² Hud, 77-78; Razi, XIII, 78-79; Yazır, VI, 555; Esed, I, 440; Sabuni, III, 115.

²⁷³ Hicr, 15/42.

²⁷⁴ Hicr, 15/42.

*tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?’ dedi. İblis: ‘Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın’ dedi.*²⁷⁵

3.4. KISSALARDA DİNÎ DUYGU VE TASNİFİ

İslâmi kaynaklarda din kavramına farklı açılardan bakılarak değişik şekillerde tanımlar yapılmıştır. Bir tanıma göre din, “Akıl sahiplerini kendi iradeleriyle bizzat hayra ulaştıran İlahi kanundur.”²⁷⁶ Din, başka bir tarifte ise “insanoğlu ile Allah ilişkisi” şeklinde geçmektedir.²⁷⁷ Din kavramı içerisinde gönülden bağlanmak, şartsız itaat etmek öğeleri de vardır. İnsanda bulunan dini duygu fitridir²⁷⁸ ve ondaki tapmak hissi, sevmek kadar doğal bir eğilimdir. Din duygusu, din kültürüne bağlı olarak sadece insanda meydana gelen duygu sentezlerinden biridir. İnsanın herhangi bir etki ve tesir karşısında duygulanması veya duyarlılık göstermesi fitri bir eğilim ve kabiliyet olduğu gibi dinî duygu da insanın dinî konular karşısında etkilenmesi ve duygulanması da fitridir.²⁷⁹

Çocuğun akli ve kalbi, onun iç ve dış dünyasından verilen delillerle imana ikna edilmektedir. Ancak imanın, çocukların duyguları üzerinden davranışlarını tanzim etmesinde, düzeltmesinde büyüklerin onlara yardımcı olmaları gerekmektedir. Tüm davranışlar duygudan kaynaklandığı gibi, dinde duygulardan kaynaklandığı için yetişkinler bu vazifelerinde zorlanmayacaklardır.²⁸⁰ Bu rehberlik onların inancını eylemleriyle bütünleştirmesini sağlanmasına paralel olarak; bencillik, dikkatsizlik, inatçılık gibi menfi vasıflarını işbirliği, çalışkanlık, kibarlık ve dikkatli olma gibi olumlu davranışlara çevirmelerini sağlayacaktır. Kur’an-ı Kerim’de dini duyguyu kazandıran ve geliştiren öğütler ve örnek davranışlar bir babanın dilinden veya doğrudan muhatap alınarak soyuttan somuta ve sadelikle sunulmaktadır.²⁸¹ Hz. Lokman, “ya buneyye”(ey oğulcuğum) diyerek, içtenlikle oğluna tavsiyelerde bulunmuştur.²⁸² Aynı içtenliği, Hz. İbrahim, Hz. Nuh, ve Hz. Yakup (a.s.)’ta da görmekteyiz.

²⁷⁵ Sad,38/75.

²⁷⁶TDV İslâm Ansiklopedisi, XI, 312; Akseki, 5.

²⁷⁷ Beyza Bilgin, “Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1990, 7.

²⁷⁸ Yurdagül, 7; Hökelekli, 69.

²⁷⁹ Fersahoğlu, 48, 49.

²⁸⁰ Tavukçuoğlu, 54.

²⁸¹ Lokman, 31/13, 16, 17; Beled, 90/9–14.

²⁸² Esed, II, 836; Kutub, VIII, 228, 231; Yazır, IV, 271; Sabuni, V, 23.

Kur'an'da hayatlarına yer verilen gençlerin ilk temel duygularını, ailenin, mabedin ve çevrenin etkilemesiyle ve dengeli bir şekilde kazandıkları görülmektedir. Kur'an da bazen hissi kavramlarla bazen de kıssaların akışı içerisinde gençlerin her çeşit duyguyu yaşamalarının gösterilmesi onların yetişkinlerle münasebet kurmakta önemli destek sağladığına ve ruhi ve cismani dinginlik kazandırdığına işaret etmektedir. Kur'an kıssalardaki rol modellerin yaşadığı duygular okutup intikal ettirerek, onların duygularını eğitmektedir. Diğer duygularda olduğu gibi dinî duyguda da kalıtım bulunmadığını göstermektedir.²⁸³ Allah'ın, genel ifadelerle ve kıssalardaki gençleri örnek göstererek muhataplarını, dini duyguları konusunda geliştirdiği ve eğittiği görülmektedir. Dini duyguların, kişisel gözlem, akli çıkarım, sezgiler veya âlim kişilerin rehberliğiyle huzurlu ortamlarda zenginleştirebildiğini kıssalar üzerinden öğretmektedir.

İnsan, yaratıcısını tanıma ve O'na severek boyun eğme duygusuyla yaratılmış, onun özüne iyiyi ve kötüyü yapabilme ve hangisini sürdürürse onu huyu haline getirme özelliği yerleştirilmiştir. İnsanın doğuştan getirdiği safiyeti, tarafsız hali, çocukluğundan itibaren yakın ve uzak çevresinin telkinine ve gönül dünyasının beslenmesine uygun olarak olumlu ve olumsuz biçimde şekillenmektedir.²⁸⁴ Çocuk kendi fitratına bırakılmış olsa Allah'ın bir olduğunu kesinlikle bilir ve akli onu bu bilgiden başkasına götürmez. Nitekim İbrahim (a.s.)'in Allah'ın inkârına bina edilmiş inanç atmosferinde yaşamasına ve her çocuk gibi hayran olduğu babasının yanlış inanç telkinine muhatap bulunmasına rağmen, selim fitratıyla Allah'ı bulabilmiştir.²⁸⁵ Bu Kur'an kıssasının, misal olarak verilmesi sadece geçmişte yaşayan insanları anlatmak için değildir. İnsan olumsuzluklar içinde bile yaşasa, din duygusu insanın fitratında vardır. Sadece fani duygularla bu yüce duygu anlaşılabilir. Çünkü insanın görmesi, işitmesi, gücü bir noktada bitmektedir. Ondan sonra insanın aklının kavrayamadığı bir âlem başlamaktadır. İnsanı buraya kadar getiren ya bir dinî kaide ya da bir felsefe görüşüdür.²⁸⁶

İnsanın duygu, kimlik ve fikri inşa dönemini ifade eden çocukluk devresini takip eden ilk gençlik merhalesiyle birlikte onun hayatında yeni bir süreçte başlamaktadır.

²⁸³ İlhami Günay, *Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, SÜSBE, Konya 2003, 139, 228.

²⁸⁴ Günay, *Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 446.

²⁸⁵ En'am, 6/74-75.

²⁸⁶ Hüseyin Peker, "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din", *OMÜİFD*, Sayı:1, Samsun 1986, 104.; Günay, *Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 442.

İnsanın bu devresi bilhassa duygusal karmaşanın en yoğun hissedildiği dönemdir. Ömrün bu aşamasını; “ karışık duygu ve arzuların, tozpembe hayallerin ve kendisine yaslanılan hülyaların çağıdır” şeklinde tarif etmek mümkündür. Gençler, bahsedilen bu dalgalanmaların meydana getirdiği hisler sayesinde, yuvasını kurma gayret ve mücadelesini gösterebilme, kendilerine ve çevresine faydalı olabilmenin imkânlarını sağlayabilme arayışına girmektedirler. İnsanların fitratında var olan dinî duygu ise, son çocukluk döneminde gelişmeye başlamaktadır. Allah’ı arama/bulma şeklinde ifade edilebilen dinî duyguyu iyice uyandırmanın ve onu kişiliğinde kökleştirmenin bir takım yolları bulunmaktadır. Diğer bir deyişle dinî duygu kalbi/sezgisel iç gözlemlerle, akıl/sebebe-sonuç ilişkisini araştırmakla “ilk sebebi” kavramına çalışmakta ve eğitim öğretimle kazanılmaktadır.²⁸⁷ Dinî duygunun en çok kabul gören tasnifi ise, iman duygusu, ibadet duygusu, cinsel duygu ve bu üç duygunun mücessem hâli olan ahlaki duygudur. Bu girişten sonra verilen tasnife göre duygular ve duyguların kıssalardaki eğitimi konularına geçilebilir.

3.4.1. İman Duygusu

Sözlük anlamı olarak iman; “ kalp ile tasdik, korkunun çekilmesi, emniyette içinde olmak, bir şeye güvenmek, kesin ilimle tasdik etmektir” anlamlarına gelen imanın terim manası; Resulullah(s.a.s.)’in Allah’tan getirdiklerini içtenlikle onaylamaktır. İmanın özü, Allah’ı birleme manasındaki²⁸⁸ tevhit. Kur’an’da tevhit/iman, sağlam delillerle ortaya konulmakta ve selim aklın ve fitratın inkâr edemeyeceği duygusal boyutta takdim edilmektedir.²⁸⁹

Din psikolojisi alanında yapılan araştırmalar, çocuğun ruhen dine yabancı olmadığını, aksine onun da kendine göre bir dinî inancının olduğunu vurgulamaktadır.²⁹⁰ Aynı şekilde pedagojik tecrübeler de çocukta büyük bir dinî potansiyelin varlığını ortaya koymuştur. Çocukların Allah inancı ile karşılaşmaları küçük yaşta başlamaktadır. Bu karşılaşma çocuğun dünyasına oldukça duygusal bir zenginlik kazandırmaktadır. Bu, onun Allah ve din ile ilgili hususları öğrenmek için gösterdiği özel ilgiden daha iyi anlaşılabilir. Bu özel ilgi çocukları zamanla duygusal

²⁸⁷ Yavuz, 127–128.

²⁸⁸ Hökelekli, 156.

²⁸⁹ Özbek, 7-8.

²⁹⁰ Hökelekli, 6.

olgunluğa da götürebilecektir.²⁹¹Kıssalar, çocukların inançlarını güçlendiren bir etkiye sahiptir.²⁹²

Kıssalarla iman duygusu; Kur'an'ın baştan sona bütün ayetleri, tevhit inancı etrafında dönmekte ve insanın selim fitratını desteklemektedir. Neslin gönlünde iman hissinin vücuda getirilmesinde ebeveyni, çocuğun fitratını desteklemektedir. Ebeveyn bu konuda birinci derecede önemli olmalıdır ki, Kur'an'da aile yuvasının inanç temelleri üzerine kurulması gerektiğine işaret edilmektedir.²⁹³Hz. İbrahim(a.s.) ve Hz. İsmail (a.s.)'i tevhide haris olmaya ve imanlı nesilden mahrum etmemesi için Allah'a yalvarmaları,²⁹⁴bu bilinç sayesinde. Bu konuda kıssalara bakıldığında;

Hiz. Nuh (a.s.)'un gemiye binmeyen oğluna, "Kâfirlerden olma!" diyerek seslenmesi kulluk vazifesinin iman olduğunu bildirmektedir. Oğlunun, "dağa sığınırım" şeklindeki kibirli cevabı ise, materyalist bir düşüncenin yansımasıdır. Hiz. Nuh, oğlundan kibirden sakınmasını istemekle ahlakın, doğru akideden sonra geldiğini göstermiştir. Nuh'un oğlunun acı akıbetini hayret/esefle sorması üzerine Allah'ın cevabı, imanın neseple alakalı olmadığı, en salih amelin Allah'a iman olduğudur.²⁹⁵"*Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, 'Yavruçugum, bizimle beraber sen de bin, inkârcularla birlikte olma' diye seslendi. O, 'Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım' dedi. Nuh, 'Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur' dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.'*"

Hiz Yakup (a.s.)'un da aynı yolu takip ederek, ölüm döşeginde iken oğullarına tevhide vasiyet etmesi, onların da inanmış insana yakışır şekilde, ibadeti de katarak cevap vermeleridir. *Yoksa siz Yakup'un, ölüm döşeginde iken çocuklarına, 'Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?' dediği, onların da, 'Senin ilahına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahı olan tek bir ilaha ibadet edeceğiz; bizler O'na boyun eğmiş müslümanlarız.' dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?'*²⁹⁶

²⁹¹ Mustafa Tavukçuoğlu, "Okul Öncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu ve Eğitimi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:XIV,Konya 2002,53.dergipark.ulakbim.gov.tr

²⁹² Tavukçuoğlu, 54.

²⁹³ Bakara, 2/128, 221; Merağı, *Tefsiru'lMarâği*, II/153.

²⁹⁴ Kutup, 1985, 115.

²⁹⁵ Hud, 11/42-46.

²⁹⁶ Bakara 2/133; Kutub, I. 181; Yazır, I, 412; Esed, I, 36; Sabuni, I, 175.

Kur'an'ın iman duygu eğitiminde baba ve oğulun birbirlerine zıt olan imanı duyguları, muvahhit oğul ve müşrik baba arasında şu şekilde tekrar etmektedir. Hz. İbrahim, şirk atmosferinde yaşamasına ve her çocuk gibi hayran olduğu babasının yanlış inanç telkinine rağmen, selim fitratıyla küçük yaşta Allah'ı bulabilmiştir.²⁹⁷ O, akli olgunluğuna paralel şekilde gelişen dinî duygusuna, kendi vicdanını da katarak doğruyu bulmuş ve ona uymuştur. Hz. İbrahim, ailesinin değer yargılarını reddettiği gibi, babası ve kavminin putlara ibadet etmesini asla kabul etmemiş; kendi bulduğu inanç değerlerinin doğruluğunu canı pahasına ispata koyulmuştur.²⁹⁸ Hz. İbrahim bu davranışıyla dünyanın faniliğine dikkatleri çekmiştir. Putların kendilerine bile faydası yokken insanlara nasıl faydaları olabilirler ki, şeklindeki düşüncelerini, sözlü ve fiilî olarak göstermiştir. Aslında bu yaşantılar, Hz. İbrahim'in yetişkin duygusunun oluşmasına, imanı olgunluğa ulaşmasına vesile olmuştur. Böylelikle o, hayatı anlamlı kılan tevhit inancını, ölüm tehditlerine aldırmandan tek başına yayararak ve tam güven ve tevekkülle dinî duygunun önemini yaşayarak göstermiştir.²⁹⁹

Kur'an kıssalarında iman duygusu konusunda karşımıza çıkan bir diğer örnek ise, Hz. Musa'dır. O, Nemrut gibi kendisini ilah olarak gören Firavunun³⁰⁰ sarayında yetişmişse de, Allah'tan ilham alan bir ananın himayesinde,³⁰¹ ara gençlik döneminin sarayda geçen kısmında, az da olsa imanını gizleyen insanlarla³⁰² yaşamıştır. Hz. Musa'nın, dini duyguyu kazandığı çevre hakkındaki bu ihtimalin yanında onun tıpkı Hz. İbrahim gibi, Allah'ın varlığını kendisinin bulabilmesi,³⁰³ de muhtemeldir. Hz. Musa, çocukluk ve gençliğinde kazandığı bu dinî duygunun ilâhî belgelerini, Medyen dönüşünde Tur dağında iken vahye mazhariyetinde³⁰⁴ almıştır. Kendisine ilk vahyedilen ayetlerde tevhit inancı, ibadet etme zarurietini ve davranışlarını güzelleştirme emri ona, inşa edeceği toplumun dini duygusunun sırasını da vermektedir. Ayrıca Musa(a.s.)'nin Rabbinden göğsünü iman ve hakkın nuru ile doldurmasını istemesi³⁰⁵ köklü bir iman duygusunun kişiyi koruyacağına ve tevhit toplumunu inşaada karşılaşılabilecek zorlukları

²⁹⁷ En'am 6/74-75.

²⁹⁸ Tevbe, 9/114; Meryem, 19/42; Enbiyâ, 21/36, 60; Hac, 22/78; Şuara 26/70.

²⁹⁹ Razi, 15, 361; Esed, 2, 614; Kutup, 7, 169.

³⁰⁰ Zuhruf, 43/51; Naziat, 79/24.

³⁰¹ Kasas, 28/1-13.

³⁰² Mü'min, 40/128.

³⁰³ Bakara, 2/258; En'am, 6/76-78.

³⁰⁴ Tâ, hâ, 20/13-16, 25.

³⁰⁵ Kasas, 28/12-13.

aşmakta tahammül gücünü artıracığına işaret etmektedir.³⁰⁶Hz İbrahim, Hz. Musa ve diğer nebiler dua ederek iman, imanlı nesil imanlarının korunmasını vb. İstemenin kulluk bilinciyle yapıldığını sözlü olarak göstermişlerdir.

İman duygusu, *kimsenin başkasının yükünü çekmeyeceği* ilkesinden³⁰⁷ hareketle öncelikle ferdî ve kesbîdir.³⁰⁸ Ancak hakkı ortaya çıkarmayı ve batılı ortadan kaldırmayı şiar edinen ilahi emrin mensupları, onu yaymakla sorumlu tutulmuşlardır.³⁰⁹Nitekim babasının vasiyetinden önce tevhit bilincine ulaşan Hz. Yusuf gençliğinde, hapishanenin kaynaştırıcı atmosferini, akranları olan genç müşrik mahkûmların öncelikle dinî duygularını düzelttikten sonra, onları Allah'a ve ahiret gününe inanmaya çağırmıştır.³¹⁰ İnsan fitratı gereği, dara düştüğünde, kurtuluşu için maddî şefaatçilerin yanında,³¹¹ Yüceliğine inandığı manevi makamlardan da imdat istediğinden, Hz. Yusuf bu fitrî ihtiyacı doğru kaynağa yöneltmiştir. Hz. Yusuf, muhatabı mahkûm gençleri rencide etmemek ve kendinden nefret etmemelerini sağlamak için toplumlarının inançsızlığını kapalı bir ifadeyle dile getirmiştir. Yumuşak bir üslûpla adım adım kalplerine girerek doğru dini duyguyu yerleştirmiştir. Hz. Yusuf'un karşılaştığı zorlukları kendisine güven, bilgi, beceri. Kazanımlarıyla aşmaya çalışması,³¹² önce tedbir aldığını ve sonra imani duygunun kemali sayılabilen tevekküle sığındığını göstermektedir.³¹³

Ashâb-ı Kehf, kıssası, makam, mevki bakımından şehrin ileri gelenlerinin çocuklarının kıssasıdır.³¹⁴ Dinî /imanı duygunun, gençlik psikolojisinde akran gurupları denilen birlik içerisinde daha da güçlenebileceğinin örneğini vermektedir. Onlar, imanlarını dayanışma içinde devlet ricali huzurunda ilan etmişler ve savunmuşlardır.³¹⁵Karşılaştıkları baskı sonrasında dünyanın güzelliklerini terk ederek, meşakkatle dolu mağaraya sığınmışlardır. Bu gençler, dinî duyguları istikametinde toplumu değiştirmeyi başaramayınca, cemiyetin onları kendine benzetme tehlikesi yüzünden tıpkı Hz. İbrahim'in kavmini terk etmesi gibi hicret etmişlerdir.³¹⁶ Dinî

³⁰⁶ Esed, II, 786; Kutub, VIII, 75–77; Yazır, VI, 175.

³⁰⁷ En'âm, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Razi, Et-, XXI, 97–98.

³⁰⁸ Günay, *Kur'an ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 448.

³⁰⁹ Enfâl, 8/8; Tevba 9/33; Ahzab, 33/7 Feth; 48/28; Sat, 61/9.

³¹⁰ Yusûf 12/37–41.

³¹¹ Yusûf 12/42.

³¹² Yusuf 12/55–56.

³¹³ Razi, 13, 171–180; Esed, 2, 455–456; Kutub, 6, 276–282; Sabuni, 3, 173.

³¹⁴ Kehf, 18/14–16, 18–20; Meryem, 19/48.

³¹⁵ Karacelil, 214.

³¹⁶ Kehf, 18/14–16, 18–20; Meryem, 19/48.

duygunun gereği yapılan her iki hicret, tevhit inancını yaşamayı ve yaymayı hedeflediğinden, sonrasında toplumların imanına vesile olmakla ödüllendirilmiştir.³¹⁷

Hız. Lokmanda diğere peygamberler gibi, çocuğunu karşısına alarak şefkatle ve ilk önce inanç konularıyla nasihatine başlamış,³¹⁸ ibadet ve nezaket kurallarının talimiyle oğlunun dinî duygusunu geliştirmeye devam etmiştir.³¹⁹ Çocuklar, Allah'ın inancı üzerinde olanları Allah'ın yardımcıları olduğunu, mutlu, huzurlu olacakları ve inançsız olanları da nasıl perişan ettiğini yaşamış bu kıssalar sayesinde öğrenmiş olacaktırdır. Geçmişe iman bağıyla bağlanmış olduklarından, çocuklar, beşeriyet tarihinin ilk inanan insan Hız. Âdem (a.s.) ile başladığını öğrenecekler ve imanı konuda zengin geçmişlerinin varlığından haberdar olacaktırdır. Dolayısıyla bazı şartlardan dolayı zayıf veya yenik pozisyona düşmüş olsalar bile, bunun sonuna kadar devam etmeyeceğini,³²⁰ kıssalar sayesinde bileceklerdir. Eğitim sahasında Kur'an kıssalarına çocuğun seviyesine göre yer vermek, çocukta sağlam bir inanç ve iyi bir ahlakın gelişmesinde etkili olacaktır.

3.4.2. İbadet Duygusu

İbadet, imana uygun hayırlı işler yapmak, Allah'ın sevdiği sözleri ve gizli-açıkbütün davranışları içtenlikle O'na sunmaktır. Yüce Allah, i badetleri, nefis tezkiyesine ve kıssalar üzerinden ahlaki değer hâline getirmeye vesile yapmaktadır. İbadet, nefsi dengede tutmanın en mühim yardımcısıdır.³²¹ İbadetler, insanın yapısındaki pintilik, sabırsızlık, ihtirasve acelecilik gibi menfi duyguları tedavi etmekle bireyde rahatlama, huzur, şuur altında denge ve derin idrak³²² sağlamaktadır.

İbadet, çocuklukta taklitle başlamakla birlikte içten gelen bir duyguyla yapılmaktadır. Çocuk, dıştan taklit eder görünürken, aslında Allah ile ilişki hâlinde bulunmaktadır.³²³ O, ibadet için Allah'ın huzuruna çıkınca, gerçekten O'nun huzuruna çıkmaktadır. Bu duygu zamanla çevrenin dinî iklimine ve çocuğun ferdi kabiliyetine göre tedricen gelişip derinleşerek, dinî yaşayışa dönüşmektedir. Olumlu ve olumsuz

³¹⁷ Razi, XV, 134, 135.

³¹⁸ Razi, XVIII, 157–180; Esed, II, 836; Kutub, VIII, 228–231.

³¹⁹ Günay, *Kur'ân-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 448–449; Tavukçuoğlu, 180.

³²⁰ Maide, 5/27–31.

³²¹ Hökekleli, 233.

³²² Meâric, 70/19–22.

³²³ Konuk, 17–18.

anlamda taşkın duyguların yaşandığı gençlikte, olumsuz duyguları Allah'a itaatle dizginleyebilmek önemli olmaktadır ve Allah katında çok değerli görülmektedir. Gençlerde ibadet duygusunun tatmin olmasının önem sırası, iman, ibadet ve salih amel olarak verilmektedir. Kur'an'da ibadet, mutlak ifadelerle geçtiği gibi, oruç, namaz ve zekât gibi özel ibadetlere de yer verilmiştir. Her iki manadaki ibadet duygusunun aile içerisinde mabette ve diğer olumlu çevrelerde gelişerek kökleştiği, Kur'an'daki gençlerin münferit ve ebeveynleri ile birlikteki kıssalarıyla örneklendirilmektedir.³²⁴ İlk insan Hz. Âdem'e bir ağacın meyvesinden yememesi sorumluluğunun verilmesi O'nun "Allah'ın emrini dinleyip O'na boyun eğmek" manasında mutlak ibadetle mükâfatlandırıldığını göstermektedir. Devamında ibadet duygusundaki zaafi tövbe ile tamir ettikten sonra, dini duygunun bütün unsurlarını hakkıyla yerine getirmiş ve evladına öğretmiş olmalıdır ki, bunun izlerine oğulları Habil ve Kabil'in aralarındaki ihtilafı çözmek için kurban sunmalarına rastlamaktayız. Bu ikisinin imanı duyguları gereği, inandıkları Allah'a kurban sunmakla, gençliklerinden itibaren bedeni ve mali ibadeti benimsedikleri anlaşılmaktadır. Ancak Kabil'in şiddet duygusunun dinî duygusuna galip gelerek kardeşini öldürdüğü ve sonrasında pişman olduğu³²⁵ görülmektedir.³²⁶

İbadet/kulluk duygusunun fitri ve vicdani kaynaktan doğarak ortaya çıkmasının misali Ashab-ı Kehf kıssası ile de verilmiştir. Bu örnekle, sanki kulluk duygularını geliştirme zemini bulamayan akranları gençlere, taassupla küllenmemiş vicdanlarının sesini dinlemeleri telkin edilmektedir. Ashab-ı Kehf, "O'ndan başkasına Tanrı demeyiz"³²⁷ sözleriyle, ibadet duygusunun bağlı olduğu yüce makamı tanıtmaktadırlar. Onların dinî duygunun öğeleri arasındaki dengeyi iyi kurmaları, kavmin çoğunun iman etmesini sağlamıştır. Bu yüzden onlardan sonra gelecek nesillerin dinî duygularının daha yoğun yaşanmasına imkân vermesi için onların buldukları mağaranın yerine bir mescit inşa etmişlerdir.³²⁸

Özellikle Hz. İbrahim (a.s.) kıssasında, ibadet duygusunun mabette daha kolay kazanabileceği, Hz.İbrahim ile babası ve kavmi arasında geçen sıralı

³²⁴ Günay, *Kur'an ı Kerim 'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 451.

³²⁵ Maide, 5/27-31.

³²⁶ Kutub, III, 253-237; Yazır, III, 222-223; Esed, I, 5192; Sabuni, II, 92.

³²⁷ Kehf, 18/14; Razi, XV, 134.

³²⁸ Kehf, 18/21.

konuşmalarda³²⁹ gösterilmektedir. Bu konuşmalar, batıl da olsa her din mensubunun nesline, ibadeti mabette uygulamalı göstermesi gerektiğini ve mantıkla da uyuşan bilgiye eriştikten sonra atalar kültüründe ısrar etmenin manasızlığını dile getirmektedir. Bu yüzdendir ki Hz. İbrahim babasından gördüğü olumsuzlukların, kendi evladına yansımaması için; *“Beni ve oğullarımı, putlara tapmaktan uzak tut!”* duasını yapmaktadır. Bu duayı sözde bırakmamış ve oğlu İsmail ile birlikte, fiili olarak kutsal mabette Allah’a samimi duygularla ibadet ederek göstermişlerdir.³³⁰

Hz. Yusuf’un ise, ibadet duygusunu babasından aldığı ve ibadeti, genel ve özel manasıyla medrese ve mabede çevirdiği hapishanede yaymaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Hz. Yusuf (a.s.), “güzel davrananlar ”ifadesiyle, Kur’an’da vasfedilen iyi insan tipinin ayrılmaz parçası olanımana, ibadete ve ahlaka vurgu yapmaktadır. Hz. Yusuf’un, *“Yakub’un dinine uyun”* ve *“Kendisinden başkasına ibadet etmememizi (istemektedir.)”*³³¹ Sözleri ibadeti dinin temellerinden saydığını göstermektedir.³³²

Hz. Meryem, ibadet etmek ve mabedin işlerini yapmak için annesi tarafından mabede adanmış, o da kendisine tahsis edilen bölümde adağın gereği olan ibadeti yıllarca layıkıyla yapmıştır.³³³ O, Hz. Zekeriya’nın himayesi ve terbiyesi başta olmak üzere mabedin ruhlara sinen ibadet duygusuyla yetişmiştir.³³⁴ Kazandığı bu derin ibadet duygusunu, aynı ortamda oğlu Hz. İsa’ya ne derece öğretebildiğini, Hz. İsa’nın kendisini “Allah’ın kulu” olarak tanıtmayı ve ibadetle emredildiğini şu ayetle dile getirdi: *“Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursa olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana, yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.”*³³⁵

Hz. Yahya (a.s.) da babası Hz. Zekeriya’nın ve mabedin terbiyesiyle ibadet duygusunu güçlendirilen peygamberlerden biridir. O’na henüz sabi iken (ilim ve) hikmetin verildiği bildirilmektedir. Allah’ı tanımayı sağlayan ilim, hikmet ve sınımsız sarıldığı kitap Hz. Yahya’ya ibadetin vazgeçilmezliğini öğretmiş olmalıdır; çünkü ayette

³²⁹ Enbiya, 21/52- su; Şuârâ; 26/200–73, 75; Marağı, XVII/46.

³³⁰ Bakara 2/127, İbrahim, 14/35–37.

³³¹ Bakara, 2/132–133; Yusuf, 12/22, 38; İbrahim, 14/37.

³³² Razi, XIII, 161; Kutub, IV, 287–285; Saffet, III, 74; Esed, II, 455.

³³³ Âl-i İmran, 3/35, 37, 43; Maide; 5/75; Hicr, 15/99.

³³⁴ Âl-i İmran, 3/37.

³³⁵ Meryem, 19/30–33.

geçen “*çok sakınan bir kimse idi*” ibaresi, onun her zaman ve zeminde Allah’ın hukukunu gözettiğini işaret etmektedir ki, bu ibadetin bizatihi kendisidir. Âlemlere örnek seçilen İmran ailesi, bu iki peygamberin şahsında, kişinin çocuğuna yapabileceği, en büyük iyilik ve hayrın, onların ibadet duygularında yetkinleşmelerini sağlamaları ve Allah’la olan ilişkilerini sağlam temele oturtmak olduğunu³³⁶ öğretmektedir.

Kur’an’da ibadet duygusu, kadınlardan güzel örneklerle mücessem hale getirilerek de sunulmaktadır. Bu misallerin ilkinin, Hz. İbrahim’in genç hanımı Hacer’in erişilmez tevekkülü oluşturmaktadır. Hz. İbrahim, eşini ve oğlu İsmail’i yanına alarak çölde Mekke’ye kadar uzun bir yol kastedmiş ve onları burada bırakmıştır. Filistin’e geri döneceği esnada Hacer: “*Ey İbrahim! Bizi, arkadaşın yoldaşın olmadığı yerde bırakıp nereye gidiyorsun?*” sualine “*Rabbimin emridir.*” cevabını alınca, “*O halde gidebilirsin, Allah bizi asla ihmal etmez*”³³⁷ diyerek ilahi emre teslim olmuştur. Bu teslimiyette, Hz. İbrahim’in her şartta sarsılmaz kulluk bilincinin derin tesiri olmalıdır.

Ebeveynen birisinin ibadet duygusu kazandırmadaki rolü, Hz. Lut’un kızlarında tezahür etmektedir. O’nun kızlarının annelerinin inancına uymayıp babalarına destek vermeleri, onların dinî duygularını babalarının inşa ettiğini göstermektedir. Onlar, kazandıkları bu duygu ile İslâm’ın hükümlerine ve ibadetlerine boyun eğmişler,³³⁸ Hz. Musa’nın annesi de, Allah’tan aldığı emir gereği çocuğunu nehre bırakmada ilahi kanunlara teslim olmanın güzel örneği olmuştur. Nehre bırakılan çocuğunun kendisine iadesine ilahi garanti verilmesine rağmen onu takip ettirmesi³³⁹ sorunu aşmakta beşerî çabanın gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca bu kıssada hisse olarak anlıyoruz ki koruma duygusu ibadet duygusuna engel teşkil etmemektedir.³⁴⁰ İbadet duygusunu bu şekilde Kur’an’dan örneklerle anlattıktan sonra, insanlarda var olan cinsel duyguyu da Kur’an’dan misallerle anlatmaya çalışacağız.

³³⁶ Âl-imrân 3/35; Meryem, 19/30–31, 12.

³³⁷ İbrahim, 14/37.

³³⁸ A’raf 7/83; Hûd, 11/78; Neml, 27/57, Zariyat, 51/36; Tahrîm, 66/10.

³³⁹ Kasas, 28/7, 11.

³⁴⁰ Günay, *Kur’an ı Kerim de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 453.

3.4.3. Cinsel Duygu

Duygular fitri ve elde edilebilir kabiliyetlerdir. Kadın ve erkek, şiddeti farklı olsa da duygusallıkta ortaktır. Kur'an-ı Kerim, muhatap aldığı kadın ve erkek cinsinin psikolojisini, onların duygularıyla dengelemektedir.

Cinsellik sevgiyle iç içe olduğunda hissi derinlik kazanmakta ve beraberinde şefkat duygusunu getirerek cinsel doyumunu tamamlamaktadır. Böylece eşler arasında, sadece cinsel cazibe değil, samimiyet doğmaktadır. Kalpte yerleşen karşılıklı şefkat, merhamet ve muhabbet³⁴¹ cinsî eğilimin azaldığı yaşlılıkta da devam etmektedir. Allah eş seçiminde iman³⁴² ve iffeti³⁴³ ön plâna çıkardığına göre, bu ikisinin gereğini hakkıyla yapmak, aile için huzuru büyük ölçüde başarmayı da beraberinde getirecektir. Aksi durumlarda Aziz'in hanımının cinsel sevgiyle Hz. Yusuf'un kalbini kazanmak için entrika kurarken ailenin şerefini mahvetmesi gibi olumsuzluklar zuhur edebilecektir.³⁴⁴ Bu hadisede olumsuz olarak cinsel duygusunu kontrol altına alamayan Aziz'in eşi, yaptığı hareketiyle iffet ve izzetini kaybetmiştir.³⁴⁵

Kadın ve erkek aynı asıldan yaratılmış ve bir bütünün iki yarısı kılınmıştır. Allah karşıt cinsleri birbirlerine meyilli kılarak neslin devamını ve dünyanın imarını sağlamıştır.³⁴⁶ Allah bu fitri duyguyu bekârlıkta ibadetle dizginlemeyi, evlilikte de harama düşmeyecek şekilde kullanmayı sevap kazandıran fiil saymıştır. Kur'an-ı Kerim, gençlerin şahsında karşı cinsle duyulan cinsel arzuyu, üç yerde, meşru olarak zikretmiştir. Evliliğinde ancak karşı cinsle olabileceği konusunu ise bir yerde, insanın hayra yönelmesi kapsamında zikretmiştir. Bunlardan birincisi henüz nebi olmayan Hz. Yusuf'un, güzel ve mevki sahibi bir kadının ahlaksızca davranması karşısında, dini duygusunun cinsel duygusuna baskın gelerek iffetini ve Allah nezdindeki itibarını korumasıdır. Ancak Hz. Yusuf, kararlılık taşımayan cinsel eğilimini gizlememiş, iffetli davranabilmeyi Allah'ın lütfü görmüş ve haram bir fiili aklından geçirmekten dolayı Allah'tan affını istemiştir.³⁴⁷

³⁴¹ Rum, 30/21.

³⁴² Bakara, 2/221.

³⁴³ Nur, 24/33; Kasas, 28/25, 27.

³⁴⁴ Yusuf 12/23–31, 51.

³⁴⁵ Günay, *Kur'an ı Kerim de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 453.

³⁴⁶ Âli İmran 3/14; Nisâ, 4/1; A'raf 7/189; Tâ'ha, 20/53; Rum, 30/21.

³⁴⁷ Yusuf 12/22–24–32.

İkincisi ise, Hz. Musa'nın ihtiyar zatın hayâlî iki kızından birisiyle evlenerek³⁴⁸ cinsel duyguyu meşru yoldan tatmin etmesidir.³⁴⁹

Üçüncüsü, genel ifadeyle gençleştirilerek cennete gireceklere verilecek ödül için tasvir edilen ceylân gözlü hurilerdir.³⁵⁰

Son olarak Hz. Lut'un kızları veya kavminin kızlarının cinsel duygularının tatmini fitrata uygun olan karşı cinsle evlenme yoluyla olabileceği çerçevesinde zikredilmiştir.³⁵¹

İnsanı diğer canlılardan ayıran biyolojik, psikolojik ve ahlaki temel hususiyetler vardır. Hayvanlarda idrak bulunmadığından fazilet aranmaz. Âdemoğlunun ahlaki özellikleri vicdanı ve içtimai derecesini tayin eden en önemli noktaları ve onu hemcinslerinden ayırt etmeyi sağlayan kıstastır.

Cinsel arzuların meşru zaman ve zeminde tatmininin önemli olduğu ve vaktinin geciktirilmemesi gerektiği, Hz.Lut (a.s.)'un kavminin düştüğü cinsel sapmadan anlaşılmaktadır.³⁵² Bugün Batı'da daha çok tartışılan konu, evlenme öncesi gayrimeşru birleşmelerdir. Biyolojik olgunlukla toplumsal cinsel olgunluk arasındaki büyüyen aralık, zinanın yaygınlaşmasına,³⁵³ iffetli yaşamak isteyen gençlerde ise artarak büyüyen ruhi bir gerginlik oluşmasına neden olmuştur. Hâlbuki cinsel isteğin meşru yoldan karşılanması, bu gerilimi sakinleştirmekte ve bu çeşit sapıklıkların önüne geçebilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de cinsel duygularda dengeyi gösteren fazilet, manasına gelen iffet kökünden türemiştir. İsti'fâf/iffetli olmayı dilemek ve hayâlî olmaya azmetmek kök manasında ³⁵⁴ iffetli davranmanın karşılığı olarak sadece kadınlardan ihsan, muhsin/muhsan/muhsanât/³⁵⁵kelimeleri gösterir. Bu fiili zıddı olarak, bağy/iffetsiz, Biğy ve sifâh³⁵⁶ kadın ve erkek için müştereken fahişe³⁵⁷ fiilleri kullanılmıştır.

³⁴⁸ Kasas, 28/23-28.

³⁴⁹ Razi, XVII, 506; Yazır, VI, 179; Esed, II, 786; Kutub, VIII, 86-87.

³⁵⁰ Tûr, 52/20.

³⁵¹ Hûd, 11/78, Sâbuni, Muhammed Ali, *Safyetü't Tefasir*, Darü'l Kur'ân-ı Kerim'i Beyrut 1981, 1402, 11/47-48.

³⁵² Hud, 77-78; Razi, XIII, 78-79; Yazır, VI, 555; Esed, I, 440; Sabuni, III, 115.

³⁵³ Nisâ, 4/25; En'âm 6/151; İsrâ 17/32; Nur, 24/23.

³⁵⁴ Nisâ, 24/33, 60.

³⁵⁵ Nisâ 21/91; 66/12; 4/25; 5/5; 5/5.

³⁵⁶ Nisâ, 19/20, 28; 24/33, 4/25.

Erkeklerin namusunu korumalarını ifade eden iki fiilden ilki, sırf Hz. Yahya'nın namusluluğuna bildiren hasûrdur.³⁵⁸ Diğer fiil ise, hafızadan türetilen ve kadın-erkek müştereken kullanılan yahfizun/yahfazne³⁵⁹ fiillerdir. İffetlilikte kadın ve erkeğin lehinde veya aleyhinde herhangi bir ayırım söz konusu değildir.³⁶⁰

Cinsel duygu fitridir ve bu duygunun eğitimi, cinsiyet farkı gözetilmeksizin erken yaşlarda başlatılarak cinsel duyguları uyanmadan dinsel olarak bu eğitimin verilmesinin gerçeğini Kur'an-ı Kerim, kıssalar ve ayetlerle bildirmektedir. Henüz erginliğe ulaşmamış çocukların “*sabah namazından önce, öğleden sonra ve yatsı namazından sora*” ebeveyninin odasına izin alarak girmesi³⁶¹ ilkesi cinsî eğitimin erken yaşlardan itibaren başlaması gerektiğini göstermektedir.³⁶² Avretimelerse olarak adlandırılan bu mahrem olan üç vakit, küçük yaşlardaki çocukların cinsel eğitiminin en önemli basamağını oluşturarak çocuğun temiz zihnini kirletecek sahnelerden uzak tutulması gerektiğini özellikle vakitleri belirtilerek uyarısı yapılmaktadır. Bu eğitimi alan çocuk, duygu dünyası sağlıklı bir şekilde cinsellik duyguları başlamadan önce küçük yaşlarda dinsel temelleriyle şehvet duygusunu kontrol altına almış olmaktadır.

3.4.4. Ahlaki Duygu

Bütün bu anlatılan dinî duyguların, davranış olarak tezahürü ahlaki duygudur. Ahlak kelimesi Arapça'da “yaratma, yaratılış ve yaratılmış” gibi manalara gelen “halk” ile aynı kök olan “halk veya Hulki” kelimelerinin çoğuludur. Kavramsal karşılığı ile “huy, hulk ve hareket tarzı” gibi manalara gelen ahlak insanda yerleşmiş bulunan bir karakter yapısını ifade etmekle beraber, bireylerin iradi hareketleri ile ilgilenen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamana, topluma ve kültürlere göre değişiklik gösteren davranış şekillerine karşılık ahlâk, zorunlu ve değişmeyen davranış kuralarını ihtiva eder.³⁶³

İslâm Ahlakı, sahip olduğu dinamik yapısı ile sadece bir milletin ahlakı veya sadece seçkinler ahlakı değildir, aksine zihni, psikolojik ve maddi açıdan her

³⁵⁷ Nisa, 4/15, 19, 22, 28; 7/80; 17/32; 24/19; 27/54; 29. 28; 33/30; 65/1.

³⁵⁸ Ali imran, 3/39.

³⁵⁹ Nisa 4/34; 23/5; 24/4, 2, 31.

³⁶⁰ Günay, *Kur'an ı Kerim de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 454.

³⁶¹ Nur, 24/58–59 Kutub, *fızlal*, IV/2532.

³⁶² Günay, *Kur'ân-ı Kerim 'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 454.

³⁶³ Kılıç Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, TDV. Yayınları, Ankara 2012,2.

düzeydeki insanın kaygılarını ve özlemlerini dikkate alana bir yapıya sahiptir. Bununla beraber hangi sosyal tabakada bulunursa bulunsun her insanı, içinde bulunduğu durumdan daha iyiye, daha ideal olana doğru yükseltme imkânı sağlayan kapsamlı ve uyumlu bir ahlak sistemidir. İyilik (hayır) kavramı durağan değildir. Ahlak, bilgi ve fazilet bakımından sürekli bir yenilenmedir. Bunun için Kur'an'a göre inanmış insan öncelikle inanç sevgisi kazanmalı, fenalık ve isyankârlıktan nefret ederek,³⁶⁴ kalbini yani iç dünyasını Allah şuurunu ile huzura kavuşturmak durumundadır. Bu bilinç düzeyi ve farkındalık, insana ahlaki ve manevi hayattan zevk alma, hatalarının farkına varma, onlardan yüz çevirme ve Allah'tan bağışlanmayı dileme fırsatı sağlayacaktır.³⁶⁵ İslam'ın öngördüğü bu ahlaki ilerleyişin ulaşacağı son nokta insanın gaye bakımından çıkar kaygılarını aşması, hatta cennet ümidi ve cehennem korkusunun da ötesinde, bütün düşünce ve davranışlarını Allah'ın emrine ve rızasına uygun düşüp düşmeyeceği açısından değerlendirmek olacaktır.³⁶⁶

Dinî ve ahlaki konuların içerdiği davranışlar çoğunlukla bilgi ağırlıklı olmakla beraber, beceri ve tutum içeren konular da mevcuttur. Bununla beraber, beceri ve tutumları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamaktadır; çünkü bunlar çoğu kez birbirleriyle yakın ilişkili ve iç içe konulardır. Dolayısıyla bilgi alanına giren bir davranış bir boyutuyla duygu, diğer boyutuyla beceri alanıyla ilgili olabilir.³⁶⁷

Ahlak eğitimi etkili bir şekilde yürütebilmek için şüphesiz bireyin her türlü eğilimlerinin bilinmesi ve etkinliklerinin bunlara göre düzenlenmesi gerekecektir. Psikolojik araştırma ve tecrübeler göstermektedir ki, insanlardaki eğilimlerin bazıları her zaman iyiliğe, kimi Zaman da kötülüğe sebep olurlar. Örneğin görev duygusu kişiyi her zaman iyiliğe yöneltirken, intikam duygusu kişiyi kötülüğe yöneltir. Rekabet duygusu ise insanı bazen iyiliğe, bazen kötülüğe yöneltir. Kısacası birer ahlak eğitimcisi durumundaki anne-baba, öğretmen veya yaygın din eğitimi hizmetinde bulunan din görevlileri, insanların sahip olduğu eğilimlerin farkında olarak onları iyiliğe yöneltebilecek duygu ve eğilimleri güçlendirmeli, kötülüğe neden olanları ise zayıflatıp etkisini en aza indirmelidir. Esasen eğitimcinin bu yöndeki gayreti, insanın

³⁶⁴ Hucurat, 49/7, 14.

³⁶⁵ Bilgiz, 183.

³⁶⁶ Hud 11/112; Şura, 42/15; İnsan, 76/8-9.

³⁶⁷ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitimi Kur'an Kıssaları*, 17.

hem iyiliğe hem de kötülüğe hizmet edebilen duygu ve eğilimlerini bilinçli bir şekilde istenilen yöne yönlendirmek şeklinde olmalıdır.³⁶⁸

İnsanlarımız toplumsal ve teknolojik gelişimlere paralel olarak, bilimsel gerçeklerin din açısından yorumuna acil olarak ihtiyaç duymaktadır. Bir başka gerçek de şudur ki, statik değer yargılarının nesilden nesile aktarılmasının ahlak gelişimi ve eğitimi için her zaman yeterli olmamasıdır. Aslında gerçek anlamda medeniyet, insanların birbirleriyle ilişkilerinde karşılıklı sevgi ve saygının hakim oluşu demektir. İşte modern medeniyetin bizlere verdiği imkânlar bu ideali gerçekleştirmemize yardımcı olma açısından çok önemlidir. Şu da var ki maddi medeniyetin verdiği imkânlar, manevi bir felâkete yol açabilecek şekilde kullanılabilir. Öyleyse bir toplumun en büyük görevlerinden birisi insanlara maddi kalkınmaya paralel ve onunla aynı hızda gelişen bir ahlak eğitimi vererek böylece manevi kalkınmaya da zemin hazırlamaktır.³⁶⁹ Ahlak duygusunun eğitiminde vicdan konusu, insanların sahip olduğu diğer yetenekler gibi normal bir bünyede doğuştan vardır. Vicdanın olumsuz veya olumlu yönde hükümler verebilmesi aldığı eğitime, kazanmış olduğu bilgi ve anlayışa, kısaca başka insanlar aracılığı ile eğitiliş şekline bağlıdır.

Kıssalarda görülen temsili dil, sağladığı zengin anlatım materyalleriyle ve okuyucusunu yönlendirdiği yüksek zihinsel performans düzeyi ile oldukça etkili bir öğretim yöntemidir. Derslerde uygun tekniklerle bu örneklerin işlenmesi ahlaki bilinç oluşturmada önemli etkiler yapacaktır.³⁷⁰ Kur'an'da, hayatın her zaman ve zemininde ahlaklı davranmanın üstünlükleri vurgulanır. Bunlar bazen, doğrudan muhataplara “şunları yap! yapma!” şeklinde açıkça beyan edilirken, bazen de peygamberlerin veya farazi emsallerin şahsında açıkça veya ima ile takdir ve teşvik edilmektedir. Baba kontrolünden uzak yetişen Hz. İsmail (a.s.)'in durumu buna güzel bir örnektir. Allah'ın emriyle olsa ve arada bir babası ziyaret etse bile annesiyle birlikte çölde yapayalnız bırakılmışlardır. Çöle bırakılmasının sebebi olarak Sare'nin kıskançlığı rivayeti³⁷¹ dikkate alındığında, Hz. İsmail (a.s.)'in babasına karşı düşmanlık beslemesi ve Hacer'in onu kinle doldurması kaçınılmaz gözükmektedir. Oysa ana ve babasının,

³⁶⁸ Biglin, Bihanns, 38–39.

³⁶⁹ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, 23.

³⁷⁰ Şengül, 172.

³⁷¹ Enbiya, 21/8; Kutub, VII, 258; Esed, II, 646.

oğullarının duygularını olumlu geliştirmesi neticesinde Hz. İsmail ebeveynine isyankâr değil, itaatkâr ve yumuşak huylu³⁷² bir genç olarak yetiştirilmiştir. Bunun ne derece başarılabil-diğinin ölçüsü ise kurban edilme teklifi karşısındaki tutumu ve Kâbe’yi inşa ederken babasıyla birlikte taşıdıkları samimi duygulardır. Hacer’in Allah’ın emrine verdiği değeri, çölde yalnız bırakılmasına rağmen isyan etmeden tam bir teslimiyetle kabul etmesi, ayrıca Hz. İsmail’i de bu değer verdiği duygularla yetiştirmesi, kurbanlık teklifi karşısındaki onurlu duruşu ve kabul edişi, bizlere değerlerin öğretilmesinde annelerin ahlaki eğitiminin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.4.5. Ahlakta Vicdan Duygusu:

Vicdan, kişinin sorumluluk hissiyle ilgili iç denetimini sağlayan duygu katmanlarından birisidir. Onun için vicdana “mesuliyetin görünmeyen bekçisi” de denilebilir. Vicdan, kişide “zihinsel jüri” oluşturur.³⁷³ Böylece onu gizli kötülüklerden korur. Herkesin doğuştan gelen vicdani özellikleri vardır. Nasıl ki sevgi bütün insanlar için ortak duyguysa, vicdan da her insanoğluna hediye edilmiş temel bir duygudur. Ancak vicdan mutlaka geliştirilmesi gereken özelliktir; zira benmerkezci bir vicdan da oluşabilir. Mesela kişisel çıkarlarını vicdanına öncelik olarak oturtan kimse, yaptığı hatalardan dolayı kolay kolay suçluluk hissetmez. İnsanlara kötülüğü dokunsa bile başını yastığa koyduğunda rahat bir şekilde uyuyabilir. Bunu önlemek için vicdanından onu uyaran bir ses gelmesi gerekir. Bu da kişinin kendisiyle alakalı yargılarının doğru şekilde eğitilip insanın iyiliğe yöneltmesiyle mümkündür.

İnsanı nakledebilmesi, iradesini kullanabilmesi gibi vicdan duygusu da Allah’ın lütuf ve merhametinin eseridir. Bu vicdan duygusu, gönül rahatlığını ancak Allah’a şükretmekle, Onunla dostluk kurmakla bulur.³⁷⁴ Bütün varlıklar ve kâinat da buna şahittir.³⁷⁵ Rabbimizi tanımada çok önemli bir vazife gören vicdan, gayb âlemi ile şu şehadet âleminin birleştiği ve bu iki âlemden birbirlerine gelen düşünce ve ilhamların buluştuğu bir geçiş yeri olarak tanımlanır. Hem olumlu, hem de olumsuz hâliyle şuurlu bir fitrat kanunu olan vicdan, insana, mutlak kudret sahibi bir Yaratıcıya muhtaç

³⁷² Saffat, 37/101.

³⁷³ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 258, 259.

³⁷⁴ Bilgiz, 109.

³⁷⁵ Yazır, I, 102.

olduğunu her zaman hatırlatır; yalnız O'ndan yardım beklenmesi gerektiğini haber verir. Kalp ile vicdan imanın yerleştiği yerlerdir. Onlar Allah'ı arayan, isteyen ve Allah'ın varlığını delilleriyle ilan eden duygularımızdır. Vicdan, fitrat kanunları gibidir. Fitratı bozulmamış şuurlu insanlar, vicdan yoluyla Yaratana bulacak ve bileceklerdir.³⁷⁶

Vicdan ahlak eğitiminin en etkili araçlarından; çünkü iyi geliştirilmiş, güçlü bir vicdana sahip bir insan, herkesten uzak, hiçbir ceza ve azarlamaya uğramayacağından emin olsa bile fenalık yapmaktan uzak kalmayı başarabilir. Bu sebeple kişileri aydınlık ve dürüst vicdanlara sahip olarak yetiştirmek, ahlak eğitiminin hem amacı, hem de aracı sayılmalıdır.³⁷⁷ Duygular açısından bakıldığında insan, vicdanı oluşturan acıma, şefkat, merhamet gibi bazı duygular kadınlarda erkeklere göre daha baskındır. Bu, günlük hayatta kadının yaşantısını kolaylaştıran bir durumdur. Psikolojik açıdan baktığımızda, kadındaki acıma duygusunun, anne olduğu zaman çocuğunun sıkıntılarına katlanmasındaki en büyük yardımcısı olduğu görülmektedir. Acıma hissi anneyi bir müddet çocuğun kölesi yapsa da, yavrusu büyüdükçe bu duygu azalacaktır.³⁷⁸

3.5. KISSALARLA OLUMLU TEMEL DUYGULARIN EĞİTİMİ/ GELİŞTİRİLMESİ

Dinî duygu tasnifiyle imanı, ahlaki, ibadet ve cinsel duyguları kıssalardan örneklerle açıkladık. Peygamberlerin kıssalardaki rol modelleriyle, duygusal zekâlarını hissetmiş olduk. Özdeşim, örnek alma, taklit, vb. eğitim metotlarını da kullanarak iman noktasında duygu kontrolümüzü özümsemeye çalıştık. Bunun gibi diğer dinî duygularımızı da duygularımızı denetleyerek kontrollü bir şekilde kullanabilmeyi öğrendik. Dinî Hz. İsmail (a.s.)'in duyguların dışında insanların fitratlarında var olan sevgi, şefkat, güven, sığınma, değer-takdir, adalet, saygı, iffet-hayâ, sabır, gibi insani duyguların eğitimi bu başlık altında incelenecektir.

³⁷⁶ Bilgiz, 110–113.

³⁷⁷ Yılmaz,, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'ân Kıssaları*, 24.

³⁷⁸ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 258, 259.

3.5.1. Sevgi, Şefkat

Din duygusu kaynaklarının en önemlilerinden biri olan sevgi, insanın yaratılıştan getirdiği duygulardandır.³⁷⁹ Tabii olarak insanda ilk meydana gelen sevgi, kendisini sevmesi yani izzet-i nefistir. Ben ve ben dışı âlemin fark edilmesiyle sevgi bu içe dönük halinden kurtularak etrafındaki insanlara yönelmeye başlar.³⁸⁰ Böylece insan bencil düşüncelerini, menfaatlerini diğer insanları severek aşmış olur. Fakat mutlak olan kayıtsız bir kişisel sevgi yoktur; çünkü canlıların hepsi değişik faydalar bekleyerek birbirlerine bağlanırlar. Bu nedenle sevgi duygusunu hiç tükenmeyen³⁸¹ ve bütün kayıtlama ve sınırlamalardan arınmış bir varlığa yöneltmek isterler.³⁸² Bu anlamda sevgi, uluhiyet şuuruna erişebilen mutlak bir ideale yönelmeye en elverişli duygudur.³⁸³ İmanlı bireylerin sevgileri dillerine yansır. Örnek olarak, Hz. İbrahim (a. s.) nazik bir şekilde babasını hidayete çağırdı. *“Ey babacığım! Gel şeytana kulluk etme...”*³⁸⁴ Diğer ayetlerde de tebliğini nazik bir şekilde yapmıştır. Onu kara cahillikle nitelememiş, ona çirkin hitaplarda bulunmamıştır. Babasına sadece nazik ve yumuşak bir şekilde hitap etmiştir. Razi (606/1210) bu konuda, Hz. İbrahim (a.s.)’in, “Ya ebeti (Ey babacığım)” demesi babasını çok sevdiğini ona doğru yolu göstermeyi ve azaptan korunmasını aşırı derecede istediğini demektedir. Sabuni de, Hz. İbrahim (a.s.), sözlerini son derece güzel sıraladı, çünkü o putlara tapmanın batıl olduğuna babasının dikkatini çekti. Sonra körü körüne taklidi bırakıp, delillere bakarak kendisinin peşinden gelmesini istedi. Daha sonra, şeytana itaat etmenin akıl işi olmadığını anlattı. Son olarak da edep ve nezaket kurallarına uyarak, batıl yola girmeyi engelleyici tehditle sözü bitirdi. “İnni ehaafe” (ben korkuyorum) sözü babasının hakkını ödemek için, onun yararını korumaya kalben son derece bağlı olduğunu gösterir. *“Ey İbrahim sen, benim tanrularıma ibadet etmiyor ve onlardan yüzmü çeviriyorsun?”* Babası, onu irşat hususunda nazik ve yumuşak davranmasına karşılık kabalık ve sert birinatla karşılık verdi. Hz. İbrahim (a.s.)’in “Ya ebeti” (Ey babacığım) sözüne karşılık, “Ey oğlum” demeyip ona adıyla seslendi. Sonra babası Azer, Hz. İbrahim (a.s.)’i şöyle tenkitetti, *“Eğer ilâhlarıma sövmeyi ve onları ayıplamayı bırakmazsansen mutlaka*

³⁷⁹ Fersahoğlu ve Demir, 74.

³⁸⁰ Hökelekli, 29.

³⁸¹ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 66.

³⁸² Hökelekli, 31.

³⁸³ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, Remzi Yayınları, İstanbul 1968, 81–82.

³⁸⁴ Meryem, 19/42–47.

taşlayarak öldüreceğim. Uzun bir süre benden uzak ol.”Azer, böylelikle hidayete daveti bu cehaletle karşıladı. Nazik ve edepli söze böyle bir sertlikle karşılık verdi. İnkârın, iman karşısındaki durumu ve imanın terbiye ettiği kalp ile azgınlığın bozduğu kalbin durumu böyledir.³⁸⁵

İmanlı kalpteki sevginin dile ve davranışlara yansımalarını kıssalarda kullanılan bu sevgi dilinden anlayabiliriz ; Hz. Nuh (a.s.)’un “Ya büneyye” (Ey oğulcuğum) diye bağırdı “*Gel bin bizimle(tekneye), o inkârcuların yanında kalma.*” Hz. Nuh (a. s.)’un bu derece sevgiyle, şefkatle oğluna hitap etmesine karşılık oğlunun “Ya ebeti” (Ey babacığım) demeyip “*Ben, beni sulara karşı koruyacak bir dağa sığınacağım...*” dedi.³⁸⁶

Yusuf Suresi’nde ise Hz. Yusuf (a.s.) ile babası Hz. Yakup (a.s.)’un karşılıklı konuşmalarında ise “*Ya ebeti! (Ey babacığım) Ben (rüyamda) on bir yıldız, güneş ve ayı gördüm, benim önümde saygıyla yere kapanmışlardı.*” Hz. Yakup (a.s.) ise “*Ya büneyye” (Ey oğulcuğum) Bu rüyayı kardeşlerine anlatayım deme, dedi.*”³⁸⁷

Bu kıssaların haricinde, Lokman Suresinde Hz. Lokman (a.s.)’ın oğluna nasihatlerinde sevgi dili bariz bir şekilde görülmektedir.³⁸⁸Hz. Lokman (a.s.)’ın oğluna bu ayetlerde “Ya büneyye” (Ey oğulcuğum) hitabı ile başlayan nasihatlerinde davranışlarında ölçülü olmasını, sesini yükseltmemesini, ibadetlerinde kararlılık göstermesini, doğru ve yararlı olanı emredip, kötü ve eğriden vazgeçmesini, başına gelecek belalara sabırla katlanmasını güzel bir şekilde tavsiye etmektedir. Bunlar içtenlikle yapılan bir öğüttür, çünkü baba çocuğuna iyilikten başka bir şeyi istemez ve baba çocuğuna karşı ancak yol gösterir bir tavırda olabilir. Ardından zarif bir anlatım içinde, ana-baba ve çocuklar arasındaki ilişkiyi gündeme getirmekte ve bu ilişkiyi ince, duygu dolu, ilham verici bir görünümle sunmaktadır.³⁸⁹

Kıssalarda da görüldüğü üzere sevgi dili, Kur’an’ın muhataplarından kullanmalarını istediği ve özellikle dinî tebliğde oldukça önemli bir role sahip olan olgudur. Din eğitiminin hangi safhasında olursa olsun kişilerin, konuşmalarına bu unsuru yerleştirmeleri gerekir.

³⁸⁵ Sabuni, III, 492; Kutup, IIV, 169; Razi, XXI, 226.

³⁸⁶ Hud 11/ 42–43; Razi, XIII, 28–29; Kutub, VI, 78–79; Esed, I, 431; Sabuni, III, 92.

³⁸⁷ Yusuf, 12/ 4–5; Esed, II, 454.

³⁸⁸ Lokman, 31/13–19.

³⁸⁹ Lokman, 31/13–19; Sabuni, V, 22; Esed, II, 836; Kutup, VIII, 228–231.

3.5.2. Güven, Sığınma

Sevgi, sığınma ve güven insanda ilk uyanan duygulardır.³⁹⁰ Bu üç duygu uyanmadığı veya gelişmediği takdirde Allah-kul ilişkisi istenen düzeye ulaşamaz³⁹¹Yaratıcısı ile arasındaki ve insanların kendi aralarındaki sevgi, sığınma, güven duygularını geliştiremeyen kimselerde yalnızlık, güvensizlik, huzursuzluk gibi olumsuz duygular gelişir.³⁹²Kişi mutsuz olur. Gazali, “Allah sevgisi kuvvetlendiği zaman Allah ile münasebeti olan en küçük şeye dahi sevgisi geçer; hatta sıkıntı, acı, elem ve kederi bile sever. Gerçek sevgi, acı duygusunu zayıflatır.”³⁹³ demektedir. Bu da bize sevginin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Çünkü güven ve sığınma da sevgiyle orantılıdır.

Allah’a güvenmek mümin için hem imanın farzlarından hem de manevi gıdadır. Böyle bir ulvi duyguya sahip olmayanlara hayat bir işkencedir. Sürekli korku, endişe içindedirler, içinde buldukları ruh halini dışarı yansıtmamak için yüksek sesle konuşurlar, yalnız kalamazlar, eğlence yerlerinde dolaşarak, kalabalıklara karışarak kendi kendileri ile hesaplaşmaktan kaçmaya çalışırlar. Allah’a güvenen insanlar huzurlu ve mutludurlar³⁹⁴. Kur’an’ı Kerim’de “...Allah inananların dostudur.”³⁹⁵ “...İnananlar yalnız Allah’a güvensinler.”³⁹⁶ “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.”³⁹⁷ Şeklinde ayetler geçmektedir. Razi (v. 606/1210) de bundan muradın, onların kalplerinde imanları arttıkça, onlar bu artışa uygun olarak “Allah bize yeter” dediklerini³⁹⁸ ifade eder.

Bir şeye sığınmak demek, onun bizi koruyacağına inanmak ve ona güvenmektir. Sevilmeyen birine güvenilmez ve sığınılmaz. Yalancı emzik nasıl karın doyurmuyorsa yalancı tanrılarda böyledir. Hz. Nuh (a.s.)’un oğlu buna örnek verilebilir. O kime, neye sığınacağını bilememiştir. Babasını dinlememiş; yalancı sığınaklara güvenerek yaptığı yanlışın bedelini ödemiştir.³⁹⁹Hz. Musa (a. s.), doğumundan sonra firavun’un doğan

³⁹⁰ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 65.

³⁹¹ Hökelekli, 222.

³⁹² Fersahoğlu ve Demir, 88.

³⁹³ Gazali, *İhyâu Ulûmi’-d-din*, (Çev.: A. Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975, II, 41.

³⁹⁴ Fersahoğlu ve Demir, 83.

³⁹⁵ Âl-i İmran 3/68.

³⁹⁶ Âl-i İmran 3/160.

³⁹⁷ Âl-i İmran 3/173.

³⁹⁸ Razi; VII, 216.

³⁹⁹ Hud, 11/ 42–43.

bütün erkek çocuklarını öldürtmesine karşılık Hz. Musa (a.s.)'nın annesinin Hz. Musa (a.s.)'yı sandık içinde nehre bırakarak Allah'a sığınma duygusunun tam bir teslimiyetle yapıldığını⁴⁰⁰ bize göstermektedir.⁴⁰¹

Duygular hem doğuştan sahip olunan hem de öğrenilen kabiliyetlerdir. İlk temel duygulardan olan sevgi, inanma, bağlanma, ümit ve güven aile ortamında ve ebeveynin şefkatli yönlendirmesiyle öğrenilir. Mesela Hz. Yakup, Yusuf'a rüyasını diğer kardeşlerine anlatmaması, ikisi arasında sır kalmasını öğütlemeye,⁴⁰² onun irade, duygu ve heyecanını terbiye etmiştir.⁴⁰³ Hz. Yusuf'un sabi yaşında gördüğü bu rüya babasınca önemsenmiştir.⁴⁰⁴ Hatta Hz. Yakub'un ölüm döşeginde bile vasiyetini yaparken çocuklarının dinî duygularıyla ilgilenmesi⁴⁰⁵ evlatlarına yaşlarıyla mütenasip olarak dinî ve ahlaki telkinlere ömür boyu devam etmek lazım geldiğini göstermektedir.

Hz. İbrahim (a.s.) ailesini Mekke'ye bıraktığı zaman⁴⁰⁶ İbrahim suresinde yaptığı duasında, “ Mekke şehrini emniyetli kıl” duasını Bakara 120'de tekrar yapmıştır. Yani ilkinde Allah Teâlâ'dan, Mekke'yi ahalisinin emin olduğu, korkusuzca yaşadığı beldelerden kılmasını, ikincisinde ise, o şehirden, daha önce mevcut olan korku sıfatını giderip, onun yerine şehre zıttı olan “emniyet” sıfatını vermesini istemiştir. Bu dua da önce emniyet nimetini istemek, güvenliğin nimet ve hayır çeşitleri içinde en büyüğü olduğunu, din ve dünya maslahatlarından her şeyin ancak onunla tamamlanacağını gösterir. Korkudan doğan zararın, beden açısından doğan zarardan daha şiddetli olduğunu gösterir.⁴⁰⁷

Kendine güven (özgüven), İslam eğitimi için önemlidir.⁴⁰⁸ Özgüven olumlu gelişmelerde önemli olduğu kadar, olumsuz gelişmelerde de önemlidir.⁴⁰⁹ Yani çekinilmesi gereken bir işten çekilebilmek, özgüvenle olur.⁴¹⁰ Mümin özgüvende itidalli olmalı, aşırılığa kaçmamalıdır. Firavun en cesur azgınlardandır, hatta kendisini tanrı ilan

⁴⁰⁰ Kasas, 28/6-10.

⁴⁰¹ Kutub, VIII, 75-77; Yazır, IV, 175-176; Razi, XVII, 477-480; Sabuni, IV, 412-413; Esed, IV, 786.

⁴⁰² Yusuf 12/5.

⁴⁰³ Razi, XIII, 169-171; Kutub, VII, 241; Esed, II, 455-456; Sabuni, III, 144.

⁴⁰⁴ Yusuf 12/6.

⁴⁰⁵ Bakara 2/153.

⁴⁰⁶ İbrahim, 14/35-36.

⁴⁰⁷ Razi, XIV, 18-19.

⁴⁰⁸ Fersahoğlu ve Demir, 88.

⁴⁰⁹ Hökelekli, 217.

⁴¹⁰ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 85.

edecek özgüvene sahiptir.⁴¹¹ Bu kadar azgınlığın sonunda son nefesinde “*inandım*” demiştir. Ama bu sözü kabul olmamış, o kaybedenlerden olmuştur. Firavunun akibeti bütün insanlığa ibret olarak asırlardır insanlığa gösterilmektedir. Asıl sınımlanacak, güvenilecek, tek ve biricik olan Allah Teâlâ’dır.

3.5.3. Değer, Takdir

Değer duygusuyla sevgi duygusu birleşirse motivasyon gerçekleşir. İnsanlar bu motivasyonla çalışmalarında aktif olurlar. İnsanların davranışlarında değerler yön verici etkiye sahiptir. İyi değerler insanı olumlu davranışlara, iyi işlere, yönlendirir. Kötü değerler, kötü davranışlara sevk eder. Öncelikle duygularımızın farkına varmalı, sonra doğru değerleri doğru kaynaklardan öğrenip iyi işler başarmalıyız. Bütün bu değerler ise biricik kaynağımız, Kur’an’ı Kerim’de mevcuttur.

Kur’an’a göre insanın, sevdiğini neden sevdiğinin, değer verdiği ise niçin değer verdiği bilincinde olması önemlidir.⁴¹² Çünkü duygu dünyamızla aklımızın yakın ilişkisi vardır. İnsanların tutum ve tavırları sahip oldukları bilgilerle şekillenir. Herhangi bir objeye dair zihni bilgilerde bir değişme olursa, bu değişme kişiyi objeye olan duygu ve davranışlarda da bir değişmeye yönlendirir.⁴¹³ Bu nedenle, Kur’an değer olarak kabul ettiği varlık ve olaylarla ilgili bilgi verir, onların bilinçlenmelerini sağlar. Öncelikle Allah’ı tanıtır sonra Peygamberi tanıtır en son kendini tanıtır.

Hz. İsa’yı dünyaya getirme görevi ile şereflendirilen Hz. Meryem yahudi bir toplumda ve yahudi soyundan biri olarak dünyaya gelmiştir. Görgülü ve bilgili bir aile olan İmran ailesinin kızıdır. Ailesi onu doğmadan önce Mabede hizmet etmesi için adamıştı. Bu adakta bulunurken, çocuğun erkek olacağını düşünmüş, kız doğabileceğini düşünmemişlerdir. Çünkü mabede hizmet için sadece erkek çocukları adanırdı. Çocuk kız olarak dünyaya gelince ona bir erkek ismi olan, kendi dillerinde “Allah’ın hizmetkârı” anlamında “Meryem” ismini koymuşlardır. Hz. Meryem Yahudi toplumunun cahilce inanışları arasında güzel ahlakı ve hak dini temsil etmiştir. Allah, Kur’an’da ailesinden doğumuna Hz. İsa’yı dünyaya getirişinden yaşadığı toplumun iftiralarına karşı koyuşuna ve gösterdiği üstün ahlak özelliklerine kadar pek çok konuyu

⁴¹¹ Naziât, 79/ 23-24.

⁴¹² Fersahoğlu ve Demir, 90.

⁴¹³ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 71.

bizlere bildirmektedir. Buna göre Hz. Meryem'in hayatına bakıldığında ömrünün sonuna kadar hep bir adanmışlığın izleri görülür. O zamana kadar mabetlere erkek çocukları adanırken, Hz. Meryem olayında tabular yıkılmış ilk defa o toplumda bir kız çocuğu mabede adanmıştır. Buna göre Allah katında kadınların erkeklerden farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hz. Meryem yaşadığı tüm sıkıntılarda Allah'a olan güveninde sabır ve kararlılık göstermiştir. Yaşadığı bu sıkıntılar kavmi tarafından gereği gibi anlaşılmaması, inkâr içerisinde olan halkının kendisine haksız bir bakış açısıyla yaklaşıp iftiralarda bulunması Hz. Meryem için önemli bir sabır konusu olmuştur. Hz. Meryem güçlü, iradeli ve dirayetli kişiliğinden hiçbir şekilde taviz vermemiştir. Her olayın Allah'ın kontrolünde olduğunu ve Allah'ın kendisini tüm bu iftirallardan en güzel şekilde temize çıkaracağını bilerek insanların cahilce tavırlarına karşı sabretmiştir. Bu sabır ile Allah'ın kendisine takdir ettiği yaşantılara isyan etmeyerek Allah'ın bu takdirine değer verdiğini bütün insanlığa göstermiştir.⁴¹⁴

3.5.4. Adalet

İnsaf, haklılık, doğruluk manalarını içine alan düzenli, dengeli davranma halidir. Her şeyin ve herkesin hakkını verme, haksızlıklardan uzaklaşarak, orta yolu tutma insafli davranmadır.⁴¹⁵ Adalet duygusunun zıttı zulümdür. Sosyal hayatımızda, adaletli olmamız ahlaklı olduğumuzun göstergesidir.⁴¹⁶ En mükemmel adalet, yozlaşmamış vicdana dayalı ortaya çıkan hükümdür. Bu bakımdan adalet duygusunun en iyi vekili vicdandır.⁴¹⁷ Kur'an müminlerin temel ve ayırıcı özelliklerinden birisinin, kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermek olduğunu gösterir.⁴¹⁸ Kur'an, kötülüğe misliyle karşılık verilebileceğini, fakat daha yüksek ahlaki bir duygu olarak affetmeyi ve iyilik yapmayı tavsiye eder.⁴¹⁹

Adalet, istikamet anlamına gelmektedir. Aynı zamanda adalet insanların vicdanında bir ses gibi duyulmaktadır. Adaletsizlik, vicdansızlıkla eş anlamlı görülür. Bu durumda adaletin en iyi vekili vicdandır, denilebilir.⁴²⁰ Buna göre adalet, daimi bir

⁴¹⁴ Bursalı, M. N. , *Hz. Meryem ve Hz. İsa*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1984, 201.

⁴¹⁵ Yazır, V, 31.

⁴¹⁶ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 121.

⁴¹⁷ Bilgiz, 85–86.

⁴¹⁸ Ra'd, 13, 22; Fussilet, 41, 34.

⁴¹⁹ Bakara, 2, 178; Şuara, 42, 40.

⁴²⁰ Bilgiz, 85–86.

doğruluk ve ahlaki yasalara itaatle gerçekleşen ruhsal denge ve ahlâkî olgunluktur.⁴²¹ Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.s.), başta olmak üzere⁴²² tüm inananlara adaleti uygulamalarını, adaletli davranmalarını emreder.⁴²³

Bunun başarılacağı aile, Hz. Yakub (a.s.)'in hanesidir.⁴²⁴ “*Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlılık içindedir.*”⁴²⁵ Sözlerinin çocuklarca söylenmesi, evlatlar arasındaki eşitliği sağlamak ve birini diğerine üstün tutmama gibi babalık görevinin unutulduğunu, ya da en azından buna hakkıyla riayet edilmediği açıklamaktadır.⁴²⁶ Hz. Yakub (a.s.)'un evinde, evlatlarını birbirlerine düşüren kıskançlığın doğurduğu neticelere yer verilirken; Hz. Lokman'ın oğluna, inanç, ibadet ve adabı muaşeret içeren tavsiyelerde bulunmasından anlaşıldığı kadarıyla ebeveynlerin, çocuklarını belirli bir konuda değil, dinî, ahlaki ve hayata dair bütün konularda eğitim sağlamalıdır.⁴²⁷

3.5.5. Saygı

İnsanın Allah'la ilişkisinde Kur'an'ı Kerim'in en temel ahlaki kavramı “takvadır. Allah'a karşı saygı ve sorumluluk duygusu anlamına gelen takva, bir müslümanın tüm dinî hayatına rehberlik eden ve dindarlığındaki samimiyete ölçü oluşturan en üst değerdir. Allah'a karşı saygı ve sorumluluk duygusu, bir insanın sahip olabileceği en üstün nitelik⁴²⁸ ve diğer insanlar arasında elde edebileceği tek gerçek üstünlük sebebidir. Allah katında en değerli insanlar, dinî hayatlarında Allah'a saygı ve sorumluluğu en iyi yerine getirenlerdir.⁴²⁹ İnsanın tüm ahlaki zayıflık ve kusurlarından arınması, tam anlamıyla erdemli bir insan hâline gelmesi ancak bu saygılı ve sorumlu tutumunun kalıcı bir karaktere dönüşmesiyle mümkündür.

Kur'an Allah'a kulluk ve saygıdan sonra gözetilmesi gereken en önemli hak olarak anne-baba hakkından söz eder. Anne-babaya saygılı davranmak, özellikle ileri yaşlılık yıllarında onları incitici en küçük davranışlardan bile sakınmak, şefkat ve alçak gönüllülükle onlara yaklaşmak gerekir. Çünkü anne-baba, bizim varlığımızın maddi

⁴²¹ Hökeleli, 86.

⁴²² Şuâra, 42/15.

⁴²³ Âl-i İmran, 3, 18; Nahl, 16, 76.

⁴²⁴ Yusuf, 12/8; Razi, III, 161; Kutub, IV, 201, Esed, II, 456; Sabuni, III, 145.

⁴²⁵ Yusuf, 12/8.

⁴²⁶ Yusuf, 12/4-5.

⁴²⁷ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları*, 53.

⁴²⁸ Araf, 7/26; Bakara, 2/197.

⁴²⁹ Hucurat 49/13.

kaynağıdır ve küçüklükte pek çok zahmetlerle bizi büyütüp yetiştirme külfetine katlanmıştır.⁴³⁰ Anne-babaya itaat etmeyi gerektirmeyen tek durum, onların çocuklarını Allah'a ortak koşmaya zorlamalarıdır. Bu durumda bile, dünya işlerinde onlara iyi davranmak, saygıyı elden bırakmamak esastır.⁴³¹ Bu nedenle anne-babaya saygısızlık ve asilik manevi sorumluluğu çok büyük yanlış davranışların başında gelir.⁴³²

Hz. İbrahim putperest bir toplumda büyümüş, onların eğitimini almış fakat onların sapkın ve azgın hayatlarının içinde hiçbir zaman üstün ahlakından ödün vermemiştir. Peygamberliğinden sonra da onlarla girdiği tartışmalarda her zaman akılcı davranmış, kötü bir söz kullanmamıştır. Hz. Musa ve Hz. Harun'a Firavun gibi Rab'lık iddia eden bir şahsa yumuşak söz ile yaklaşmaları emredilmesinde de ince bir saygı vardır. Onun ulûhiyet iddiasının saçmalığını görmesini ve bu iddiadan vazgeçmesini sağlayan muhakeme melekesinin tamamen körleşmemesi ve öfkesinden Allah'a karşı daha cüretkâr davranıp kötü sözler söylemesini engellemek içindir.

3.5.6. İffet, Hayâ

Bedensel arzular ve tutkular karşısında özdenetim ve nefse hâkimiyet erdemi olarak tanımlanan iffet, İslam'ın enfazlaönem verdiği değerlerden birisidir.⁴³³ Namus, insanın en değerli ve kutsal varlığıdır; sözlü ya da fiili her türlü saldırıdan korunması ahlaki bir görev olarak kabul edilir. İslâm ahlak anlayışı insanın manevî hayatını maddi hayatından daha saygın ve kutsal kabul eder. İffet ve namus gibi manevî değerler, açlık, susuzluk, cinsellik gibi fizyolojik ihtiyaç ve isteklerden daha önemlidir.

Kur'an-ı Kerim'de, iffetini büyük bir titizlikle koruyan Hz. Meryem'den övgü ile söz edilir.⁴³⁴ Bütün bunların yanında Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf (a.s.) iffetli bir genç örneği olarak sunulur.⁴³⁵ Efendisi olan devlet büyüğünün hanımı Züleyha'nın tahrik, davet ve tacizine direnerek iffetini korumak⁴³⁶ için katlandığı büyük sıkıntılar etkileyici bir biçimde anlatılır.⁴³⁷

⁴³⁰ İsra, 17. 22. 24; Lokman, 31/14.

⁴³¹ Lokman, 31/15.

⁴³² Hökelekli, 47-49.

⁴³³ Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 107.

⁴³⁴ R'ad, 13/23; Meryem, 19/17-18.

⁴³⁵ Yusuf, 12/23; Kutub, III, 219-250; Sabuni, III, 154; Razi, XIII, 181; Esed, II, 455-456.

⁴³⁶ Yusuf, 12/32, 33.

⁴³⁷ Hökelekli, 98, 99.

Sözlükte hayâ; utanma, çekinme, vazgeçiş ve tövbe manalarına gelir. Kur'an'da hayâ kelimesi; Hz. Şuayb (a.s.)'ın hayâlî kızları,⁴³⁸ Resulullah (s.a.s.)⁴³⁹ ve Allah'ın hakikati söylemekten çekinmeyeceğinde kullanılmıştır.⁴⁴⁰ Hz. Lut (a.s.)'un kızlarının,⁴⁴¹ kavmin necis fiillerine karışmamaları yönüyle iffetli olduklarına hükmedilebilir.⁴⁴² Hz. Şuayb (a.s.)'ın kızının konuşmasında,⁴⁴³ hayâsını gösteren bir ipucu, davetini babasına isnat etmesi ve maksadın ücret ödeme olduğunu açıklamasıdır. Daveti kabulden sonra beraberce eve giderken Hz. Musa (a.s.)'nın kıza arkasından yürümesini ve evin yolunu tarif etmesini söylemesi⁴⁴⁴ kızın mesajını muhatabına iyi anlatıldığına işaret etmektedir. Bu kızın babasına: “*Onu (Hz. Musa'yı) ücretle çoban tut!*”⁴⁴⁵ İsteğinde bulunması, ailesinin terbiye anlayışı hakkında da fikir vermektedir. Zira hür kadınlar⁴⁴⁶ ve bilhassa bakireler fitraten salih ve yabancı erkeklerden uzak durmakta muttakidirler.⁴⁴⁷

3.5.7. Sabır

Sabrın en büyük değeri, Allah'ın güzel isimleri arasında çok sabırlı anlamında “Sabur” isminin de yer almasındandır. Kur'an'ı Kerim'de türevleriyle birlikte toplam yüz üç ayette geçer. En çok, sabrı tavsiye edenler ve sabırlı davrananlar övülmüştür.⁴⁴⁸ Sabır, şükür ile birlikte İslam'ın en başta gelen erdemlerindendir. Sabır kavramı, genel anlamda, bela ve musibetler karşısında direnç göstermeyi, hayırlı bir çabada zorluklara karşı dayanıklı olmayı, metanet ve cesareti ifade eder.⁴⁴⁹ Kur'an'ın vurguladığı daha çok, kişinin gayesi uğrunda karşılaştığı güçlükler ve felaketler karşısında cesaret ve azimle yürümesini sağlayan ruhi gücü, kararlı olma ve hedefe ulaşma konusundaki direnci, disiplin ve kontrolü ifade eden bir terimdir.

Sabır, imanın hakiki manada savunmasının yapıldığı bir cephesini oluşturur. Sabır özellikle düşmanın bitmek bilmeyen saldırıları karşısında gerçek inançta sebat

⁴³⁸ Kasas,28/25.

⁴³⁹ Ahzab,33/53.

⁴⁴⁰ Bakara,2/26.

⁴⁴¹ Hud, 11/77–78; Razi, XIII, 78–79; Yazır, IV, 555; Sabuni, III, 115; Esed, I, 440.

⁴⁴² Hud,11/15; Hicr, 15/71.

⁴⁴³ Kasas,28/25.

⁴⁴⁴ Taberi, 278.

⁴⁴⁵ Kasas,28/26.

⁴⁴⁶ Nisa,4/21.

⁴⁴⁷ Merâği, V/11; Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 169–171.

⁴⁴⁸ Tongar, 122.

⁴⁴⁹ Hökekleli, 128.

etmek yolundaki kararlılığı gösterir.⁴⁵⁰ Sabırlı olmak, peygamberlerin başta gelen özelliğidir. Bütün peygamberler sabırlı kimselerdir.⁴⁵¹ Allah, müminlerinde sabırlı kimseler olmasını istemiş ve sabredenleri övmüştür.⁴⁵²

Mevdûdi, sabır kelimesi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Sabretmek, duygu ve arzuları denetleyebilmek, ümitsizliğe düşmemek ve açgözlü olmamak; soğukkanlı olmak ve düşünceli kararlar almak, tehlikeli ve zor zamanlarda bile yanlışa düşmemek, çok büyük belalarla karşılaşıldığında dahi kontrolü kaybetmemek, anlamındadır.⁴⁵³

Bunun yanında Kur'an'da, tebliğ göreviyle gönderildiği topluma ilk aşamada sabırlı davranmayan bir peygamber örneği olarak Hz. Yunus (a. s.)'un durumundan söz edilir: *"Hani o balık sahibi(Yunus) gibi olma. Hani o dertli dertli (öfkesini yutkuna yutkuna)niyaz etmişti"*⁴⁵⁴ ayeti de sabırsızlığını teyit etmektedir. Halkın olumsuz tavır ve davranışları karşısında yılgınlık gösteren ve onların doğru yola gelmeyeceklerini düşünerek umutsuzluğa kapılmış olan Hz. Yunus Peygamber, Rabbinin hükmünü beklemeden kavmini terk etmiş ve bir dizi musibete maruz kalmıştır.⁴⁵⁵ Bu örnekten hareketle *"Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi Yunus gibi olma."*⁴⁵⁶ ilahi uyarısı yapılmıştır. Biz bu ayetlerde sabır ile öfke arasında önemli bir ilişkinin olduğunu görmekteyiz. Çeşitli ayetlerde, peygamberlerin ve diğer iyi insanların hayat mücadelelerinden kesitler sunularak başarıya ve ebedi kurtuluşa nasıl ulaşılacağına dair örnekler verilmiş ve şu mesaj iletilmiştir: *"Sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."*⁴⁵⁷

Sabırlı insan, musibet anında, güç ve denetim odağı olarak Allah'a bağlanarak veya dayanarak zorluklarla başa çıkabilme başarısı gösterir. Allah'tan gelen bela ve musibetler karşısında takınılması gereken ideal tavır, Kur'an'da Hz. Eyyüb kıssasında dile getirilir.⁴⁵⁸ Allah, Hz. Eyyüb (a.s.)'ü ailesini ve servetini kaybetmenin yanında

⁴⁵⁰ Kehf, 18/28; Kaf, 50/39.

⁴⁵¹Enbiya 21/85.

⁴⁵² Âl-i İmrân 3/16, 17.

⁴⁵³ Fersahoğlu ve Demir, 28; Mevdûdi, *Tefhimul -Kur'ân*, 173-174.

⁴⁵⁴ Kalem68/48.

⁴⁵⁵ Razi, XXII, 178-180; Yazır, VI, 451.

⁴⁵⁶ Kalem 68/48.

⁴⁵⁷ Bakara, 2/153; Kutub, II, 215-216; Yazır, I, 449. ; Enfal, 8/ 46.

⁴⁵⁸Enbiya 21/83. 84; Sâd 38/41-44.

vücudundaki hastalıklarla imtihan etmiş; Onun bu durum karşısındaki sabır ve teslimiyetini bütün insanlığa örnek göstermiştir.⁴⁵⁹

Habil, kardeşi Kabil'in taşkınlığına karşılık olgunluk, takva ve Allah'a teslimiyetle sabretmiştir. Habil'in maruz kaldığı düşmanca davranışın sahibini cehenneme yani kötü sonuca götüreceğini hatırlatması; sabrın, olayın akışını iradesizce teslim olmak olmadığını gösterir. Sabırsızlığın dünyada pişmanlık, ahirette de cehennem ateşiyle yaktığı, Kabil misaliyle gösterilmiştir.⁴⁶⁰

Hız. Musa (a.s.)'ya ilk inanan ve ona gizli destek verenler, kavmin delikanlılarıydı.⁴⁶¹ Firavunun zulmü ve gerekse yakınlarının etkisiyle alenen Hız. Musa (a.s.)'yı desteklemekten uzak duruyorlardı. Muhtemelen bu gençler, -Resûlullah'ın ashabında olduğu gibi belirli bir güce ulaşınca kadar gizlenmeyi yeğlemişler ve olanlara sabretmişlerdir. Hız. Musa'nın sabrını ise, kavminin aşağılanmasına her gün şahit olması zorlamış olmalıdır. Onun en çok dikkat çeken sabrı Mısır da hatalı olarak işlediği cinayetten hemen sonra acele ile çıktığı yolculuğunda yemeğinin ağaç yaprakları olduğu ve zayıf, çaresiz bir şekilde Medyen'e ulaştığında yorgun ve aciz bir hâlde "*Her hayra muhtacım*"⁴⁶² sözü anlatmaktadır. 8-10 sene işçilik yapma mihri karşılığında evlenmesi ve ilim için yıllarca yürümesi⁴⁶³ sabrını göstermektedir.⁴⁶⁴

Hız. Zekeriya'nın oğlu Hız. Yahya'yı yetiştirmesi için Esseniler'in yanına gönderdiği, bu cemaati teşkilatlandırdığı. İsa'nın da Eseni rehberlerince yetiştirildiği rivayet edilir. Hız. Yahya Esseniler'den ayrılmış çölde tek başına yaşamıştır. Teyze oğlu ve yaşıtı sayılan Hız. İsa da onun tarafından vaftiz edilenlerden olarak cemaate katıldı. Bu bilgilerden Hız. Yahya'nın Romalılar'ın zulmü altında dinî davet için çölün sıkıntılılarına sabrettiği anlaşılır. Hız. İsa'nın sabrı ise, putperest Roma'nın zulmü,

⁴⁵⁹ Bayar, Mustafa "Din ve Ahlâk Öğretiminde Kur'an Kıssalarının Önemi: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersindeki Eyyüb kıssası üzerine Nitel bir Araştırma" *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 744.

⁴⁶⁰ Maide, 5/27-31; Kutub, III, 253-237; Yazır, III, 222-223; Esed, I, 5192; Sabuni, II, 92.

⁴⁶¹ Yunus, 10/ 83.

⁴⁶² Kasas, 28/24.

⁴⁶³ Kehf, 18/60.

⁴⁶⁴ Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 169-171

Yahudilerin ihaneti⁴⁶⁵ ve inkârından kaynaklanan⁴⁶⁶ olayları yaşaması sonucundaki sabrını anlatmaktadır.⁴⁶⁷

Ashab-ı Kehf,⁴⁶⁸ kâfir ve zalim bir toplumun içinde hidayeti bulmuş fakat kendilerine orada hayat hakkı tanınmamış gençlerdi.⁴⁶⁹ Artık bu gençler için, Allah'a yönelmekten başka bir yol kalmamıştı. Onlar hayatın tadına varabildikleri her şeyi imanlarına feda ederek karanlık mağarada yaşamaya sabretmişlerdir.⁴⁷⁰

Sabretmenin zıddı olmak üzere bir şeyin zamanından önce olmasını istemek ve onu hemen elde etmeye çalışmak anlamına gelen acelecilik, Kur'an'da insanın psikolojik zaaflarından biri olarak belirtilir.⁴⁷¹ Çünkü yaşanan olayları anlama ve anlamlandırma çabasında acele davranmak, yeterli bir farkındalık ve bilgi donanımına sahip olmadan değerlendirmelerde bulunmak kişiyi yanıltabileceği gibi, olaylar karşısında sağlıklı çözümler üretmesini de engeller.⁴⁷² Sabır, diğer erdemlerin üzerinde geliştiği temel değerdir. Kıssalardaki örneklerle baktığımızda hayatta zorluklara dayanabilenler, mutlaka mükâfatını alırlar. Bunu başarmak için de duygularımızın yönetimini başarabilmemiz gerekir. Bununda yolu sabırdan geçer.⁴⁷³

3.6. KISSALARLA OLUMSUZ TEMEL DUYGULARIN EĞİTİMİ / KONTROL ALTINA ALINMASI

Duyguların olumlu olduğu kadar, olumsuz yönleri de psikolojide önemlidir. Özellikle sayacağımız temel olumsuz duyguların kontrol altına alınması gereklidir. Allah, insan neslinin devamını sağlamak için uyku, korku, şehvet, cimrilik, öfke, acelecilik vb. hususiyetleri var etmiştir. Şehvet, organizmaya yararlı gıdaların alınması ve neslin devamı içindir. Öfke, hedeften alıkoyacak engel ve tehlikelere karşı savunma yapılabilmesi için gerekli olan bir duygudur. Uyku faaliyetler için enerji toplanmasıdır. Korku, tehlikelere karşı organizmanın sakinmasıdır. Acelecilik, isteklere erkenden ulaşarak organizmayı rahatlatmayı sağlamaktadır. Bu hususiyetleri insanı kötü

⁴⁶⁵ Saff, 61/14.

⁴⁶⁶ Nisa,4/157.

⁴⁶⁷ Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 121.

⁴⁶⁸ Kehf, 18 / 16.

⁴⁶⁹ Karacelil, 215.

⁴⁷⁰ Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 168.

⁴⁷¹ Nahl 16/1; İsra 17/11; Taha, 20/114; Enbiya 21/37.

⁴⁷² Hökekleli, 128–131.

⁴⁷³ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 130.

davranmaya mecbur tutmaz. Aksine kişi onları terbiyeye çalışmakla iki dünya mutluluğunu kazanmaya vasıta kılar.

Bu vasıfların diğer insanlara münasebetlerde kontrol altına alınmaması, bireyin iç ve dış dünyasında yalnızlaşmasına, bireylerin ise medeni yapısıyla çelişmesi yüzünden çıkmazlara girmesine sebep olur. Mesela, ABD’de yaşayan gençlerin intiharının %10, Japonya’da %16 civarlarında olmasının başka bir izahı yoktur. Suçluların ortak vasfı, boğulurcasına can sıkıntısı çekmek, etrafta maksatsız dolaşmak ve ölüme yakınlıktır. Bu, insanı değerli olmaktan çıkaran teknolojinin ruhsuzlaştırılmasından doğmaktadır. Kur’an’ın insan merkezli ayetleri, onu böylesi girdaplara düşmekten uzak tutmak içindir.⁴⁷⁴ Kıssalarla, olumsuz temel duygular olan; zulüm, öfke, kıskançlık, haset, pişmanlık, korku, inat, hatada ısrar, kibir, gurur vb. duyguların kontrol altına alınması ve eğitilmesi üzerinde durulacaktır.

3.6.1. Zulüm

Zulüm kavramının kelime manası haksızlık veya kötülüktür. Bu anlam akışı içerisinde *çarpık inançlar* anlamına gelmektedir ki, bu da peygamberler aracılığıyla Allah tarafından vahyedilmiş gerçekleri inkâr etmek, onun varlığını tanımamak ya da ilahi kudret ve nitelikleri Allah’tan başka varlıklara yakıştırmak demektir.⁴⁷⁵ Kur’an çeşitli ayetlerde insanları ve toplumları zulümden uzaklaştırmak için birçok çaba ve gayret harcamış insanları ve toplumları böyle bir eylemden uzaklaştırmaya çalışmış ve böyle bir günahı onların yok olmasına götüren bir sebep olarak görmüştür.⁴⁷⁶ Bu konuyla ilgili olarak şu ayet örnek verilebilir: *“bunun sebebi şudur: Rabbin, ahalisi habersiz bulunurken (yaptıkları)zulüm sebebiyle yerleşim birimlerini helâk edici değildir.”*⁴⁷⁷

Kıssalara baktığımızda, Hud ve Semud kavimlerinden sonraki kavimlerde ilahi çağrıya yüz çevirenlerin Kur’an’da “mele” olarak adlandırılan, bolluk ve refahın şımarttığı, büyüklük taslayan, kibirli insanlar arasından çıktığını görüyoruz.⁴⁷⁸ Bu

⁴⁷⁴ Günay, *Kur’an da Gençlik Tipolojileri*, 190, 191

⁴⁷⁵ Esed, I, 449, 149. not

⁴⁷⁶ Fersahoğlu ve Demir, 120–123.

⁴⁷⁷ En’am, 6/ 131.

⁴⁷⁸ A’raf, 7, 75; Yunus, 10, 75; Hut, 11, 27; Muminun, 23, 24; Sebe, 34, 34; Fussilet, 41, 15; Zuhuf, 43, 51.

duygularda olan insanlar için faziletlerin başı sahip olunan mal, mülk ve dünyevi saltanattır. Bunları, azabın dışında tutacak ayrıcalık olarak düşünmektedirler.⁴⁷⁹ Bu nedenle kendilerine gönderilen peygamberlerde de bu vasıfları aramışlardır.⁴⁸⁰ Firavunun kendisini Rab ilan etmesinde *“Ey kavmim, Mısır mülkü ve altında akıp giden şu ırmaklar benim değil mi?”*⁴⁸¹sözlerinin altında yatan mala, mülke ve ihtişama olan aşırı tutku, değer, güven ve sahiplik duygusu olduğu görülmektedir. Bu duygulara sahip insanlar Rab aramak yerine kendilerine kul, köle aramışlardır. Böyle durumda da kendilerini uyaracak, doğru yolu gösterecek peygamberlerin gönderilmelerini hoş karşılamamışlardır.⁴⁸²Bu duygularla en büyük zulümleri inananlara uygulamışlardır. Birçok, peygamber ve ona tabii olanlar yerlerinden yurtlarından sürülmüşlerdir, akıllara bile gelmeyecek işkencelere maruz bırakılmışlardır. Bu duruma örnek olarak, Hz. İbrahim (a.s.)’in kıssası⁴⁸³ verilebilir. Hz. İbrahim (a.s.)’in putları paramparça edip sonrada baltayı en büyük putun boynuna asması sonucu putlarını yerle bir olmuş şekilde gören halk, bunu kimin yaptığını sorgulamıştır. Hz. İbrahim (a.s.)*“Bu yapmıştır, bu onların büyükleridir; eğer konuşabiliyorsa, siz onlara soruverin”* şeklinde cevap vermiştir. Bu cümleden sonra putperest halkın birbirlerine dönüp, bir anlık vicdan yapmaları Hz. İbrahim (a.s.)’i ümitlendirmişti, fakat sonra eski sapıklıklarına dönerek, *“doğrusu asıl zalimsizlermişsiniz”* dediler. Hz. İbrahim (a.s.)*“Öyleyse Allah’ı bırakıp da hâla size hiçbir faydası ve zararı dokunmayacak olan bu putlara mı tapacaksınız. Yuh size ve Allah’ı bırakıp tapmakta olduklarınıza! Hâla aklınızı kullanmayacak mısınız?”*, demiştir.“Üff” kelimesi söylendiğinde söyleyenin canının sıkıldığını ortaya koyan bir sestir. Hz. İbrahim (a.s.)’onların bütün mazeretleri kapanıp, hakkın apaçık ortaya çıkışından ve böylece batılın yıkılışından sonra hâla, putlara ibadet etmelerini gördüğü için canı sıkılmış ve “üff” (yuh) demiştir. Müşrik halk putlarına bu saygısızlığı yapan genci yakmak suretiyle cezalandırmak istemişlerdir. Kur’an bize Hz. İbrahim (a.s.)’in zulüm ateşine maruz kaldığını ama buna karşı gösterdiği direnç sayesinde sonraki hayatında üstün manevi bir güce, ruhsal karalılığa

⁴⁷⁹ Sebe, 34, 35.

⁴⁸⁰ Zuhruf, 43, 53.

⁴⁸¹ Zuhruf, 43, 51

⁴⁸² Gündüz, 55–56.

⁴⁸³Enbiya 51/70.

ve iç huzuruna eriştiğini temsili bir uslup içinde anlatmaktadır.⁴⁸⁴ Hz. İbrahim (As.)burada üzüntüsünü sabır duygusu ile kontrol altına almıştır.

3.6.2. Öfke

Öfke; engellenme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen kızgınlık, hışım, gazap, dargınlık ve saldırganlık tepkisi gibi manaları ifade eder.⁴⁸⁵ Öfke insanın hayatını sürdürebilmesi ve onu dış tehlikelerden koruyabilmesi için fitratına konulmuş bir kuvvettir. İnsanda ve bütün canlılarda doğuştan var olan tabii bir heyecan hâli dir.⁴⁸⁶Duygusal ve oldukça şiddetli bir tepkidir. İrade dışı bitkisel reflekslerle birden meydana gelir.⁴⁸⁷Öfkeyi içine alan daha geniş bir kavram olan “kuvve-i gadabiye”yi İmam Gazali şöyle tanımlar: Gadabın yeri kalptir ve bu duygu kalpteki kanın galeyanı ile ortaya çıkar. Böylece meydana gelen kuvvet öncelikle zarar ve eziyet verici şeyleri önlemeye çalışır, şayet tehlike gerçekleşmişse bu sefer onun çaresine bakmaya veya karşılık verip intikam almaya yönelir. Bu kuvvenin yokluğu veya zayıflığı hamiyetsizliğe sebep olur. Bu kuvvenin aşırısı da akıl ve din dışı yanlış eylemlere götüreceği için zararlıdır. Orta derecesi ise “... *Kâfirlere karşı şiddetli kendi aralarında ise merhametlidirler...*”⁴⁸⁸ Ayetinin vurguladığı şecaat duygusudur.⁴⁸⁹ Şecaat duygusuyla kontrol altına alınan öfkenin faydalı bir takım amaçlara hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Hayatı ve dünyayı muhafaza edebilmek için, bu yapıcı öfkeye ihtiyaç vardır. Örneğin bu duygu olmadan, düşmana karşı can, mal, ırz ve vatan savunması yapılamamaktadır.⁴⁹⁰

Hz. Nuh (a.s.)kıssasında Hz. Nuh (a.s.)’un tam 950 sene kavmi ile mücadele ettiğini bu süre zarfında kavminin yaptıklarına sabreden ve dua eden, en sonunda⁴⁹¹ “*Nuh’a vahyolunduki: Kavminden daha önce inanmış olanlardan başka kimse iman etmeyecek! O halde onların yaptıklarından dolayı üzülme*” ayetiyle, sonra Hz. Nuh (a. s.)’un kavminin artık ıslah olmayacağını anladığında “*Rabbim!*

⁴⁸⁴ Razi; XVI, 160–169; Esed, II, 654; Sabuni, IV, 9.

⁴⁸⁵ TDK, II, 1717-1718.

⁴⁸⁶ Y.Emre Gördük, “Kur’ân Kıssalarında Peygamberlerin “Öfke”si”, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 8, 8(15), 2015/1, 122.

⁴⁸⁷ Pazarlı, 282.

⁴⁸⁸ Fetih, 48/29.

⁴⁸⁹ Gazali, III, 167.

⁴⁹⁰ Gördük, 122–124.

⁴⁹¹ Hud, 36.

Yeryüzünde dönüp dolaşan hiçbir kâfiri bırakma”⁴⁹² şeklindeki kahrır duasından son derece öfkelendiği anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu kâfirler topluluğuna kendi oğlu ve hanımı da dâhildir. Allah’ın kahrı hepsinin helaki olacaktır. Kavminin çeşitli saldırılarına rağmen sabırla davranan, onlara psikolojik veya fiziksel şiddet içerikli hiçbir karşılığa bulunmayan Hz. Nuh (a.s.),en son bu yola başvurmuştur. Hz. Nuh (a. s.) 950 senelik ömründe kavmine dua ederek öfkesini kontrol altına almıştır. Dua, fani ve aciz olan varlığın sınırsız ve baki olan kudret sahibi ile kurduğu diyalogdur.Yaratan ile yaratılan arasında köprü vazifesi görür. Hz. Nuh (a.s.), küfürde azgın olan kavmine ancak bu şekilde dayanabilmiştir.⁴⁹³

Hz.Lut(a.s.)’un kıssasında Hz.Lut(a.s.) kavminin iğrenç fiiline karşı şiddetle öfkelenmiştir. Bu durum, ilahi yasaklara muhalefetin yanı sıra, insan fitratına aykırı iğrenç fiil ve davranışların öfkeyi şiddetlendirdiğini ve bu duyguya nefretle karışık başka bir boyut kazandırdığını göstermektedir.⁴⁹⁴

Hz. Yunus (a.s.)’un kıssasında ise bir çeşit sabırsızlık sonucu kavmine duyduğu öfke ve sonrasında yaşadığı imtihan olayından, sabrın ve öfkenin ters orantılı olduğu yani biri artarken diğersinin azaldığı anlaşılmaktadır. Yunus kıssası “*öfkeyle kalkan, zararlarla oturur*” vb. atasözlerinin Kur’an’i köklerine işaret etmektedir.⁴⁹⁵

Hz. Musa (a.s.)’nın öfkesi, kısa bir zaman zarfında, tevhit inancını bırakıp putperestliğe kayan kavmine karşı bir peygamberin duyacağı en tabii refleks görünümündedir. Bu tepki sözlü olarak kavmine fiili olarak Hz. Harun (a.s.)’ ve Tevrat levhalarına yansımıştır. Hz. Musa (a.s.)’nın Tur dağından dönünce kavminin puta taptığını görmesi üzerine elindeki Tevrat levhalarını yere atıpvekardeşiHarun’unbaşını tutup kendine doğru çekmesi öfkeli bir davranıştır. Hz.Musa (a. s.)’nın bu öfkeli davranışına karşılık Hz.Harun (a. s.) : “*Ey anamın oğlu! Kavmim beni cidden zayıf gördü ve neredeyse beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle bir tutma!*”⁴⁹⁶Demiştir. Hz. Musa (a.s.)’nın

⁴⁹²Nuh, 71/26.

⁴⁹³ Osman Cilâci, “Dua” Md. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, 9.

⁴⁹⁴En’am, 6/ 86; Araf, 7/ 80; Hud, 11 /70, 74, 77, 81, 89; Hicr, 15/ 59, 61; Enbiya, 21/ 70, 73; Hacc, 22/ 43; Şuara, 26/ 160, 161/ 167; Neml, 27/ 54, 56; Ankebut, 29,/26, 28, 32, 33; Saffat, 37/ 133; Sad, 38/ 13; Kaf, 50/ 13; Kamer, 54/ 33, 34; Tahrim, 66/ 10.

⁴⁹⁵ Saffat, 37/ 139, 146. ; Razi, XXII, 178–180; Yazır, VI, 451.

⁴⁹⁶Araf, 7/150.

da sakinleşince bir nevi özür mahiyetinde ona dua etmesi, günlük hayatımızda örnek alacağımız model bir davranış biçimidir.⁴⁹⁷

Müslümanlar öfke duygusunu yerli yerinde kullanmaya çalışmalı, Allah yolunda zararları def etmek için verilen bu duyguyu diğer müminleri incitmek, haksızlık ve zulüm etmek gibi fiillere sebep olacak şekilde asla kullanmamalıdır.⁴⁹⁸ Sonuç olarak öfke duygusunun yok edilmesi mümkün değildir, ancak öfkenin kontrol altına alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Makul öfkenin sınırları ise İslam'ın emir ve yasakları ile belirtilmiştir.⁴⁹⁹

3.6.3. Kıskançlık, Haset

Kıskançlık, ilkel ve eğitilmesi gereken bir duygudur. Ateşin odunu yediği gibi kıskançlık da insanı yer bitirir. Bu sebeple kıskanç insanlar hiç rahat değildirler. Kıskançlık, insanın olayları değerlendirme gücünü etkiler. Kıskanç bir insan, varlıklı birini gördüğünde o kişiyi haksız yere bencil, cimri, kimseyi düşünmeyen birisi olarak değerlendirebilir. Kıskançlık, “yapıcı” ve “yıkıcı” olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yapıcı kıskançlıktaki birey, birisinin güzel bir özelliği ile karşılaştığında bundan dolayı husumet duymaz; sadece “Onda olanın bende de olması için ne yapmalıyım?” düşüncesi üzerine kafa yorar. Bu düşünce kendisini kamçılıyarak harekete geçirir.⁵⁰⁰

Yıkıcı kıskançlık ise “haset” olarak adlandırılabilir. Haset, bazı üstün vasıf ve nimetlere tahammül etmeyerek o nimetin sahibinden giderilmesini veya kendisine geçmesini isteme duygusudur.⁵⁰¹ Hasedin zıttı “gıpta”dır. Bir nimetin benzerinin kendisine verilmesini istemek⁵⁰² ve iyilikte yarışmaktır.⁵⁰³ Habel ve Kabil'in, uğrunda ölesiye mücadelesi, aynı batından olan kız kardeşleriyle çaprazı olarak evlenmelerinin emredilmesiyle meydana gelmiştir. Kabil'in, kendi ikiziyle evlenmekte ısrarını, Hz. Âdem (a.s.) reddetmiş ve kurban adalarını⁵⁰⁴ emrederek kendisi Mekke'ye hacca

⁴⁹⁷ Tâ-hâ, 20/9.88.

⁴⁹⁸ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 188.

⁴⁹⁹ Gördük, 140–141.

⁵⁰⁰ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 269.

⁵⁰¹ Bakara, 2/109; Al'i İmran, 3/120; Maide, 5/54–85.

⁵⁰² Mutaffifun, 83/26; Hadid, 57/21.

⁵⁰³ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 180–181.

⁵⁰⁴ Maide, 5/27–31.

gitmiştir. Habil öldürüldüğünde yirmi, katil Kabil ise yirmi beş yaşındadır.⁵⁰⁵ Kurbanı reddedilen kardeş, kurbanı kabul edilen can ve din kardeşini öldürmüştür. Kur'an'daki bu ilk zulmün, başkalarından üstün olma isteği veya en azından başkasının sahip olduğu üstünlüğü kendi zelil seviyesine çekmek hissiyle kıskanmaktan meydana geldiği görülmektedir.⁵⁰⁶ Kabil'in, kardeşi Habil'i çekemeyişi, kardeşinin sunduğu kurbanın daha iyi karşılandığını hiç gören olmadığı için daha da çirkin ve adî niteliktedir. Maide suresi 27. Ayette, "*Yemin ederim seni öldüreceğim...*" diyen Kabil bu sözleri ile kararlılığını göstermiştir. Bu sözler nefreti körükleyen davranışı ortaya çıkarmıştır. Seyyit Kutub (ö.1966) çok kötü ve inkârcı bir duygu olarak kıskançlığın hiçbir vicdanda yeri olmayacağını belirtmektedir.⁵⁰⁷

Kur'an-ı Kerim'de kıskançlığı özetleyen ayet olarak Yusuf Suresinin, 5. Ayeti örnek verilebilir: "*Babası, şöyle dedi: Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.*" Hz. Yakup (a. s.)'un çocukları arasındaki hasedin sebebinin Taberî, babasının Hz. Yusuf (a.s.)'a aşırı sevgisini görmeleri olduğunu söylemekte ve onun yerinde kendilerini görme arzusuyla Hz. Yusuf (a. s.)'tan bahsederken vurgulu bir şekilde⁵⁰⁸ kıskançlıklarını açıkça demelerine bağlamaktadır. Hz. Yakup (a.s.) özellikle gördüğü rüyadan sonra istikbal vadeden Hz. Yusuf'u (a.s.)⁵⁰⁹ ve onun ana bir kardeşi olan evin en küçüğü Bünyamin'i "*daha çok seviyordu.*" demekle aynı sebebi hatırlatmaktadır. Hz. Yakup (a.s.)'un diğer oğullarıyla suikast öncesinde birebir konuşmasına şahit olunmazken, Hz. Yusuf'unu sıklıkla anması onu çok sevdiğini ve onunla ilgilendiğini gösterir.⁵¹⁰ Bunun kıskançlığa yol açabildiği Hz. Âişe (r.a.h.)'nin, vefat etmiş olduğu hâlde en çok Hatice [v. /620] (r. a.h.)'yi kıskanmasının, Resulullah (a.s.)'in onu çok anmasından ileri geldiğinden⁵¹¹ bilinmektedir.⁵¹²

Hasedin, kardeşini öldürecek kadar⁵¹³ derin ruhi etkiye sahip olması ilginçtir. "*Kardeşler, gece eve dönüp durumu ağlayarak babalarına anlatmışlardır. Gece vakti*

⁵⁰⁵ Taberî, Ebu Cafer, *Cami'ul Beyân an Tevil'il Kur'ân*, (XXX) Daru'l İhya, Beyrut 2001, 66.

⁵⁰⁶ Tongar, 107.

⁵⁰⁷ Maide, 5, 27-31; Kutub, III, 253-237; Yazır, III, 222-223; Esed, I, 5192; Sabuni, II, 92.

⁵⁰⁸ Yusuf, 12 / 8.

⁵⁰⁹ Razi, XIII, 161; Kutub, VII, 201; Esed, II, 456; Sabuni, III, 145

⁵¹⁰ Razi, XIII, 169-171; Kutub, VII, 241; Esed, II, 455-456, Sabuni, III, 144

⁵¹¹ Buhari, 20

⁵¹² Tongar, 108.

⁵¹³ Yusuf, 12 / 9.

insanların yüzündeki renk değişimi ve bakışların anlatımını örttüğünden, babalarının ferasetli bakışlarından suçluluklarını ele veren yüzlerini saklamak istemişlerdir. Eğer üzüntüleri sahte ise, olayı gece anlatırken sevinçlerini de gizlemeyi amaçlamış olabilirler. Hz. Yusuf (a.s.)'un çektiği sıkıntılardan sonra Mısır'a vezir olunca, kardeşi Bünyamin'i kurtarma çabası sonucunda üvey ağabeylerinin, Taberî' de, "*Kardeşi de çaldı*"⁵¹⁴sözünden kardeşlerin yıllar sonra bile onların kalbinde hâla Hz. Yusuf'a karşı hasetlerinin devam ettiğinin anlaşıldığını ifade etmektedir.⁵¹⁵ Kardeş kıskançlığı ilk insandan günümüze kadar devam eden duygu durumudur. Dikkatleri çeken Kur'an portrelerinden biri olarak karşımıza çıkar.⁵¹⁶ Bu duygu durumunu kontrol altına alabilmek için kıskançlığın altında yatan bencillik duygusunu törpülenmeye terbiye edilmeye çalışılmalıdır. Bencilliğin altındaki duygu ise ego, yani ben duygusunun aşırı bir şekilde şişirilerek olumsuz bir duygu olan kıskançlığa dönüşmesidir.⁵¹⁷ Kur'an terbiyesinde kıssalarda kıskançlığın akıbetinin nasıl hüsrarla sonuçlandığı okunarak, bu duygu kontrol altına alınmaktadır. Kıskançlık duygusu sadece kardeş kıskançlığı olarak düşünülmemelidir. Kıssalarda, dünya malı kıskançlığı, makam kıskançlığı gibi birçok örnek verilir.

3.6.4. Pişmanlık

Pişmanlık, kaçırılan iş, fırsat konusundaki fikir değişikliğinden kaynaklanan yoğun bir üzüntü hâlidir. Elde edilebilecek bir menfaat veya fırsatın kaybolması veya işlenen bir suçun sonunda meydana gelen vicdanî üzüntü olarak da tanımlanmıştır.⁵¹⁸ İlk pişmanlık, Hz. Âdem (a.s.) ve eşinin, şeytan tarafından aldatılarak yasak ağacın meyvesinden yemeleri sonucu gerçekleşmiştir. Hz. Âdem (a. s.) ve eşi: "*...Rabbimiz biz kesinlikle kendimize zulüm ettik; eğer Sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, kesinlikle tamamen kaybedenlerden oluruz.*" diyerek pişmanlıklarını dile getirmiş ve Allah'a yalvarmışlardır.⁵¹⁹ İkincisi ise, kıskançlık yüzünden kardeşini öldüren Kabil'in pişmanlık duygusudur. "Kabil: *'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar bile olup da kardeşimin cesedini gömmedim!'* dedi ve

⁵¹⁴ Yusuf, 12 / 77.

⁵¹⁵ Taberî, 221; Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 201-203.

⁵¹⁶ Tongar, 111.

⁵¹⁷ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 183.

⁵¹⁸ Bilgiz, 142.

⁵¹⁹ A'raf, 7/19-24.

pişmanlığa düşenlerden oldu.”⁵²⁰ Muhammed Esed (v.1992), ayetin sonundaki “*pişmanlığa düşenlerden oldu*” ifadesine, “*bunun üzerine vicdan azabı ile çarpıldı, vicdan azabı çekenlerden oldu*” anlamını vermektedir.⁵²¹ Kur’an’da çektiği pişmanlık ve vicdan azabına örnek verilenlerden biri de, Allah’ın övdüğü bir elçisi olan Hz. Yunus (a.s.)’tur. Hz. Yunus (a.s.), kavmi kendisini dinlemeyince onları terketmiştir. Fakat bir süre sonra, kavmini terk etmesinin yanlış olduğunu anlayarak büyük bir vicdan azabı duymuş ve Allah’a tövbe etmiştir.⁵²² Allahda tövbesini kabulederek onu tekrar peygamber olarak bir kavme göndermiştir.⁵²³ İnsanların pişmanlık duygusunu yaşamamaları için davranışlarını kontrol altına alarak hareket etmeleri gerekmektedir. Kıssalardaki sahnelerde bu fikrimizi teyit etmektedir. Olumsuz duyguların hepsinin sonucunda pişmanlık duygusu kesinlikle yaşanır. Bu nedenle olumsuz duyguların, dinî duygularla beslenerek kontrol altına alınması ve buna göre davranılması gerekmektedir.

3.6.5. Korku

Korku, fitri ve irademiz dışında oluşan bir vasıftır. Korku, kötü bir şeyle karşılaşmaktan ve sakınılması gereken bir şeyi beklemekten ileri gelen, insanın karşılaşmış olduğu tehlike ile orantılı bir tepki durumudur. Dolayısıyla kişiyi uyarıcı ve kendisini savunmasını sağlayan son derece faydalı bir mekanizmadır. Onun için korku, insanın ve insanlığın korunması, kollanması için gerekli olan insancıl bir duygudur. Kur’an’da korku, korkma anlamına gelen ya da bu anlamda kullanılan değişik kelimeler mevcuttur.⁵²⁴ Aynı zamanda Kur’an, korku duygusunu gruplandırarak sistemli bir şekilde insanlığa sunar. Buna göre korku, mal ve makam korkusu.⁵²⁵ Fakirlik korkusu⁵²⁶ ve ölüm korkusu olmak üzere üç kısımdır. Bu korkular insanların bütününe hissettiği genel korkulardır. Hatta peygamberlerden Hz. Musa (a.s.)⁵²⁷ ve Hz.

⁵²⁰Maide 6/30–31.

⁵²¹ Esed, I, 192-193, dipnot:39.

⁵²² Bilgiz, 143.

⁵²³ Enbiya, 21/87; Saffat, 37/140–146; Kalem, 68/48–49

⁵²⁴ Gündüz, 23–24

⁵²⁵ Kasas, 28 / 57.

⁵²⁶ İsrâ 17 / 31.

⁵²⁷ Kasas 28 / 33.

Yunus(a.s.)'un ⁵²⁸ korkuları Kur'an'da dile getirilmektedir. Zalimlerin korkuyu kullanmak suretiyle korkutarak, halkı sindirmeleri, süregelen bir kanundur.⁵²⁹

Hz. Musa (a. s.), kazaen işlediği bir cinayet sonrasında geceyi korku içerisinde geçirmiştir.⁵³⁰ Bu olayda iki neden olabilir. Birincisi, vicdan azabının verdiği sıkıntıdır. İkincisi ise kendisiyle ve sıkıntı içinde olduğu Firavun'uneline hatta canına bile mal olacak büyük bir koz vermiş olmasının sonucundaki korkudur. Hz. Musa (a.s.)'nın korku ve endişe içinde etrafını gözetleyerek⁵³¹ şehri terk etmesi⁵³² peygamberlik verildiği sıralarda korkusunun nedenlerini söylemesi⁵³³ ikinci korkunun ikincisi olarak gösterilmiştir. Hz. Musa (a.s.)'ya peygamberlik gelmeden önce yaşadığı zor şartlar onun şahsiyetini etkilemiştir. Firavunun hem kendisi hem de ümmeti karşısındaki büyük gücü karşısında korku ve tereddütler yaşamıştır. İmanla kabul ettiği peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirememek korkusu ile sair peygamberlerin ⁵³⁴ aksine duraksamıştır⁵³⁵ Hz. Musa(a.s.) bu korku duygusunu en son Hz.Şuayb(a.s.)'ın yanına geldiğinde baba, evlat sıcaklığının verdiği güven ve sevgi, duygularının baskın olması sonucu yenmeyi başarmıştır. Korku duygusu, güven ve sevgi, duygularının bir arada yoğun bir şekilde hissettirildiği yaşantılar sonucu azaltılabilir. Bahsedilen korku türü, Korkunun, diğer çeşitleri olan mal, makam, fakirlik vb. korkular dünyalık olarak maddi tedbirler alınarak ancak yok edilebilir.⁵³⁶ Dinimizde bu çeşit korkular kulun ilahi imtihan konuları olarak yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de bariz bir şekilde beyan edilmiştir. *Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihat ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir.*⁵³⁷

⁵²⁸ Yunus, 10 / 83.

⁵²⁹ İsra / 76–77.

⁵³⁰ Kasas, 28 / 18.

⁵³¹ Kutup, V, 26–82

⁵³² Kasas, 28 / 20.

⁵³³ Şuara, 26 / 12–14, 21.

⁵³⁴ Maide, 5 / 54; Ahzab, 33 / 39.

⁵³⁵ Taha, 20 / 24–35; Şuara, 42 / 48.

⁵³⁶ Kutup, V, 25–89

⁵³⁷ Maide, 5/54.

*“Daha önce gelip geçen o peygamberler, Allah’ın vahiylerini tebliğ eden, Allah’tan korkan, başka hiç kimseden korkmayan kimselerdir.”*⁵³⁸

3.6.6. İnat, Hatada Israr

Kur’an insanoğlunun hata ile malul olduğunu birkaç peygamberin bazı zelleleriyle haber vermektedir. Peygamberlerin bu hatalarını kendi melekeleriyle veya vahiy yoluyla hemen düzeltip arkasından tövbe ettiklerini de bildirmektedir. Bu durumda istenmeyen, kötü olarak kabul edilen, hata yapmaktan çok hatada bile bile ısrar etmek ve batılı hak olarak kabul ettirebilmek için mücadeleye girmektir. Hz. Yakup (a. s.)’un, *“Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakup dedi ki: Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah’tır.”*⁵³⁹ sözü, Hz. Yusuf (a.s.)’un diğer oğullarınca öldürülmediğini bildiğini yada hissettiğini ima etmektedir. İhtimaldir ki Hz. Yakup (a. s), Hz. Yusuf (a. s.)’a karşı kıskançlıklarına vakıf olmuş⁵⁴⁰ve başka bir planla öldürecekleri endişesiyle *“Yusuf’u bulun getirin!”* dememiştir. Bu nedenle geçen zamanın onların inadını kıracağı günleri sabrederek beklemiştir.⁵⁴¹

Hz. Âdem (a.s.)’in oğlu Kabil haksız yere cana kıymanın yasak olduğunu ve evliliğinde meşru yolu kesinlikle bildiği halde kardeşi Habil ile mücadele etmiştir. Allah’a kurban adamanın sebebi ihtimal ki Kabil’in bu hatalı düşüncesini gerçekleştirmek için sürdürdüğü inadıdır. Sonunda Habil’in suçsuz olduğu tekrar ortaya çıkmasına rağmen inatla Kabil, kardeşini öldürmüştür.⁵⁴²

Hz. Lut (a.s.)’a meleklerin genç erkekler şeklinde gelmeleri üzerine, sapık kavim Hz. Lut (a.s.)’un evini sarmış misafirlerini utanmadan istemişlerdir. Hz. Lut (a.s.) onların temiz fitratın gereğini yapmaları için onlara hem kendisinin hem de kavminin kızlarını teklif etmiştir. Bu teklife karşılık kavmini bu çirkin istekten vazgeçiremeyince çaresizlik içinde onlara karşı güç ve sığınak aramadı.⁵⁴³Kavminin sapıklıktaki inadını ve

⁵³⁸ Ahzab,33/39.

⁵³⁹ Yusuf 12 / 18.

⁵⁴⁰ Razi, XIII, 169-171; Kutub, VII, 241; Esed, II, 455-456, Sabuni, III, 144.

⁵⁴¹ Ahkaf, 46 / 17.

⁵⁴² Made, 5 / 30.

⁵⁴³ Hud, 11/ 80.

sonunda ibretlik cezalarının⁵⁴⁴ verilmesinin de bu sapık inatlarında devamlılığını göstermektedir.⁵⁴⁵

Hz. Nuh (a.s.) oğlunu son bir seslenişle gemiye çağırmıştır. Oğlu ise inançsız kavimle birlikte akılsızca davranmış; dağın en yüksek yerine çıkararak kurtulacağını sanması sonucu baba nasihatine inatla kulaklarını kapamıştır. Milyonlarca sene geçmiş olmasına rağmen kıssadaki bu sahnede heyecanlı bir şekilde, dağlar gibi yükselen dalgaların arasında⁵⁴⁶ mağrur olan isyankâr oğlundramı müşahede edilmektedir.⁵⁴⁷Babasını iyi tanıyan oğlun bu hareketi, inadından kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁸

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz kıssalarda, hatada ısrarın ve inat duygusunun sonucu bir değerlendirme yapacak olursak; Hz. Âdem kıssasında kabil hatasını, kardeşinin cesedini saklama yollarını düşünerek, yine de yaptığı günahı kapatma, kaçma yollarını düşünerek hatasında ısrar ediyor ve kıyamete kadar kim bir cana kıyarsa, günahından bir hisse nasiplenerek kaybedenlerden oluyor. Hz. Lut, kızlarını bile teklif ettiği halde sapık kavim tekliflerinde ısrar ederek helak oluyorlar. Hz. Nuh un oğlu, ısrarla tekneye binmiyor babasının feryadını bile hissetmiyor, oda kaybedenlerden oluyor. Hatada ısrar ederek kendi kendimize zarar veririz. Kıssalardan aldığımız hisselerden nasiplenerek kaybedenlerden olmayalım.

3.6.7. Kibir, Gurur

Kibir, küçüklüğün zıddı olmak üzere ululuk taslamaktır. Bir insanın yalnız kendisini beğenerek diğerlerinden üstün görmesi, yalnız kendi özelliklerini takdir etmesidir. Bu zaaf, bâtın ve zahir diye ikiye ayrılmaktadır. Bâtında olan, psikolojiktir durum olarak kibir ile anlatılmaktadır. Zahirde olan ise, insan uzuvlarının sergilediği hareket tarzı olarak insanların bunu bir şekilde duruşlarıyla, bakışlarıyla, konuşmalarıyla göstermeleridir. Bu şekline de tekebbür denilmektedir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ Maide, 27 / 31.

⁵⁴⁵ Kutub, III, 253-237; Yazır, III, 222-223; Sabuni, III, 92; Esed, I, 431.

⁵⁴⁶ Hud, 11 / 43-44.

⁵⁴⁷ Razi, XVIII, 28-29; Kutub, VI, 78-79; Esed, II, 455-456, Sabuni, III, 144.

⁵⁴⁸ Günay, 209-210

⁵⁴⁹ Günay, *Kur'an'ı Kerim de Gençlik Tipolojileri*, 219.

Kur'an'da kibir; Allah'a, peygamberlerine ve insanlara karşı olmak üzere üç şekilde ele alınmıştır.⁵⁵⁰Bütün bu ayetlerde kibrin, haktanımsız ve şeytanın sıfatı olarak kullanılması ve sahiplerinin cehennemlik olduklarını gösterir.⁵⁵¹ Ayrıca, ilgili ayetlerin çoğunluğunda secde ayeti vardır. Resulullah (s.a.s.)'in bu ayetleri okuduktan sonra, mütevazılığın zirvesini teşkil eden secdeye kapanması ve müminlerede tavsiye etmesi, kibirden sakınmanın önemine işaret etmektedir. Ekber olmak, büyüklük, Allah hakkında ise bir övünç sıfatıdır.⁵⁵²Hz. Nuh (a.s.)'un kâfir oğlunun gemiye binmemesi, kibrinin göstergesidir. Bu manayı pekiştiren bir delil, bizzat Hz.Nuh (a.s.)'in, kavminin ileri gelenlerini ve kendisi ne karşı koyanları kibirlilikle⁵⁵³ vafsetmesidir. Ayetteki⁵⁵⁴“ma” beraberlik edatı da bunu teyit etmektedir.⁵⁵⁵

Kibirleşmenin, insanın olumlu kabiliyetlerini körelten bir husus olduğuna, Hz. Yusuf (a.s.)'un kardeşlerinde şahit olunmaktadır.⁵⁵⁶ Onların çokluk ve kuvvetlerine güvenmeleri⁵⁵⁷ kendilerine düşünmeden plan kurma fikrini vermiştir. Hâlbuki bu kıskançlığın sebebini kendilerine sorsalardı, aileyi huzursuzluğa sevk edecek böylesi bir yanlışa düşmezlerdi. Bu kıssalardan sonra Hz. Lokman (a.s.)'ın nasihatleri arasında, *“Yavrucuğum! Namaz kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındır. Başına gelenlere sabret, çünkü bunlar azmi gerektiren işlerdir. Hem insanlara karşı avurdunu şişirme (kibirleşme) ve yeryüzünde çalılımlı yürüme...”*⁵⁵⁸ ayetinin Arapça metninde *“ve la tûsa' ir...”* Sa'r kelimesi develerin boyunlarını büken bir hastalıktır. Kibirli kimsede boynunu kasarak durduğu için bu duruşa göre ve ayetin siyak ve sibakına göre, iyiliği emredip kötülükten nehyettikten sonra kibirlenip çalılımlı yürüme.⁵⁵⁹ Ayrıca Hz. Lokman'ın oğluna nasihatlerinin içinde kibirlenmemeye yer vermesi, iki sonucu doğurmaktadır. Âlim olan bir babanın oğluna Allah ve kullar yanında sevilen-sayılan bir insan olabilmeyen kuralı olarak kibirlenmemeyi tavsiye etmesi ayrıca (ihtimaldir

⁵⁵⁰ Allah: (4/73; 7/40; 23/66; 40/60; 7/36); Peygamberler: (6/93; 7/88; 10/75; 23/46; 36/15; 43/31; 7/17); İnsanlar: (18/35; 35/43).

⁵⁵¹ Zümer, 39 / 60, 72; Ğafir, 40 / 76.

⁵⁵² Haşr, 59 / 23.Casiye, 45 / 37.

⁵⁵³ A'raf 7 / 17.

⁵⁵⁴ Hud, 11 / 42.

⁵⁵⁵ Razi, XVIII, 28-29; Kutub, VI, 78-79; Esed, II, 455-456, Sabuni, III, 144.

⁵⁵⁶ Yusuf, 12 / 18.

⁵⁵⁷ Razi, XVIII, 161; Kutub, VI, 201; Esed, II, 456, Sabuni, III, 145.

⁵⁵⁸ Rad, 13 / 17- 18.

⁵⁵⁹ Razi, XXI, 226; Esed, II, 614; Sabuni, III, 492; Yazır, IV, 271-274.

ki) oğlunun kibrine şahit olması ve bu çirkin davranışından vazgeçerek alçak gönüllülüğe, tevazu ya davet etmesidir.⁵⁶⁰

Kibir kelimesi gurur kelimesi ile eş anlamlıdır. Gurur, bir kişilik sorunudur. Benlik kavramını abartan insanların ruh hâllerini yansıtır.⁵⁶¹ Gurur, şeytanın sıfatıdır. Allah'a isyanının sebebi de, çamurdan yaratılan insanlara karşı takındığı bu üstünlük kompleksidir.⁵⁶² Bu nedenle Allah'ın secde etmesi ile ilgili emrine uymamıştır. Küre'nize bunu şöyle haber vermektedir: "*Hani biz, meleklere (ve cinlere) Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler O, yüz çevirdi ve büyüklük tasladı böylece kâfirlerden oldu.*"⁵⁶³ Bir başka ayette, "*İnkârcılar, sadece aldanmaktadırlar.*"⁵⁶⁴ Buyrulmaktadır. Ayetlerden anladığımız üzere, gururla, inkâr ve isyan arasında çok yakın bir ilişki vardır, çünkü tarihe baktığımızda Allah'a ve dinine karşı çıkanların çoğunluğu kendisinde bir üstünlük gören kimselerdir (Firavun, Karun, Haman vb.). Şeytandan başka, insanı gurura sevk eden bir başka nedende dünya ve dünyalıklardır. Kur'an'da, "*dünya hayatı onları aldattı ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.*"⁵⁶⁵ ayeti geçmektedir. Bu tür olumsuz duyguların eğitiminde eğitimcilerin özellikle öğrencilerini böyle bir komplekse sokmamak için onlara kendi gerçeklerini yani dünyadaki durumlarını güç ve kuvvetlerini, Allah ve dininin emirleriyle olması gereken ilişkilerini çok iyi anlatmalıdırlar. Bu ilişkiler zincirini kırarak en önemli duygu insanın kendisini büyük görmemesidir.⁵⁶⁶

Kibir bütün güzelliklerin düşmanıdır. En keskin ilacı da tevazudur. Kendini başkalarından aşağıda görmek değersizliktir. Tevazu, gerçek değer algısıdır yani aklın kontrolünde olan bir değer söz konusudur. Söz konusu kıssalarda da kibir duygusundan kurtulabilmenin yolu tevazu ileidir. Şu da bir gerçektir ki, kibiriye karşı alçak gönüllü davranmak yanlıştır. Çünkü kendini büyük gördüğü için sizin nezaketinizi anlamayacaktır. Siz bu tevazunuzla onun kibirini beslemiş olursunuz bu da sizin ikinci sınıf görülmenize neden olur.⁵⁶⁷ Bu ise alçaltıcı çirkin bir duygu hâlidir.

⁵⁶⁰ Günay, *Kur'an'ı Kerim de Gençlik Tipolejileri*, 220.

⁵⁶¹ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 152.

⁵⁶² Fersahoğlu ve Demir, 127.

⁵⁶³ Bakara, 2/34.

⁵⁶⁴ Mülk, 67/20.

⁵⁶⁵ En'am, 6/130.

⁵⁶⁶ Fersahoğlu ve Demir, 128.

⁵⁶⁷ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 160.

3.7. KISSALARDA DUYGU YOĞUNLUĞU

Şimdiye kadar anlattıklarımız, kıssalarda duygu eğitimi konumuz ile ilgili başlıklar altında anlatılmaya çalışıldı. Daha bariz bir şekilde okuyucunun görebilmesi, hissedebilmesi, empati kurabilmesi için hatta kendi hayatında pratiğe dökerek duygularını kontrol altına alabilmesi için kıssalardan örnekler vereceğiz. Kur'an'da duyguların en yoğun olarak yaşandığı, Hz. İbrahim, Hz. Musa kıssaları gibi kıssalarda bütün olumlu ve olumsuz duyguları bir arada yaşandığını ve peygamberlerin duygusal zekâlarını nasıl kullandıklarını göreceğiz. Kur'an, insanların aklına hitap ettiği kadar, duygularını harekete geçirmekte de irşat etmeye çalışmaktadır. Kıssalarında, aktörlerin yaşadığı heyecan, merak, korku, üzüntü, asabılık, endişe, sevinç, ümit ve huzur duyma gibi hislerini okuyuculara yansıtmakta, failerin hislerini ifade eden lafızlar kullanılmamasına rağmen, kıssaların akışındaki duygu yoğunluğu sebebiyle okuyucular onların sevinciyle mesut olmakta, üzüntü ve eleminden de acı duymaktadırlar. Dindar bir insandaki iç sentez, yani düşünce, duygu ve irade arasındaki ahengin var oluşuyla insanı tatmin eden, mutlu kılan bir hâl ortaya çıkmaktadır.⁵⁶⁸Bu açıdan duygular, ruhumuza ve bedenimize dinginlik kazandırmaktadır. İşte bu kazanımların ne şekilde tezahür ettiğini görebilmemiz için Kur'an-ı Kerim kıssalar aracılığıyla birtakım veriler sunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de duyguların yoğunluğu daha çok Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Ashab-ı Kehf kıssalarında görülmektedir.

3.7.1. Hz. İbrahim Kıssası

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim, (a.s) “ evvâh”⁵⁶⁹ çok dua eden, çok merhametli, çok samimî, çok tesbih eden, huşu ile yalvaran, geç sinirlenen, mütevazı, emre itaat eden bir peygamber olarak tarif edilmiştir. Bütün olumlu duygulara sahip olan duygusal zekâsını çocuk yaşta; sabrı, hoşgörüsü, saygısıyla, hissettiren peygamber bir kulun kıssasında yaşadığı duygulara ve bu duyguları nasıl denetlediğini, kontrol altında tuttuğunu göreceğiz.⁵⁷⁰ Hz. İbrahim (a.s) küçüklüğünde Rabbini aramış⁵⁷¹ yakine

⁵⁶⁸ Neda, Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1967, 48.

⁵⁶⁹ Tevbe, 9 / 114.

⁵⁷⁰ Meryem, 19 / 42-48.

⁵⁷¹ En'am, 6 / 76-80.

ulaştığında babasını güzellikle davet etmiştir. Babasının tehditlerine rağmen, sevecenliğinden ayrılmamıştır. Bir hışımla kavminin putlarını kırmasında bile merhameti⁵⁷² gizlidir. Putperest kavmin Allah'ı bulmasını, faydası olmayan putlara tapmamaları için yapmıştır⁵⁷³ Hz. İbrahim (a.s)'in çok çeşitli şekillerde imtihan edilmiştir.⁵⁷⁴ Nemrut'un ateşiyle sınanması,⁵⁷⁵ tevhit mücadelesi,⁵⁷⁶ uzun süre evlât hasreti çekmesi,⁵⁷⁷ evladı olduktan sonra da evladından ayrılmak zorunda kalması, oğlu Hz. İsmail (a.s) yedi yaşına bastığında oğlunu kurban etmesi gibi pek çok imtihana tabi tutularak sabrı denenmiştir.⁵⁷⁸

Şirk ortamında doğup büyümesine rağmen her çocuk gibi babasına hayran olan Hz. İbrahim temiz fitratı ile çocukluğunda, gökyüzündeki cisimleri seyredip tefekkür ederek ruhunun sakinleşmesi, iç dünyanın huzuru bulması gibi duygularla dolup taşmasıyla Allah'ı bulabilmiştir.⁵⁷⁹ Hz. İbrahim (a.s.) aklının olgunluğuna paralel olarak dinî duygusuna, vicdanını da katarak doğruyu bulmuş ve ona tabii olmuştur.⁵⁸⁰ Hidayete ulaştıktan sonra müjde verircesine babasına koşmuştur. Babasının taassupla direnmesi karşısında yaşadığı hayal kırıklığıdır.⁵⁸¹ Putları kırarken duyduğu nefretini, putların fayda veya zararsızlığını kavmine ispatı esnasındaki sevincini de bu ayetlerde hissediyoruz. *İbrahim, şöyle dedi: Öyle ise siz, (hâlâ) Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız?*"⁵⁸² Halkın önünde yargılanma kararında duyduğu heyecan ve endişesini, ateşte yakılmakla cezalandırılması ve cezanın uygulanması esnasındaki fitri korku ve ürpertisini, şunu da özellikle belirtmek gerekir ki bütün bu yaşananlar karşısında, Hz. İbrahim (a.s) 'in babasının acımasızlığı, duygusuzluğu bir baba olarak nasıl da sakin durabilmiş hayret edilecek derecede kalbinin taşlaştığını hissediyoruz. Yine Hz. İbrahim (a.s)'in ateşten kurtulduktan sonraki duyduğu güvenini ve sonunda doğup büyüdüğü memleketini terk etmek

⁵⁷² Enbiya 21 / 64.

⁵⁷³ Günay, *Kur'an'ı Kerim de Gençlik Tipolojileri*, 120.

⁵⁷⁴ Razi, III, 419.

⁵⁷⁵ Saffat, 37 / 97.

⁵⁷⁶ Enbiya, 21 / 68.

⁵⁷⁷ Yılmaz, Ali, 'Kur'ân'da ki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi', *A.Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, Erzurum, 2001, s.10.

⁵⁷⁸ Taberi, XIV, 524–532; Günay, *Kur'an'ı Kerim de Gençlik Tipolojileri*, 119.

⁵⁷⁹ En'am, 6/75–78.

⁵⁸⁰ Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 447.

⁵⁸¹ Meryem, 19/49–46.

⁵⁸² Enbiya, 21/66.

zorunda kaldığı sırada yaşadığı iç burukluğunu⁵⁸³ hissetmemek mümkün değildir. Oğlu İsmail'in, Allah için kurban edileceği teklifini babasından duyduğu esnada hissettiği endişeyle karışık ürpertiye, her şeyin gerçekte Allah'a ait olduğu bilinciyle gösterdiği teslimiyet ve güveni, tevekkül ettiği Mevla'sının onu bağışlaması sonrasında duyduğu sevinci ilgili kıssadan çıkarmak mümkündür.⁵⁸⁴ Yüce Allah'ın Hz. İbrahim (a.s.)'e "Halilullah" diyerek taltif buyurması, ilgili kıssaya bakıldığında herkesin tasvip edeceği, evet Allah'ın dostu böyle olur, diyebileceğini gösterir. Bunu doğrulayan sahneleri Kur'an muhataplarının gözlerine ve gönüllerine sunmaktadır.

3.7.2. Hz. Yusuf Kıssası

Hz. Yusuf (a.s.) Kıssasının, Kur'an Kerim'de başka surelere dağıtılmadan, sadece bir surede toplu olarak verilmesi ve "ehsenu'l kasas" (en güzel kıssa)⁵⁸⁵ olarak nitelendirilmesi oldukça dikkat çekmektedir. Hz. Yusuf (a.s.)'ın kıssasında baktığımızda şahsilikle beraber olaylar manzumesidir. Arzuların bir emel uğruna vefa sevgi açlığının doyurulması adına çarpışması, ilk adımda kendini belli eder ve bu hadise, toplumsal mekânlarda ve farklı yaşlardaki karakterlerin rolleri şeklinde cereyan eder. Herbir okuyucu için, aldığı terbiye, yaşadığı tecrübeye uygun olarak haset, kıskançlık, ilim, hikmet gibi farklı his ve arzular vardır. Bu sebepten bu kıssa, eski-yeni yazar ve edipler için ilham kaynağı⁵⁸⁶ olarak görülmüştür.⁵⁸⁷

Hz. Yusuf (a.s.) kıssasında, peygamberin hayatının çocukluktan yöneticiliğe kadar olan tüm yaşam safhalarının anlatılmış olması, muhatapların bu kıssa üzerinde dikkatlerini yoğunlaştırmak amacını gütmektedir. Surede; tevhit, fıkıh, siyer, rüya tabir, siyaset, insani münasebetler, erkeklerin kadınların hile ve tuzaklarından, ilim ve iktisadi hayattan, sabır, doğruluk, ümit, hırs, kıskançlık, pişmanlık gibi konulardan bahsedilmektedir. Kıssanın en önemli mesajları; sabırlı olmak, affetmek, basiret sahibi, iffetli ve ilim ehli olmaktır. Kıssa günümüze bakan yönüyle aşkın, iffetin, imanın, tevazu ve sabrın sembolü olarak görülmüştür. Kıssada yaşanan olaylar birçok davranış modelini örneklik teşkil etmiş, anlatım dilinin edebi güzelliğinin yanı sıra

⁵⁸³ Enbiya, 21/51-71.

⁵⁸⁴ Saffat, 37/102.

⁵⁸⁵ Yusuf, 12/3.

⁵⁸⁶ Yusuf, 12/7

⁵⁸⁷ Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 124 (Nojra. 514)

aralarına serpiştirilen öğütlerle de duygu eğitiminde önemli bir kaynak olmuştur. Buna göre; sabır, şükür, emanete ihanet, yalan söyleme, sevgi, affetme, kıskançlık duyguları en başta dikkat çekmiştir.

Kıssada ilk olarak teslimiyet ve tevekkül duygusu görülür. Hz. Yakup olacağını anlamıştı fakat yine de Yusuf'un ağabeyleriyle gitmesine engel olamamıştı. Rabbinden gelene teslimiyet göstererek yaptığı dua sayesinde, başta şer gibi görünen olaylar hayırla sonuçlanmıştı.⁵⁸⁸ Aynı şekilde Hz. Yusuf da kuyuya atılmasından Mısır'a vali tayin edilmesine kadarki sürede isyan etmemiş, dua ile babasına kavuşacağı günü beklemiştir. Kıssada kıskançlıkları yüzünden Hz. Yusuf'u öldürmeyi göze alan, kuyuya atıp terk eden, babalarına kurt yedi diye yalan söyleyen ve babalarının emanetine ihanet eden ağabeyleri vardı. İnsanın yaratılışında kıskançlık olduğunu ve bu kıskançlığın aktif hale gelip, zarar verici yönünden Allah'a sığınılması öğretilmektedir. İnsanlar hakkında olumlu düşünebilmek erdemdir. Şeytanın insana yaptığı en büyük kötülük, onların aralarına fitne sokarak birbirlerine düşman etmektir. Şeytanın fitne ve oyunlarına karşı uyanık olunmalıdır. Haset normal olmayan davranışlara sevk edebilmekte, kontrol edilmeyen bir nefret ve düşmanlığa sürükleyebilmektedir. Akıl sadece insana verilmiştir. İnsan şeytanın esiri olarak kendini yeterli görme, dünya kaygısı taşıma, bencillik, kibir, kıskançlık ve haset gibi psikolojik zafiyetleri açığa çıktığında, aklını kullanarak olumsuz duygulardan kurtulmalı kendini kötülüğe götürecek birtakım fiillerden uzaklaşmalıdır. Hz. Yusuf yıllarca uzak kaldığı ailesi huzuruna geldiğinde onları; "Allah'ın izniyle kendinizi güvende hissedeceğiniz Mısır'a buyurun"⁵⁸⁹ ifadeleriyle karşılamıştır. Kendisine kötülük yapan ağabeylerini bu şekilde karşılaması son derece anlamlıdır. Muhatabına karşılıksız iyilik yapmak; insanlar arasındaki ilişkileri düzenler, sevgi, saygı ve güven ortamı yaratır.⁵⁹⁰

Şengül, Yusuf kıssasında; kıskançlık, pişmanlık, tevekkül, sabır, iffet, merhamet, şükür, emanete ihanet, yalan söyleme, affetme, iyilik gibi birçok duygu ve davranış modeline değinmiştir. Sabır ve tevekkülün insanı dünyada yüce bir makama getireceği, ahirette salihlerden kılacağı belirtilmektedir. Kıskançlık, kin ve düşmanlık

⁵⁸⁸Krş. Yılmaz, Ali, 'Kur'an'da ki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi', s. 13-15.

⁵⁸⁹ Yusuf, 12 / 99

⁵⁹⁰ Kara, 252.

ise insanı daima rezil ve zelil kılacaktır. Muhataplar iyi ve doğru yola teşvik edilmektedir.⁵⁹¹

Hz. Yusuf (a.s)'un his dünyası, gördüğü rüya ile başlamaktadır. Rüyalar duygu dünyamızla ve bünyemizle ilgili farklı fayda ve boyuta sahiptir. Ruh dünyamız için rüyalar hem derin anlamlar içermekte, hem de ruhumuzun gıdası ve manevi âlemden birer teneffüs olmaktadır. Hz. Yusuf (a.s) kıssasında öncelikle, sabır duygusuna, Hz. Yusuf (a.s) ve babası Hz. Yakup (a.s) şahsında şahit olunmaktadır. Hz. Yusuf(a.s) 'in ilk sabrı kardeşlerinin kıskançlıkları⁵⁹² olmuştur. Bundan sonra kuyuya atmalar, arkasından köle olarak satılması,⁵⁹³ Hz. Yusuf(a.s) satın alındığı evin hanımının tacizinde bir taraftan şehvet duygusuna hâkim⁵⁹⁴ ve iradesine sahip olarak sabretmesi, Aziz'e yakalanan eşin kendisine iftira atması⁵⁹⁵ sonucu olay esnasında sergileyeceği tavır açısından sabrı imtihan edilmiştir. O, suçsuz olmasına rağmen⁵⁹⁶ suçlu ilan edilerek hapse atılmış hem de işin aslını kimseye söylememesi şartı koşulmuştur.⁵⁹⁷ Hz. Yusuf (a.s)'un iffeti ile yaşaması O'nun sabrını göstermektedir. Aziz ve karısının karşısında, saray kadınlarının karşısında,⁵⁹⁸ hapisanede sultanın elçisi karşısında, kardeşleri kendisine erzak almaya geldiklerinde⁵⁹⁹ ve sonunda, kendisine hırsızlık iftirasında bulunmaları karşısında⁶⁰⁰ bu sabır imtihanını kazanmayı başarabilmiştir.⁶⁰¹

Bu kıssada sabır duygusunun dışında kalan diğer duyguların kıssadaki sırasına göre yaşanmışlığı şöyledir: Hz. Yusuf(a.s), rüyasını anlattığında, babasının rüyayı hayranlıkla yorumlaması⁶⁰² karşısında duyduğu önemsenmişlik duygusudur. Hemen arkasından kardeşlerinin kıskanmasından doğan yalnızlık hissi ve onun doğurduğu mutsuzluk duygusunu küçük yaşında hissetmiştir. Kuyuya atılmakla ihanete uğrama hissini ve kuyudan tesadüfen çıkarılmasıyla ölümden kurtulmasının sevincini yaşamış ancak öfkelenmemiştir. Mısır'a köle olarak giderken duyduğu endişesi, babasından

⁵⁹¹ Şengül, 48.

⁵⁹² Meryem, 19 / 9.

⁵⁹³ Yusuf, 12 / 20.

⁵⁹⁴ Yusuf, 12 / 24.

⁵⁹⁵ Yusuf, 12 / 25–28.

⁵⁹⁶ Yusuf, 12 / 27.

⁵⁹⁷ Yusuf, 12 / 29.

⁵⁹⁸ Yusuf, 12 / 37.

⁵⁹⁹ Yusuf, 12 / 50–58.

⁶⁰⁰ İsrâ, 17 / 77.

⁶⁰¹ Günay, *Kur'an da Gençlik Tipolojileri*, 120.

⁶⁰² Yusuf, 15/5–6.

ayrılmanın hüznü, köle olarak satıldığında hissettiği umutsuzluğu, yoğun duygulardır. Hz. Yusuf (a.s), bu üzüntüleri yaşamış, ama duygularının kontrolünü asla kaybetmemiştir. Vezire, satılmasındaki buruk sevinci de onun evinde evlatlık yapılmasıyla yaşadığı geçici mutluluğu da onu şımartmamıştır. Evin hanımıyla yaşadığı karmaşık duyguları, saray kadınlarının kendisine hayranlığı karşısındaki gururla karışık yeni bir tuzağa düşme korkusu, haksız yere hapisle cezalandırılmanın üzüntüsü gibi. Bu kadar üzüntüye rağmen duygusal zekâsıyla yine de Hz. Yusuf(a.s), hapisane arkadaşlarıyla kurduğu iyi ilişkilerin sonunda huzuruyakalayabiliyor. Tabii olarak zindanın çetin şartlarının huzursuzluğunda içinden yaşamıştır. Zindanda rüyayı yorumlama ilmine ulaşmıştır ve hikmete ulaşmanın verdiği sevinç, şükür, duyguları ile de zindan gibi bir yerde bile Allah'ın O'nu nimetlendirdiğini düşünerek Allah'a şükretmiştir. Hz. Yusuf (a.s) kıssasını okuyanlar, çekilen sıkıntıların sonunda huzurla neticeleneceğini görürler. Önemli olan bu üzüntüler esnasında duyguları kontrol altında tutarak daha büyük üzüntülere gark olmamaktır. Hz. Yusuf (a.s) okuyucuya örnek olarak adeta bir rol model gibi duygularını cinsellikte bile kontrol altına aldığını hissettirir.

3.7.3. Hz. Musa Kıssası

Hz. Musa (a.s)'nın büyük, zorlu ve görkemli mücadelesi Hz. Muhammed'e benzemektedir. Kıssanın geçtiği ayetlerin içerisinde Mekki olanlar olduğu gibi Medeni olanlar da vardır. Ancak özellikle Firavun ile olan diyalogları daha çok Mekki surelere serpiştirilmiştir. Böylece kıssa, henüz bir devleti ve düzeni olmayan ilk dönem Müslümanlarına önemli bir hareket tarzı göstermiş, ilahi bir kılavuzluk yaparak onları devlet kurma sürecinde olgunlaştırmayı amaçlamıştır. Karakter eğitimi açısından bakıldığında bu konu ayrıca üzerinde durulması gereken bir ayrıntıdır. İslam toplumunu baştan şekillendirmek üzere, sonunda bertaraf olan Firavun karakterli zalim, kibirli, bencil insanlara karşı sabır, sebat, azim, istikrar ve güven değerlerini öngörmüştür. Hz. Muhammed'in Mekke'de putperest kavimle verdiği mücadele, Hz. Musa'nın Firavun ve adamlarıyla verdiği mücadele ile büyük benzerlik gösterir. Bir bakıma her ikisi de devlet kuran peygamberlerdir. Hz. Musa (a.s) kıssası, kitle psikolojisi, iletişim,

sosyoloji, tarih, antropolojiye kadar birçok alanda araştırmaya değer bir özellik arz etmektedir.⁶⁰³

Hz. Musa kıssasında, Firavun ile olan mücadeleye uzun yer ayrılmıştır. Zaman zaman bu mücadelede Hz. Musa'ya inanan yandaşlarının yenilgi psikolojisiyle; “tamam, buraya kadarmış, yakalandık” şeklindeki ümitsizliklerine karşılık peygamberlerinin; “Hayır asla! Şüphesiz Rabbim benimledir ve elbet bir çıkış yolu gösterecektir”⁶⁰⁴ demesi, insanlara ümitsizlik ve çaresizlik anında Allah'a güvenmenin, ona çıkış yollarını göstereceğinin öğretisidir.⁶⁰⁵ Yine Kur'an'da Musa kıssasının yer aldığı A'raf suresi 128, 169, 170, 171 ayetlerinde, Allah kendisine karşı sorumluluğunu unutmayanların, bu duygu ile hareket edenlerin zalimlerin zulmünden kurtulacağı ve mutlu sona ulaşacaklarının haberini vermektedir. Sorumluluk bilinciyle hareket edenlerin kazanacağı ve ahiretin onlar için daha hayırlı olacağı müjdelenmekte ve öğretilmektedir.

Hz. Musa (a.s) kıssasında olumsuz duygular olarak pişmanlık, korku, endişe, çaresizlik ve olumlu olarak da adil olma, cesaretli olma gibi duyguların işlendiği görülmektedir. Hz. Musa (a.s) kıssasında, Hz. Yusuf(a.s.)'taki gibi temel duygu olan sabır duygusuyla başlayacak olursak, İsrailoğullarının aşağılanmasına her gün şahit olması onu zor durumda bırakmış olmalıdır ki Mısır da hatalı olarak işlediği cinayetten hemen sonra acele ile çıktığı yolda zayıf ve çaresiz olarak Medyen'e ulaştığı ”rivayetin de edilmektedir, onun, “*her hayra muhtacım*”⁶⁰⁶ cümlesinden acizliğini zayıflığını anlıyoruz.⁶⁰⁷ Bundan sonra 8–10 yıl işçilik yaparak mihrini bu şekilde ödeyip evlenmesi ve ilim elde etmek için yıllarca azimle yürümesi,⁶⁰⁸ sabrını gösteren olaylardır.⁶⁰⁹

Hz. Musa (a.s.)'nın cinayetten sonra: “*Bu şeytanın işidir*”⁶¹⁰ sözünü vicdanına yeterli bulmaması ve suçunu itiraf ettirmesi⁶¹¹ pişmanlık hissini yansıtmaktadır.⁶¹² Daha

⁶⁰³ Atalay, M., *Kur'an'a Psikoloji ile Bakmak: Hz. Yusuf ve Hz. Musa Kıssaları Örneği*, İstanbul, İz yayıncılık, 2012

⁶⁰⁴ Şuara, 26/62

⁶⁰⁵ Kara, M. , *Güncel Değeri Açısından Kur'an Kıssaları*, Samsun, Selamet Yayınları, 2011

⁶⁰⁶ Kasas, 28 / 24.

⁶⁰⁷ Bkz. Yılmaz, Ali, ‘*Kur'an'da ki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi*’, s. 18.

⁶⁰⁸ Kehf, 18 / 60.,

⁶⁰⁹ Günay, *Kur'an'ı Kerim de Gençlik Tipolojileri*, 121.

⁶¹⁰ Kasas, 28/15

⁶¹¹ Kasas, 28/16

⁶¹² Razi, XVII, 486–495; Kutub, VIII, 79-81; Yazır, VI, 178-179; Sabuni, IV, 415.

adil ve teennimi davranacağı hissi,⁶¹³ “...Artık suçlulara (ve suça itenlere) asla arka çıkmayacağım ”sözlerinden anlaşılakta, bu duruşunun arkasındaki endişesini bir sonraki ayet dile getirmektedir.⁶¹⁴Hz. Musa (a.s.)’nın, firavunun evlatlığı olmakla güven hissi yaşadığı, ⁶¹⁵ katil olduğunun öğrenilmesinden sonra bu güvencenin işe yaramadığı⁶¹⁶ ve hadiselerin aleyhine geliştiği böyle bir vasatta, korkulu, aciz, çaresiz, ne yapması gerektiğine karar vermekte şaşırılmış bir duyguya⁶¹⁷ kapıldığı gözlenmektedir. O, canını kurtarmanın buruk sevincini yaşasa bile, yabancı bir memlekette çaresizdir. Firavunun kendisini buralarda bulup götürmesinden duyduğu korkusu⁶¹⁸ Hz Şuayb’ın, “*Korkma, o zalim kavimden kurtuldun.*”⁶¹⁹ Sözünde ortaya çıkmaktadır. Garanti manasındaki bu teskin edici sözden sonra ailenin kızıyla yaptığı evlilikten⁶²⁰ mutluluk duymuş olmalıdır. Hz. Musa (a.s.) yetim ve evlatlık olarak sarayda yetişmiş, çok sıkıntılar çektikten sonra Hz.Şuayp (a.s.)’da baba-oğul sıcaklığını bulmuştur. Baba-oğul sıcaklığı Kur’an’ı Kerim’de Hz. Lokman(a.s.)’ın oğluna duygulu ve ahlaki öğütlerinde⁶²¹ de hissedilmektedir.⁶²²

3.7.4. Ashab-ı Kehf Kıssası

Şimdiye kadar özellikle duygusal boyutta ele alınan kıssalardaki kahramanları, yaş olarak çocuk, yetişkin,yaşlı şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Ashab-ı Kehf kıssasında ise gençliği temsil eden duygularla karşılaşmaktadır. Gençlikte ruh, duygu, zihin ve bedendeki çalkantılar, kendi kalıplarına sığamama durumu söz konusudur. Bu kanaat, Hz. Âdem (a.s)’in iki oğlunun cinayete varan kavgalarında, Hz. İbrahim (a.s)’in, Hz. Musa (a.s)’nın, Hz.Yusuf (a.s)’un, yaşadıkları heyecanlı, korkulu, endişeli, hüznü, sevinçli, başarılı vb. gençlik sahnelerinde müşahede edilmektedir. Bir grup olarak gençler Ashab-ı Kehf kıssasında yaşadıkları duygu yoğunluklarıyla, insanlığa özellikle genç neslimize rol modeldirler. Gençlerimiz çok geç olmadan onların tertemiz

⁶¹³ Kasas, 28/17

⁶¹⁴ Kasas, 28/18

⁶¹⁵ Kasas, 28/19

⁶¹⁶ Kasas, 28/20

⁶¹⁷ Kasas, 28/23

⁶¹⁸ Razi, XVII, 506; Yazır, VI, 179; Kutub, VIII, 86-87; Esed, II, 186.

⁶¹⁹ Kasas, 28/25

⁶²⁰ Kasas 28/21, 25/27

⁶²¹ Lokman 31/15–19.

⁶²² Yazır, VI, 271–274; Sabuni, VI, 22–24; Kutub, VIII, 228–231; Esed, II, 836.

zihinlerini, ruhlarını, zamanın haz ve hızına kaptırmadan sakinleştirerek duygularını denetleyebilmeyi, kontrol altına alabilmeyi öğrenmelidirler.

Mağara arkadaşları veya mağarada uyuyanlar şeklinde bilinen bu kıssa, putperest kavmini terk edebi mağaraya sığınan, uzun süre uyuyup sonra uyanan, gelecek nesillere ders ve ibret olan genç bir grubun kıssasıdır. Kehf Suresi'nin 14.ayetinde "*Rabbimiz, dediler, göklerin ve yerin Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilâha yönelmeyiz. Şayet böyle bir şey yapacak olursak, gerçek dışı, pek saçma bir şey yapmış oluruz.* İfade edildiği üzere Ashab-ı Kehf'in "*Allah'tan başkasına tanrı demeyeceğiz*" diyerek kıyam etmeleri, haksızlığa karşı durmaları ve inançlarını haykırmaları, gençlerde dinin, kendisini daha çok duygu ve inançların uygulaması ile ibadetler çerçevesinde büyük bir aksiyona dönüşen halini göstermektedir.

Ashab-ı Kehf, arkadaş ve gruba uyma (özdeşleşme), fedakârlık, sabırlı olma, sorgulayıcı olma, benlik bilincini kazanmış olma, toplumsal yargılardan uzak kalabilme gibi birçok olumlu duygularda gençliğe örnek prototiplerdir. Kıssada geçen "fitye"⁶²³kelimesi cem-i killet sığasıyla zikredilmektedir. Yani onların sayısının dokuz kadar bir sayı olduğu anlaşılmaktadır. Bu da onların bir grup olarak nitelenmesini gösterir.⁶²⁴ Grup ve topluluklar içinde bağ kurup veya onlara benzemesine, benzemeye çalışmasına özdeşleşme denir. Ashab-ı Kehf, hareketleriyle bir bütün olarak güç ve irade kazanmış, karşılaştıkları sorunu aşma noktasında grup psikolojisiyle hareket etmiş, gruba uyma davranışını sergilemişlerdir. Kıssadaki bir grup gencin rahat ve huzurlu yaşamlarına devam etme yerine davalarının gereğini yapmaları bu gençlerin fedakârlık özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü bu gençlerin Melik'in sarayından ya da ileri gelen soylulardan oldukları, rivayetlerde özellikle ifade edilmektedir.⁶²⁵Müreffeh bir saray hayatını ve bütün imkânları bırakarak mağarada her türlü imkândan yoksun, zor şartlar altında kalmaya razı olmak büyük bir fedakârlıktır. Aynı zamanda bu hareketleri yani mağarada yaşamayı göze almaları bunun sonucundaYüce Allah'ın onların inanma duygularını, hidayetlerini artırdığını ifade etmesi ⁶²⁶ son derece önemlidir. Bu durum onların niyet, gayret ve sabırlarının sonucu olarak Allah'ın onlara verdiği destek ve gücün ifadesidir. Bu noktada Ashab-ı Kehf gittikçe zorlaşan

⁶²³ Kehf, 18/ 13.

⁶²⁴ Kutub, VII, 97; Esed, II, 558.

⁶²⁵ Karacelil, 212–215

⁶²⁶ Kehf, 18/ 14.

hayat şartları çerçevesinde karşıladıkları sıkıntı ve problemlere karşılık, yanlış yollara sapan, intihara meyleden, kendini kaybeden günümüz gençlerine sabırlı olmayı öğretme adına, manevi değerleri benimsetmek için güzel bir örnektir.⁶²⁷

Ashab-ı Kehf 'in kendi dönemlerinde topluma rağmen gerçek benliklerini saklayıp maske takarak onlardan gibi görünmek yerine, her şeyi göze almaları ve asıl kimliklerini ortaya koymaları bu gençlerin değersizlik duygusundan arınmış, kendilerinin farkında birer fert olduklarını gösterir. Ashab-ı Kehf'in kendilik bilincine sahip, otonom bir birey olduklarını kendi tercihleri doğrultusunda özgürce hareket ederek bir kaçış/ayrılış sergiledikleri görülmektedir. Otonom kişi, her şeyden önce deruni vicdan hürlüğüne sahip insan demektir. Bu, kişinin kendi davranışını kendi başına, kendine mal ettiği, içselleştirdiği, ahlak kaidelerine göre hareket etmesidir.⁶²⁸Kıssada görülen gençlerin tavrı da tam anlamıyla otonom kişilik tavrıdır.

Gerek ahlaki, gerek kültürel, gerekse bedeni yargılar gençler için çok önemlidir. Genel anlamda gençlik psikolojisi bu iken Kur'an da anlatıldığı haliyle Ashab-ı Kehf kıssasında, "levmete laim"⁶²⁹ kınayanın kınamasından korkmayan sakınmayan bir gençlik hareketi görülmektedir. Bu da gençlerin başkalarının yargılarına son derece önem verdikleri bir dönemde, bir noktadan sonra doğru bildikleri yolda hiçkimsenin eleştirisinden çekilmeyecek kadar gözü pek olduklarını göstermektedir. Sonuç olarak bu kıssa ne kadar olumsuz unsurlarla kuşatılmış olursa olsun, sahip olunan iman ve İslami değerlerin gençleri kötülüklerden koruyacağını ve muhafaza edeceğini en güzel örneğidir.⁶³⁰

3.8. DUYGU EĞİTİMİNDE KISSALARIN FAYDALARI

3.8.1. Duyguları Yönetmeyi Öğretir

Yazdıklarımız, düşüncelerimizi, duygularımızı, oluşturur. Duygularımız da davranışlarımızı oluşturur. Bu cümleyi açacak olursak, duyguların aklın eleğinden geçirildikten sonra davranışa yansıtılması gerektiği anlaşılır. Bu şekilde değil de

⁶²⁷ Kutub, VII, 97; Esed, II, 588.

⁶²⁸ Türkçe Bilgi Sitesi, Otonomi Nedir? 11 Nisan 2018 tarihinde, <https://www.turkcebilgi.com>. Adresinden erişildi.

⁶²⁹ Maide, 5/34.

⁶³⁰ Karacelil, 220.

aksi durumda yani duyguları akla geldiği gibi tanımlamadan davranılırsa biz duyguları değil de duygular bizi yönetmiş olur.⁶³¹ Duygular üç şekilde algılanır. Mesela kişi vahşi bir hayvan gördüğünde korkar. Bu korku duygusunun görünen boyutudur, yani birinci olarak bu duyguya duygunun olay boyutu denir. İkinci olarak da korku duygusunun düşünce olarak zihindeki yorumları korku duygusuna neden olan düşünceler olarak gösterebilir. Son olarak da korku duygusuna verilen fizyolojik değişimlerdir. Birincisi olay boyutudur; duyguyu başlatan araçlardır. İkincisi şiddetli bir gürültü karşısındaki korku duygusuna neden olan gürültü değil zihinde kişinin o gürültüye verdiği yorumdur. Mesela şiddetli gürültüden kasıt bir eşyanın yere düşmesi olacağı gibi bomba gürültüsü de olabilir bu gürültüler karşısındaki duygular farklı farklı duygulardır. İlişkilerdeki duyguları anlayabilmek yani sağlıklı bir şekilde duygularımızı yönetebilmek için otomatik tepkilerden kaçınmak gerekir. Bu konularda bilgi sahibi olmak gerekir. Bunun için de düşünceleri, duyguları kıssalarda yaşanan duygulu ibretli sahneler ışığında ve İslam dininin emir ve yasaklarıyla terbiye etmek gerekir.⁶³² Hz. Yakup(a.s.)'un evladını kaybetme duygusunu diğer evlatlarını üzmeden yönetmesi ve bu duygu yönetimini sabr-ı cemil⁶³³ (güzel sabır) olarak adlandırması en büyük acılarda bile duyguların nasıl yönetilebileceğinin özünü göstermektedir. Bu durum Hz. Eyyüb (a.s.) kıssasında da bariz bir şekilde görülmektedir. O sağlığını, mal varlığını ve evlatlarını kaybetmesine rağmen isyan etmemiş ve sabır duygusunun kontrol altında nasıl tutulduğunu insanlığa göstermiştir.⁶³⁴

3.8.2. Sabır Duygusunu Geliştirir

İnsanların sabırlı olana kadar kat ettikleri yolların farklı farklıdır. Yollar farklı olunca farklı bakış açıları farklı tecrübeler farklı bilgiler yolların değişkenliğini bize gösterir. Sabır duygusunu insanlara kazandırabilmek için öncelikle öğreticinin kendisinin bizzat kararlı, azimli, sabırlı olması gerekir.⁶³⁵ Öğreticinin hatalı davranışları, öğrenenlerin şevkini ekiler ve öğreneni başarısız kılar. Bu noktada kıssaların değerini bir kez daha anlamış oluyoruz. Dinimizin birinci kaynağı Kur'an kıssaları ile ve

⁶³¹ Nevzat, Tarhan, *Toplum Psikolojisi ve Empati*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, 168.

⁶³² Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016 .226-231.;Doğan, Cüceloğlu, *İletişim Donanımları*, Remzi Yayınevi İstanbul 2002, 76.

⁶³³ Yusuf, 12 / 19.

⁶³⁴ Enbiya, 21/ 83;En'am,6 / 84; Sad, 38/ 41-44.

⁶³⁵ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 132 .; Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 233- 236.

kıssalardaki kahramanlarla örnek modeller bizi yukarıda saydığımız özellikleri taşıdıkları için en güzel duygulara yönlendirir. Fakat okuyucu kıssaları okurken verilen öğütleri çıkarılan dersleri iyi bir akıl süzgecinden geçirmelidir. Ancak bu süzgecin delikleri ne çok büyük ne de çok küçük olmalıdır. Bu delikler normal ayarda olamazsa çıkarılan sonuçlar doğru olmaz. Hz. İbrahim (a.s.)'in sabrını⁶³⁶putperest bir ortamda doğup putperest bir babaya⁶³⁷sahip olmasına rağmen Hz. İbrahim (a.s.)'in azimle, istekle yolundan şaşmadığını, putları kırarken istek ve şevkini görerek biz kullar da yolumuzda bu duygularla ilerlemeliyiz Hz. İbrahim (a.s.)'in bulduğu doğru yoldan ve Allah'ın rızası olan hedefinden emin olarak yolunda ve hedefindeki ısrarcılığı, azmi sayesinde kulluğunu en güzel şekilde eda etmiş ve yaratanın halili (dostu)unvanını kazanmıştır.⁶³⁸

3.8.3. Sağlıklı Karar Verebilmede Faydalı Olur

Karar verme; yol gösterme adımlarımızı nasıl atmamız gerektiğine rehberlik etme, düşünme, uygun tahmin, muhakeme sonunda varılan hüküm anlamına gelir. Bazı âlimlere göre karar verme bir zorluğu giderme sürecinde bir seçeneğe yönelmektir. Bir problemle karşılaşıldığında, problemin çözümündeki en önemli aşamadır. Karar verme yaşam kalitesini etkilediği için tıpta, sosyolojide, psikolojide araştırma konusu olmuştur. Psikolojide, karar verme kuramı bulunmaktadır. Raynor Entin beklenti modeli, Gelatt'ın karar modeli, Wromm'un beklenti kuramı,Hilton'un modeli gibi karar vermede düzenleme modelleri vardır.⁶³⁹Modele göre karar verme kıssalara olan ihtiyacı bariz bir şekilde gösterir. Çünkü en doğru modeller peygamberlerdir. Etkili ve sağlıklı karar verebilmek için ihtiyacımız olan imkânlar ve karar verenin kişiliği, karar verenin düşünce yapısı, değer yargıları ve bunları etkileyen çevresel şartlar ayrıca kararı uygularken de etkileyen şartlar önemlidir. Zaman ve hayatın sürekli değişim içinde olduğunu düşünerek kıssalardan faydalanırız. Mesela Hz. Musa (a.s.)'nin devrin zalim firavun'una karşı mücadelede karar verirken, Kuran'da ki sihirbazlarla olan sahneyi izlediğimizde, firavun'un memurları olan Sihirbazların sabahleyin kâfir olarak Hz. Musa (a.s.)'in ile mücadele etmeleri sonucunda iman ederek

⁶³⁶ Taberi, XIV, 524–532; Günay, *Kur'an'ı Kerim de Gençlik Tipolojileri*, 119.

⁶³⁷ Enbiya, 21/ 64.

⁶³⁸ Sabuni, III, 492; Kutup, IIV, 169; Razi, XXI, 226.

⁶³⁹ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 239.

akşamlamışlardır ve firavun'un cezalandırmasına karşılık hiçbir şekilde bu iman kararlarından dönmemişlerdir.⁶⁴⁰ Ayrıca Hz. İbrahim (a.s.)'in oğlunu ve hanımını ıssız çölde bırakma kararı⁶⁴¹ ve bu karar karşısında Hz. Hacer'in teslimiyeti çok anlamlıdır. Psikolojide birçok karar verme çeşidi bulunmaktadır: Karar verilemeye karar verilen, kaderci karar verebilme, itaatkâr şekilde karar verebilme, erteleyerek karar verme gibi düşüncesizce mücadele ederek planlı, sezgisel, mantıklı, duygulara dayalı, törelere dayalı gibi birçok karar verme çeşidi bulunmaktadır. Karar verirken insanların yaşı, bilişsel zekâsı, duygusal zekâsı, kişilik özellikleri, aile, psiko aktif maddeler, stres ve diğer psikiyatrik sıkıntılar etkilidir. Sağlıklı karar vermede duygusal zekânın önemi büyüktür. Kendi duygularını ve başkalarının duygularını anlayabilen insanların sağlıklı karar vermede daha etkili oldukları psikolojide bilinmektedir. Bunu bize Kur'an peygamberlerin kararlarında duygusal zekâlarının ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Kıssalarda bütün bu sayılan özelliklerdeki karar örneklerini görmek mümkündür. En bariz şekilde görülen, Hz. Âdem (a.s.)'in oğlu Kabil'in kardeşi Habil'i öldürme kararıdır.⁶⁴² Ayrıca Hz. Yusuf (a.s.)'un ağabeylerinin kıskançlıklarından dolayı kardeşleri Yusuf'u öldürme kararlarına rağmen bir abisinin kuyuya atma fikri⁶⁴³ Hz. Musa (a.s.)'nin annesinin devrin zalim firavun'unun yeni doğan erkek çocukları öldürmesi sebebiyle bebek olan Hz. Musa (a.s.)'yı sandık içinde nehre bırakma kararı⁶⁴⁴ gibi kıssalarda görülen karar çeşitleri ve bu kararların sonuçları bize örnek olur. Sağlıklı karar verebilmede, bu kıssalardan faydalanılır.

3.8.4. Uyumlu Olmayı Öğretir

Uyumlu olmanın zıddı duygusal anlamda çatışmadır. Çatışma insanların amaçlarına ters bir durum söz konusu olunca ortaya çıkar. Çatışmaların temelinde duygular vardır. Goleman, çatışma söz konusu olunca taraflara iş birliğini, ekip çalışmasını tavsiye etmektedir.⁶⁴⁵ Empati ve iş birliği ile çatışma sorunu ortadan kalkar. Bunun için duyguların doğru kullanılması çatışmanın daha sağlıklı ve yaratıcı

⁶⁴⁰ Ta'ha, 20/ 57-76.

⁶⁴¹ İbrahim, 14 / 35-36.

⁶⁴² Maide, 5 / 27 -31; Maide, 5/27-31; Kutub, III, 253-237; Yazır, III, 222-223; Esed, I, 5192; Sabuni, II,

⁶⁴³ Yusuf, 12 / 15.

⁶⁴⁴ Kasas, 28/ 7,11.

⁶⁴⁵ Nevzat, Tarhan, *Toplum Psikolojisi ve Empati*, 149.

kullanılmasını sağlar. Bunun içinde kişinin kendine güvenmesi gerekir. Kişi yaratıcı, esnek düşüncelere sahip olmalıdır. En önemlisi de çatışma duygusunu yönetebilmek için karşısındaki muhatabının bakış açısını anlayabilmeyi geliştirir. Bu da empatiyi gerektirir. Duygusal zekâyı duygudaşlık geliştirir. Uzlaşmaya giden yolda duygudaşlık kurarak taraflar birbirini anlarlar birbirleriyle duygudaşlık duygusuyla iletişim kurarak uzlaşmayı sağlarlar. Çatışma durumunda iletişimi kesmek çözüm değildir, aksine daha fazla çatışma gerektirir.⁶⁴⁶ Mesela, Hz Musa (a.s.)Firavuna tebliğe gidince Allah (c.c.)kavl-i leyyin'le⁶⁴⁷yani yumuşak ses ve söz ile firavun'la iletişim kurarak ilâhî davetini yapmasını istemektedir. Hz. Musa (a.s.) ise dilinde olan konuşma sıkıntısında dolayı kardeşi Harun (a.s.)' u Yüce Allah'tan yardımcı olarak istemektedir. Hz. Musa (a.s.)'nın zamanında en önemli teknoloji sayılan sihirbazlık konusunu bir iletişim aracı kılarak, Hz Musa (a.s.) da esasını, Firavunun memurları olan devrin en ünlü sihirbazlarının önünde kullanarak sihirbazları şaşırtmış ve onlarla uzlaşmaya varıp,onların imanlarına vesile olmuştur.⁶⁴⁸ Aynı düşüncede olunmasa bile Hz. Musa (a.s.), zamanının sihirbazlarıyla uyumlu bir şekilde mücadelesini yapmıştır.

3.8.5. Kişinin Kendisinin Farkına Varmasında Yardımcı Olur

İnsanlar kendi duygu, düşünce ve davranışlarının farkına vararak kendini tanır. Duygu, bebekliğimizden itibaren hayatımızda yer alır. Düşünceler ise biyolojik olarak belli bir zihinsel olgunlaşmadan sonra oluşur ve yavaş yavaş olgunlaşır. Davranışlarımız varlıklarını duygulara borçludur. Öfkeli bir insan öfkesini bağırarak, ağlayarak, kapılara yumruk atarak gösterebilir. Duygular dünyaya gözlerimizi açar açmaz başlar. Bu da dünyaya yeni gelen bebeğin ağlamasından anlaşılabilir. Fakat bu duygular ham madde hâlinedirler. Daha sonra hoşnut olmak veya hoşnut olmamak şeklinde duygularımız gruplara ayrılır.⁶⁴⁹ Bir insan ağlarken yatıştırılmaması hoşnut olunmayan bir duygudur ama teselli edilmesi hoşnut olunan bir duygudur. Duygular zamanla ayrıştırılmaya başlanır. Düşünce süreçlerinin gelişmesi ile duyguları tanıma başlar. Duyguların farkına varılır. Mesela, kıskançlık duygusu kötüdür denilse bu duyguyu yaşayan birine bu duygunun yaşanmaması gerektiğine inandırdığı için “kıskanmadım” diyerek bu

⁶⁴⁶ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 248-252.

⁶⁴⁷ Ta'ha,20 / 37-56.

⁶⁴⁸ Ta'ha, 20 / 57-76.

⁶⁴⁹ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 169-171.

duyguyu yok sayar. Sonrasında da bu duyguyu yaşayamamanın rahatsızlığını yaşar. Aslında bu duyguyu iç dünyasında yaşayarak değerlendirmesi daha olumlu sonuçları doğuracaktır. Hz. Yusuf (a.s.) kıssasında, yusuf'un ağabeyleri kıskançlıklarıyla on kişi olmalarına rağmen olumlu bir şekilde bu duygularını yönetmeden, düşünmeden, sonuçlarını değerlendirmeden Hz.Yusuf ve babalarına büyük bir üzüntü ve sıkıntı yaşatmışlardır.⁶⁵⁰ Hz. İbrahim (a.s.) ise inanma duygusuna, gök cisimlerini izleyerek “*batanlar, kaybolanlar benim yaratıcım olamaz*”⁶⁵¹ şeklinde düşünerek iç dünyasında bu güzel iman duygusunun batmayan, kaybolmayan tek ve yegâne yaratıcının yüce Allah olduğu fikrine ulaşmıştır.

3.8.6. Empati Kurabilmeyi Sağlar

Empati, Yunanca bir kelime olan “*empathia*” kelimesinden gelmektedir. Türkçesi, içini hissetmektir. Yani muhatabımızın duygu ve düşüncelerini olabildiğince anlamaya denir. Bir insan önce kendi iç dünyasında duygularının farkında ise karşısındaki insanın duygularını da anlayabilir. İnsanlar iletişimin çoğunlukla kelimelerle sağlandığını zannederler; oysaki kelimeler iletişimin sadece %25’ini oluşturur. Çoğu zaman duygular sözsüz iletişimde kelimelerden daha fazla etkilidir. Bazıları duygularını kelimelerle ifade edemez. Fakat ses tonu, duruşu, göz teması gibi hareketlerle yani nonsözel olarak %80 iletişimi sağlar. Empati ilkel olarak bebeklikte başlar daha sonra anne bebek arasındaki paylaşımların tekrarı ile gelişir.⁶⁵² Hz. Musa (a.s.)’nın bebekliğinde, annesinin onu sandık içinde nehre bırakmak zorunda kalması sonucu sabaha kadar uyumayarak yüreğinin acı çektiğini⁶⁵³ Kur’an bize haber vermektedir. Ayrıca tehlikeli olmasına rağmen firavunun sarayına bir şekilde girerek Hz. Musa’nın sütanneliğini yaparak çocuğuyla birlikte olmuştur.⁶⁵⁴ İnsanlar her zaman empatik olamaz, Bir insan öfkeli olunca yada hasta olduğunda karşısındaki insanın duygularını anlayamaz. Hz. Musa (a.s.) Tur Dağı’ndan döndüğünde kavminin puta taptığını⁶⁵⁵ görünce öfkesinden levhaları yere atarak kardeşi Harun’un yakasında tutup

⁶⁵⁰ Yusuf, 12 / 4-5.

⁶⁵¹ En’am, 6 / 76-80.

⁶⁵² Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 178.; Toplum Psikolojisi ve Empati, 161.

⁶⁵³ Kasas, 28 / 7, 11.

⁶⁵⁴ Kasas, 28 / 12-13.

⁶⁵⁵ Ta’ha, 20 / 77-98; Bakara, 2/ 51-54, 92.

ona hesap sormuştur.⁶⁵⁶ Bu davranışında bir öfke patlaması görülmektedir. Hz. Harun (a.s.)'un “*düşmanlarımızı sevindirme kavmin beni dinlemedi*”⁶⁵⁷ demesiyle Hz. Musa (a.s.)'nın öfkesini, “*düşmanlarımızı sevindirme*” sözü yatıştırıcı bir etki sağlamıştır. Bu durumu, Kur'an bize göstermektedir. Bu hareketinden dolayı Hz. Musa (a.s.)'nın vicdanen rahatsız olduğu kendisi ve Hz. Harun (a.s.) için yaptığı bağışlanma duasından anlaşılabilir.⁶⁵⁸

Bazı insanlarda duygudaşlık gelişmediği için, muhatabının ne hissettiğine dair hassasiyeti olmaz; empatinin yerini umursamazlık alır. Böyle olan kişiler karşısındakinin üzüntüsünü, acısını hissedemediği için rahatlıkla fiziksel veya ruhsal acı çektirebilirler. Soğukkanlı, acımasız, zarar verici olan bu tür insanlar genelde suçlulardır. Ahlaki değerlerimiz duygudaşlık duygusuyla şekillenir. Empatisi olmayan acımasız insanlardan hoşgörü, anlayış, adalet, saygı, sevgi beklenemez. Kur'an da Nemrut'un, Karun'un ve firavunun duygudaşlık duygusundan noksan olduğu görülmektedir.⁶⁵⁹

3.8.7. Motivasyonu Geliştirir

Motivasyon, Latince hareket etmek demektir. Motivasyonu sağlayan duyguların bir kısmı doğuştan olduğu gibi, bir kısmı da düşünceler sonucu oluşur. Motivasyon ihtiyaç esnasında ihtiyaçtan dolayı amacımıza olan istekle başlar. Amacımıza ulaşmak için bizi harekete geçirir. Motivasyonu düşünerek, bekleyerek elde edemeyiz. Öncelikle harekete geçmeliyiz. Yaptıkça isteğin artmasıyla oluşur. Ayrıca hedeflerimize ulaşmak için o hedefleri hayal ederek olumlu duyguları iç dünyamızda geliştirerek motive olabiliriz.⁶⁶⁰ Hayal edebilmemiz için öncelikle birtakım güzelliklerin, olumlu duyguların yaşandığı sahneleri görmemiz, duymamız gerekir. Bunları bilmeden görmeden hayal etmek mümkün değildir. Hedeflerimizi hapisanede kalanlar gibi kurarsak olumlu olan duygularımızda olumsuzluğa çevrilir. Duygusal zekâsı yüksek olan insanlar en başta peygamberlerdir. Hapisanede bile olsa, orayı Medrese-yi Yusufiye'ye çevirirler.⁶⁶¹ Hz.

⁶⁵⁶ Ta'ha, 20 / 9, 88.

⁶⁵⁷ Ta'ha, 20/ 9,88.

⁶⁵⁸ A'raf, 7/ 151.

⁶⁵⁹ A'raf, 7/ 141.; Naziat, 79/23-24.

⁶⁵⁹ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 193–196.

⁶⁶⁰ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 193–196.

⁶⁶¹ Bakara, 2/132–133; Yusuf, 12/22, 38; İbrahim, 14/37.

Yusuf (a.s.)'un kıssasında⁶⁶²bunu görmekteyiz. Hz. Hacer ıssız çölde küçük çocuğu susuzluktan ölmesin diye için Safa ile Merve arasında defalarca koşması sonucu zemzemle mükâfatlandırılmıştır.⁶⁶³ Böylelikle Hz. Hacer ıssız çölü Mekke şehrine çevirmiştir. Hz. Musa (a.s.) ise sekiz yıl Hz. Şuayb (a.s.)'ın yanında eşinin mihrini karşılamak için sabırla çalışmıştır.⁶⁶⁴

3.8.8. Problem Çözmeyi Öğretir

Herkes hayatın belli dönemlerinde birtakım sorunlarla karşılaşır. Birçok kişi aynı sorunu farklı şekillerde çözüm yollarıyla çözebilir hepsi başarılı olmaz. Bazıları başarılı olur, bazıları başarısız olur. Sorunların çözümünde kıssalar bize rehberlik yapar. Sorunlar bilimsel olarak bilişsel, meta bilişsel, güdüsel gibi gruplara ayrılır. Ayrıca psikolojide sorunla karşılaşma, sorunu çözme, sorunun ortadan kalkması gibi aşamalar vardır. Bütün bu aşamalar kıssalarda asırlar öncesinde belirtilmiştir Hz. Musa (a.s.) zalim Firavunun⁶⁶⁵ sorununu çözmek aşama yaklaşmıştır. Kavı-i leyin'le⁶⁶⁶ davet etmesi, asasıyla istenileni yapması, en sonunda da ona inananlarla birlikte hicret etmesi buna rağmen firavunun ordularıyla birlikte inananları yakalamak için takip etmesi en sonunda Hz. Musa (a.s.) Kızıldeniz'le yolun kapalı olması sonucu asasıyla Kızıldeniz'de yol açarak⁶⁶⁷ firavunun zulmünden kurtulmuşlardır. Bu sahneyi gören Firavun, Kızıldeniz'in ortasına geldiğinde suların üzerine kapanması sonucu -Musa'nın Rabbine inandım-⁶⁶⁸ demesine rağmen imanı kabul edilmemiştir ve cesedi asırlardır çürümeden ibret olsun diye müzede sergilenmektedir.⁶⁶⁹ Hz. Nuh (a.s.) ise dokuz yüzelli sene ilahi davetini yapmıştır.⁶⁷⁰ Bu kadar sene kâfirlere sabretmiştir.⁶⁷¹ Halkının artık inanmayacakları vahyini aldıktan sonra hiç deniz olmayan dağlarla çevrili bir yerde tahtadan gemisini yaparak ilahi azap olan tufandan inananları kurtararak sorunu

⁶⁶² Razi, XIII, 161; Kutub, IV, 287-285; Saffet, III, 74; Esed, II, 455.

⁶⁶³ İbrahim, 14 / 37.

⁶⁶⁴ Kehf, 18 / 60. ; Kasas, 28 / 7, 11.; Taberi, 78.

⁶⁶⁵ A'raf, 7/ 141.

⁶⁶⁶ Ta'ha, 20/37-56.

⁶⁶⁷ A'raf, 7/138.

⁶⁶⁸ Yunus, 10/ 90-92.

⁶⁶⁹ Londra şehrinde, British Museum Müzesinde sergileniyor. Bu bilgiye 17 Nisan 2018 tarihinde, www.bedirhaber.com. Adresinden erişildi.

⁶⁷⁰ Ankebut, 29/ 14.

⁶⁷¹ Nuh, 71/ 26.

çözmüştür.⁶⁷² Hz. Yusuf (a.s.) ise zindanda mahpus olmasına rağmen kralın rüyasını tabir etmiştir.⁶⁷³ Kral rüyasında yedi zayıf ineğin, yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başakla yedi kuru başak görmüştür. Hz. Yusuf (a.s.) bunun üzerine yedi yıl bolluk bereket yedi yıl kuraklık ve kıtlık olarak tabirini yapmıştır. Ülkeyi etkileyecek kıtlık sorununu dile getirmiştir. Bu sorunu profesyonel bir şekilde çözebileceğinin de krala iletilmesini istemiştir. Kral, yedi sene kıtlık olacağını duyunca ülkesinin ekonomisinin altüst olacağı korkusuyla Hz. Yusuf (a.s.)'un teklifini kabul etmiştir. Hz. Yusuf (a.s.) ülkenin kıtlık durumunu kralın rüyasındaki yedi başak, yedi inek tabirinden yola çıkarak yedi sene yaşanan bollukta ambarlara erzak depo etmiştir. Sonraki yedi senede yaşanan kıtlıkta ise bu önceden doldurulan depoların kullanılması ile bu sorun ülkenin ekonomisi ile halkı etkilemeden çözülmüştür.⁶⁷⁴ Kıssalarda görülen örnek peygamber davranışlarıyla problemler daha rahat çözüme ulaştırılır. Problem çözmede, Allah'ın inayetini de istemek etkili bir davranıştır.

3.8.9. Öfke Kontrolünü Sağlar

Öfke doğal bir duygulanımdır. Her insanın bazen içine düştüğü, kişinin mutsuz, gergin olmasına neden olan duygudur. Sosyal hayatta öfkeli insanlarla karşılaşırız. Öfkeli olan insan öfkesinin kaynağını kendi içinde değil de başkalarının davranışından kaynaklandığını düşünürse o zaman karşıdakine düşmanca duygular içerisinde olur. Bu düşünce ise öfkelenmesine ve bunun sonucu olarak da şiddetle dışa vurmasına neden olur. Biz bu öfke patlamasını kıssalarda en bariz şekilde, Hz. Musa (a.s.)'nın Tur Dağı'ndan döndüğünde kavminin altından bir buzağı yapıp ona taptığını görünce,⁶⁷⁵ elindeki kutsal levhaları öfkeyle yere fırlatması ve kardeşi Hz. Harun (a.s.)'un yakasından tutarak ona hesap sorması olayında görmekteyiz.⁶⁷⁶

Psikologlar şiddeti, beynin ön bölgesindeki işlevsel bozukluk olarak tarif ederler. Beyinde gelişimini en son tamamlayan bölüm ise ön bölgedir.⁶⁷⁷ Ergenlerde bu bölge gelişimini tam olarak tamamlamadığı için, gençlere “delikanlı” diye hitap edilir. Peygamberimiz (s.a.v.) gençliği, “deliliğin bir şubesi olarak” tanımlamıştır. Ön bölgenin

⁶⁷² Yunus,10/71-73; Hud,11/ 38; Mü' minun, 23/29.

⁶⁷³ Yusuf, 12/ 43.

⁶⁷⁴ Yusuf, 12/ 47-49.

⁶⁷⁵ Ta' ha, 20/ 77-98.

⁶⁷⁶ Ta'ha, 20 / 9, 88 : Araf, 7/ 150.

⁶⁷⁷ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 213-219.

görevlerinden biride duyguların denetimi ve uygun bir biçimde ortaya konulmasıdır. Gençlerde şiddet eğilimi ne çocukların gibi basit ne de yetişkinlerin gibi otoritelerini kaybetme endişelerine bağlıdır.⁶⁷⁸ Gençler üstün olma, baskı karşısında başkaldırma şeklinde hem birilerine, hem birbirlerine, hem de bir şeylere karşı bu eğilimi yaparlar. Geleceği görmeye çalışırken burunlarının uçlarını göremezler, kaybetmeye tahammül edemezler. Bu şekilde gençlerin duygu durumlarını belirttikten sonra kıssalara baktığımızda en belirgin gençlik kıssasının Ashab-ı Kehf olduğunu görürüz. Mağarada uyuyanlar olarak adlandırılan bu gençler saraylarda yetişmiş olmalarına rağmen gençlik duygularını, rahatlarını, unvanlarını, makam ve mevkilerini hiçe sayarak mevcut şirk ortamından kaçıp mağarada saklanmışlardır.⁶⁷⁹ Ashab-ı Kehf gençlerimize örnek model olarak sunulduğunda, onlarla özdeşim kurarak duygudaşlık ile hedeflerini, hayallerini ve her iki dünya mutluluğunu bu sayede kazanmış olurlar. Ashab-ı Kehf, gençlerin oluşturduğu bir grup olmasına rağmen zamanlarındaki yönetimin onlara yaşattığı sıkıntılara öfkelerini kontrol altına alarak sabretmişlerdir.

3.9. KISSALARIN DUYGU EĞİTİMİNE KATKILARI

Kıssaya dayalı anlatım tarzı, dinin kendisine hass soyutluk arzeden içeriğinin in sanla etkin bir şekilde buluşturulmasında kolaylaştırıcı materyal görevi görmektedir. Zihinsel olarak okuyucusunu aktifleştiren ve üst düzeyde bilişsel süreçlere imkân oluşturan bu dil, duygusal anlamda üst düzey kazanımların gerçekleşmesine aracılık edebilecek bir potansiyele sahiptir. Kıssalar dinî duygu ve ahlak eğitiminin esasını oluşturan, ibadet, ahlak ve değerlerle ilgili konuları kapsayan zengin bir içeriğe sahiptir.⁶⁸⁰

Kıssalar içerik ve üslup olarak, tartışma drama, örnek olay, problem çözme gibi aktif öğretim yöntemlerine uygun bir yapı arz etmektedir.⁶⁸¹ Din eğitimiyle (Dinî duygu, iman, ibadet,) ilgili özel öğretim yöntemlerinde kıssalardaki bu zengin kaynağı etkin bir şekilde kullanmak gerekir. Kıssalarda bulunan öğreticilik özellikle din eğitiminde hedeflenen kazanımların gerçekleşmesinde eğitimcilerin işini kolaylaştırır. Özellikle örgün din eğitiminde öngörülen yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ, öğrenci

⁶⁷⁸ Tarhan, *Toplum Psikolojisi ve Empati*, 145-147.

⁶⁷⁹ Kehf, 18/ 22-26.

⁶⁸⁰ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'ân Kıssaları*, 41-45.

⁶⁸¹ Yılmaz, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'ân Kıssaları*, 41-45.

merkezli öğrenme gibi yaklaşımların eğitim etkinliklerinde uygulamaya yansıtılması; öğrencilerde hedeflenen soyut düşünebilme, problem çözme, iletişim kurma, akıl yürütme, duygudaşlık kurma, özdeşim kurma vb. amaçların gerçekleşmesinde, kıssalar içerik ve üslup olarak bize yardımcı olur.⁶⁸²

Okuyucusunun ibret almasını esas alan Kur'an kıssalarının içerik ve üslup özelliklerine bakıldığında tam da bu amaca uygun bir yapı arz ettikleri görülecektir. Kur'an kıssalarının temel amacı, birtakım biyografik bilgileri ve olay zincirini anlatmaktan öte, belirli bir konuyu ve içeriği kıssada adı geçen kahramanların şahsında dramatik bir dille anlatmaktır. Çünkü Kur'an her şeyden önce dinî bir davet kitabıdır. Kıssa türü de Kur'an'ın bu daveti insanlara tebliğ ve tespit için kullandığı vesilelerden biridir,⁶⁸³ çünkü tarihsel bilgi vermek Kur'an'ın amacı değildir. Kur'an-ı Kerim, tarihin sadece ibret yönüne dikkatleri çeker. Bu yüzden kıssalarda zaman ve mekâna dair çok bilgi yoktur. Kur'an bu bilgileri tarihi çerçeveden çıkartıp dini çerçeveye koymuştur. Kur'an, kıssalar aracılığı ile insanlık tarihini bir sinema şeridi gibi okuyucusunun gözleri önüne sermekte ve bu vesile ile fikirler âdetâ okuyucusunun zihninde somutlaşmaktadır. Böylece verilen mesaj kalıcı olmaktadır. Kıssaları okurken anlatılan olaylardan kendi hissemize ne düştüğüne yoğunlaşmak ve bu satırların Kur'an'ın ilk muhataplarının ruh dünyalarında ne gibi değişiklikler yarattığını düşünmek, zihnimizde tasavvur etmek, ruhumuzda hissedebilmek Kur'an'ın amacına uygun bir okuma tarzı olacaktır.⁶⁸⁴ Kur'an kıssaları ile yapılan eğitimde genel olarak kazanımların/katkıların neler olacağı maddeler halinde belirtilecek olursa, konu daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Buna göre,

1. Kur'an kıssaları, erken yaştaki çocukların hayal güçlerini ve dikkatlerini güçlendirir; içerdikleri heyecan dolu sahnelerle çocuklara neşe, coşku katmanın yanında, fazilet ve ahlak öğretileri de kazandırır.
2. Kur'an'daki kıssaların yaşanan olaylar olduğunu çocuklarımıza öğretmek, onların hayatı daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır.

⁶⁸² Batar, 90.

⁶⁸³ Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, 143.

⁶⁸⁴ Batar, 83.

3. Çocuklar hayatlarında karşılaşacakları olaylar karşısında nasıl davranacaklarını kıssalardaki örnek modellerle özdeşleşerek öğreneceklerdir.⁶⁸⁵
4. Okuyucu peygamber kıssaları sayesinde, Allah'ın hangi kavimlere hangi özelliklerini düzeltmeleri için peygamber gönderdiğini, bu kavimlerin neden azabı hak ettiklerini, azapla cezalandırılan kavimlerin ortak özelliklerinin neler olduğunu öğrenirse gidişatını düzeltir ve hadiseler karşısında dengeli olmaya ve düzgün işler yapmaya çalışır
5. Zamanımızda çeşitli nedenlerle depresyona düşen insanlar, Kur'an kıssalarında sıkıntıları def edecek sabır ve teselli gibi pratik çözümler bulacaktır.
6. Kur'an'da zikredilen kıssalar teşvik edici ve dikkat çekici unsurları ihtiva ettiği için insan nefisini, özellikle de çocukları etkilemektedir. Çünkü Kur'an kıssalarındaki ikna gücü ve duyguları eğitime fonksiyonundan dolayı, bu kıssalar sayesinde çocuk, sabretmeyi, doğru inandığı iş üzerine sebat etmeyi, yaptığı işlerde ihlaslı ve samimi olmayı öğrenir.
7. Kıssalar sayesinde insanlar tarihe bağlanmanın yanında onların inançlarını da güçlendirirler. İnsanlar, Allah'ın inanç üzerinde olanları nasıl desteklediğini ve inançsız olanları da nasıl perişan ettiğini yaşamış bu olaylar sayesinde öğreneceklerdir.
8. İnsanlar bu kıssaları okuyarak ve onlarla bir anlamda bütünleşerek içinde buldukları gerçekliği kavrarlar. Dünya, varoluş, hayat ve hayatın anlamı konusunda referans noktası oluşturacak köklü tasavvurları büyük ölçüde bu kıssalara dayanarak oluştururlar. Mesela, Nuh kavminin sapıklık ve mağrurluğunu, Lût kavminin fuhuş ve sefahatini, Âd kavminin dünyevi güç ve kuvvete önem vermesini, Semud kavminin dünya nimetleri peşinde koşmasını ve kibrini, Medyen ahalsinin ölçü ve tartılarına hile karıştırmalarını İsrailoğullarının inat ve taassuplarını bu kıssalar sayesinde öğrenir.

Bu kıssaları okuyan insanoğlu, gerçek mutluluğun bunlarda değilde insanları doğruya sevkeden peygamberlere uymakta olduğu sonucuna varır. Bizim için bunlar birer ibret levhalarıdır.⁶⁸⁶

⁶⁸⁵Kasapoğlu, 73.

⁶⁸⁶ Muhammed Aydın, "Çocuk Eğitiminde Kur'an Kıssalarının Önemi", *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14 Ekim 2007), 70.

3.10. DUYGU EĞİTİMİNDE İZLENECEK KISSA TEMELLİ BASAMAKLAR

Kur'an kıssaları sadece bilgilendirici bir anlatım tarzıyla değil, aynı zamanda duygulara hitap edecek şekilde planlanarak muhataplara sunulmalıdır. Amaçlanan ahlaki şuurun bireyde oluşumundan sonra, bu bilinç düzeyinin pratik hayatla da ilişkilendirilmesi ve onlarda davranış haline dönüşmesi gerekmektedir. İnsan yaratılış gayesinin farkında olmalı ve bu farkındalığın bütün gayelerini, sorumluluklarını üstlenebilmelidir.⁶⁸⁷ Kıssalar aracılığı ile insanın ilâhi hitap ve sorumluluklarla karşı karşıya olduğu hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla dinî /ahlâki bilginin eyleme dönüşerek üzerindeki vazife ve sorumluluğu müslümanlar yerine getirmek durumundadırlar.

Çocuğun en çok sevdiği, duygu yüklü ilişkiler kurduğu anne-babasıdır; özellikle annedir. Anne-babaların tutumları, değerleri, davranışları, sözleri çocuk için çok önemli bilgi kaynağıdır. Çocuk onların davranışlarını gözlemleyerek çok şey öğrenir. Dolayısıyla okul öncesi çocuğun eğitiminde en önemli ve en etkin rol, anne-babanındır⁶⁸⁸ ve onların gösterdiği tutum ve tavırlardır. Kur'an kıssalarında bu aile ilişkileri Hz. Âdem (a.s.), Hz. Yusuf (a.s.), Hz. Lokman(a.s.) da görülmektedir. Psikoloji ilminde öncelikle çocukların duygu eğitimine öncelik verilmektedir. Çünkü duygular okuyarak, taklit ederek olumlu bir şekilde eğitilebilir Duygu eğitiminde izlenecek kıssa temelli basamaklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Olumsuz duyguları kontrol altına almak için yani eğitebilmek için en etkili yol olaylar karşısındaki algılarımızı ve bu algılara yüklediğimiz anlamları çok iyi tanımamızdır. Öncelikle her insanda bu duyguların olduğunu ve doğal olduğunu ayrıca bu duygulara göre insanların düşünce ve isteklerinin olabileceğini yetişkinler kabul etmelidirler.⁶⁸⁹

2. Duyguların varlığını kabul ettikten sonra ikinci aşamada çocuğunda bu duyguları fark etmesine yardımcı olunmalıdır. Yetişkinler çocukların olumsuz duyguları karşısında konuyu kapatma, uzaklaşma, görmezden gelme, reddetme, bastırma gibi davranışlarda bulunmamalıdır.⁶⁹⁰ Bu şekilde duygusu bastırılan çocuk, bu

⁶⁸⁷ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 274.

⁶⁸⁸ Yurdağül, 21-27.

⁶⁸⁹ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 186.

⁶⁹⁰ Üstün, Dökmen, *İletişim Çatışmaları Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1998, 77; Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 186-191.

olumsuz duyguların normal olduğunu düşünerek tekrar tekrar yanlış davranışa yönelecektir. Böylelikle en baştan olumsuz duygularını fark etmesine yardımcı olunmayan çocuk, bu olumsuz duyguları pekiştirmiş olacaktır. Bir gün tepkiyle karşılaşması sonucunda ise şaşkınlıkla karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca çocuğun duygularının bastırılması sonucu bir süre sonra duygu patlamalarıyla karşılaşabilmektedir.

3. Geri bildirim, eğitimde çok önemlidir. Duyguların farkında olma, anlamlandırma, isteklendirme desteği ile sorunlara çözüm aranmalıdır. Kıssalar bu sayılan üç faktörü de yerine getirerek yani duyguları göstererek, hissettirerek, isteklendirme sağlayarak okuyucuyu eğitir.

4.Çocuk anne-babasından, öğretmeninden, arkadaşından bazı davranışları taklit ederek kendine bir kişilik oluşturur.⁶⁹¹Çocuk, ailesinde şiddet sahneleri görüyorsa, o da çevresinde gücü yettiği çocuklara şiddeti uygulayacaktır. Anne- babanın ve öğretmenin bilinçli, Kur'an ikliminde yetişen kişiliklere sahip olması gerekir. Çocuk çevresinde örnek alacağı, taklit edeceği birincil dereceden yakınları olan kişilerde mesela Hz. Eyyüb (a.s.)'ün, Hz. Nuh (a.s.)'un sabrını görebilmelidir.

5.Duygularını ifade etmeyi çocuklara öğretmeliyiz. İfade edebilmesi için çocuklarda kelime zenginliği çok önemlidir. Ayrıca onları monologla değil diyalogla konuşturmalıyız. Çocuk her konuşmasında susturulursa diyalogu gelişmez, kendini ifade edemez. Bu açıdan kıssalardaki sahneler bakıldığında, peygamberlerin baba-oğul diyaloglarını görülmektedir. Hz. Yusuf (a.s.)'un, Hz. İbrahim (a.s.)'in, Hz. Lokman(a.s.)'ın, Hz. Nuh(a.s.)'un, baba ve oğullarıyla olan diyalogları⁶⁹² bize bu eğitimin önemini asılar öncesinden haber vermektedir.

6.Duyguların eğitiminde anne-baba, öğretmen veya diğer etkili kişilerin davranışları etkilidir.⁶⁹³Kur'an ikliminde terbiye olmuş, kıssalardaki derslerden ibret almış yetişkin, çocuğunun duygusal eğitiminde peygamberleri örnek almalıdır. Hz. Yakup (a.s.) gibi çocuğuna yaklaşacak üvey ağabeylerinin kıskançlık duygularını hissedip, Hz. Yusuf (a.s.)'a zarar vermelerinden endişelenerek, "rüyanı kardeşlerine

⁶⁹¹ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*,187.

⁶⁹² Meryem, 19/42-47; Lokman, 31 /13-19; Hud, 11 / 42.

⁶⁹³ Dökmen, 77.

anlatma”⁶⁹⁴ uyarısında bulunacak ya da Hz. Nuh (a.s.)⁶⁹⁵ gibi haykırarak iman gemisine çağıracaktır. O gelmeseyse bile tekrar tekrar çağırarak veya Hz. Lokman (a.s.) gibi yumuşak bir üslup ile çocuğuna nasihatlerde bulunacak.⁶⁹⁶

7. Kıssalarda gördüğümüz örnek modellerde olduğu gibi çocuğumuza yaklaşım tarzımız tatlı bir dil ile sıcak bir beden dili ve fiziksel temas, küçük bir hediye, takdir etmek, teşekkür etmek olmalıdır. Yeri geldiğinde çocuktan özür dilemek de etkili olacaktır. Hediye vermek, ödül olumlu davranışları pekiştirir. Ödül sadece somut maddi bir şey değildir. Güzel bir iltifat, zaman ayırmak, samimi bir davranış,⁶⁹⁷ kıssalarda da gördüğümüz üzere baba-oğul diyalogları çok güzel örnektir. Çocuklar olaylar karşısında hissettiklerini davranış diliyle ifade ederler. Mesela kardeşine sinirlenen biri sinirini oyuncaklarını kırarak gösterir. Başka sıkıntılarla karşılaşan çocuklarda kekemelik, içe kapanıklık, bilgisayar bağımlılığı gibi sorunları olabilir. Çocuk duygusunu tanımıyor ve somut dönemde olmasından dolayı etkileniyor. Çocuğun birine öfkelenmesi normaldir, fakat bunun için gidip eşyalara zarar vermesi birilerini dövmesi normal değildir. Yetişkinler özellikle anne-baba, öğretmenler çocuğun bu duygusunu kabul edip, eleştirmeden duygusunu ifade etmeyi öğretmelidirler.⁶⁹⁸ Duygularımızın, davranışlarımızın belirleyicisi olduğunu ve olumlu duygulara sahip olanların hem kendilerine: hem de başkalarının davranışlarını pozitif bir şekilde etkilediği görülmüştü. Kıssalardaki olumlu ve olumsuz duyguların sahnelerini okuduğumuz zaman bu maddenin pekişmesi sağlanacaktır. Mesela, Sare’ nin kıskançlığına karşılık Hacer’in teslimiyeti, iyi niyeti, tevekkülü.⁶⁹⁹ Hz. Yusuf (a.s.)’un üvey ağabeylerinin kıskançlıkları⁷⁰⁰ nedeniyle çevirdikleri komplolara rağmen Hz. Yakup (a.s.) ve Hz. Yusuf (a.s.)’un güzel sabırlı davranışları,⁷⁰¹ o kadar çekilen eza ve cefaya rağmen kıssanın sonundaki mutlu duygularla mutlu son okunmaya değer bir duygu eğitimi kıssasıdır. İsrailoğullarının ve en başta Firavunun, Hz. Musa (a.s.)’ya olumsuz davranışları, Hz. Nuh (a.s.)’un kavminin bütün olumsuz davranışlarına rağmen, 950

⁶⁹⁴ Yusuf, 12/ 4-5; Esed, II,454.

⁶⁹⁵ Hud, 11/ 42.

⁶⁹⁶ Lokman 31/15-19.

⁶⁹⁷ Yazır, VI, 271-274; Sabuni, VI, 22-24; Kutub, VIII, 228-231; Esed, II, 836.

⁶⁹⁸ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 186.

⁶⁹⁹ İbrahim, 14 / 35-36.

⁷⁰⁰ Yusuf, 12 / 4-15.

⁷⁰¹ Yusuf, 12 / 83.

senelik sabrı,⁷⁰² Hz. Lut (a.s.)’un kavmini sapıklığına dayanabilmesi⁷⁰³ gibi. Bu kıssalardaki duygu yüklü sahnelerin öncelikle kalbimizde, sonra evlerimizde, eğitim mekânlarımızda sadece söz diliyle değil kalp ve hâl diliyle yaşanması, yaşatılması ve bu sahnelerin nesillere aktarılması gerekir.

8. Dinleyerek çocuğumuzun duygu dünyasına girip onu eğitebiliriz. Dinleme, etkin dinleme ve pasif dinleme olarak iki gruba ayrılır. Öncelikle çocuklarımızın duygularını olduğu gibi kabul etmeliyiz; sonrada aktif dinlemeliyiz, yani sözlerini açarak tekrar ederek ve çözüm yollarını kendisine buldurarak katılımlı dinlemede bulunmalıyız.⁷⁰⁴ Hz. Yakup(a.s.) gibi çocuğumuzun rüyasını⁷⁰⁵ bile büyük bir ciddiyetle dinlemeliyiz ve gerekirse tehlikeyi yakın akrabalarından hissederek dikkatli olması için onu uyarmalıyız. Hz. İbrahim (a.s.) gibi⁷⁰⁶ karşımızda küçücük bir çocuk değil de kocaman bir adam varmış gibi değer vererek ona fikrini sormalıyız. Ayrıca Hz. Şuayp (a.s.) gibi⁷⁰⁷ kızlarımızın teklifini dinleyip onların sözlerine değer vermeliyiz. İletişimdeki engeller sürekli öğüt vererek, konuşmak, eleştirmek, kıyaslamak karşımızdakinin anlattığı konuyu değiştirerek kendi düşüncelerimizle hareketlerini yönlendirmek gibi davranışlarımızla çocuğumuzun duygularını zapturapt altına almış oluruz. Bu da onun psikolojisini etkileyerek duygusal anlamda gerilemesine neden olur. Öncelikle duygudaşlık geliştirmeli, çocuğun duygularını anlamaya çalışmalıyız, sonrasında onun duygularına saygı duyarak gerçekçi ve doğal olmalıyız. Ayrıca göz teması ve fiziksel teması artırmalıyız. Yumuşak bir dil ile konuşmalıyız. Kıssalarda imanlı babaların oğullarına “ya büneyye (ey oğulcuğum)”⁷⁰⁸ diye samimi bir ifade ile hitap etmesi, imanlı oğulların da babalarına “ya ebeti (ey babacığım)” şeklindeki içten, doğal, samimi hitapları⁷⁰⁹ bu noktada kıssalarla duygu eğitiminde önemli bir ipucudur.⁷¹⁰

⁷⁰² Ankebut, 29/ 14.

⁷⁰³ Hud, 11/77–78; Razi, XIII, 78–79; Yazır, IV, 555; Sabuni, III, 115; Esed, I, 440.

⁷⁰⁴ Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 188.

⁷⁰⁵ Yusuf, 12 / 4–5.

⁷⁰⁶ Saffat, 37 / 101.

⁷⁰⁷ Kasas 28 / 25; Taberi, 278.

⁷⁰⁸ Hud, 11/ 42; Enbiya, 21/ 64

⁷⁰⁹ Meryem, 19/42–47; Lokman, 31 /13–19; Hud, 11 / 42.

⁷¹⁰ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları, Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1998, 186-191; Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 186.

Din ve ahlak öğretiminde kıssalardan daha etkin ve verimli bir şekilde faydalanabilmek için dikkat edilmesi gereken bazı ilkelerden de bahsetmek yerinde olacaktır.

Kur'an kıssalarının örgün eğitimde planlı bir şekilde, bir metot dahilinde işlenmesi gerekir. Kıssalarla amaçlanan ahlaki şuur ancak bu şekilde oluşturulabilir. Din öğretiminde kıssalar genelde örnek olay incelemesi yöntemiyle veya düz anlatım yöntemiyle verilir. Yöntemi belirlemeden önce kıssaların anlatımında beklenen amaçlar belirlenmeli, anlatım esnasında bu hedefleri gerçekleştirecek yöntem ve teknikler seçilmelidir.⁷¹¹

Seçilen kıssalar muhatabın seviyesine uygun olmalıdır. Muhatabın anlayamayacağı, soyut olayların anlatıldığı kıssalar seçilmemelidir. Muhatabın gelişim düzeyine uygun olmayan, ilgi ve ihtiyaçlarına cevap vermeyen kıssaların din eğitiminde kullanılması yanlış değer yargılarının oluşmasına ve buna bağlı olarak yanlış tutum ve davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir.⁷¹²

Kıssa, din eğitiminde en önemli unsurlardan biridir. Eğitim yönünden rolü, duygusal ve düşünsel etkisi, sadece küçük çocukları değil, aynı zamanda daha ileri yaşta olanları da kapsar. Din eğitiminde görevli olan öğretmenlerin, öğreticilerin kıssalarla eğitim yaptıkları takdirde aşağıda maddeler halinde anlattığımız tavsiyelere uymaları faydalı olacaktır.

1. Kur'an kıssalarının bir hikâyeden ibaret olmadığı bilinmeli, bilakis bazı ibret ve sebepler için zikredildiği anlatılmalıdır. Çocuklara bu kıssalar yeri geldiğinde uygun bir şekilde, gerekirse resim ve film yoluyla öğretmek gerekir.
2. Eğitim sahasında Kur'an kıssalarına çocuğun seviyesine göre yer vermek gerekir.
3. Çocuğa, anlatılan kıssanın etkisi içine girmesini sağlamak için heyecanlanmak, hüzünlenmek gibi duygu durumları yansıtılarak kıssalar anlatılmalıdır. Kıssanın kahramanları içinde yer alan iyiler övülmeli, kötüler de yerilmelidir.

⁷¹¹ Akıncı: 59

⁷¹²M.Nur,Pakdemirli, *Genç Bireylerin Din Eğitimine İlişkin Tutum ve Eylemleri Açısından Din Öğretimi Plânlamaları*, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2016 Cilt:5, Makale No:06,ISSN:2146-9199; Bayar, 742; Yılmaz,58.

4. Çocuklar için faydalı olacak Kur'an kıssaları; Hz. Âdem'in yaratılışı ve meleklerin ona secde etmeleri, Âdem'in iki oğlu Habil ile Kabil kıssası,⁷¹³Hz. Nuh ve Hz.Lût'un iman etmeyen eşlerinin kıssaları,⁷¹⁴ Hz. İbrahim'in ateşten kurtarılması⁷¹⁵ Hz.İbrahim ölü kuşun canlandırılması,⁷¹⁶ Hz.Musa'nın mucizeleri,⁷¹⁷Hz. Yunus'un balığın karnından kurtarılması,⁷¹⁸Hz. Uzeyr'in 100 yıl uyutulup, diriltilmesi,⁷¹⁹ inançsız bir ortamda bulunmasına rağmen iman eden firavunun eşinin kıssası,⁷²⁰firavunun cezalarına aldırış etmeden iman eden sihirbazların kıssası,⁷²¹ Allah inancına sırt çevirip putperestliğe saplanan kavimlerini fark ederek şehirden ayrılan ve bir mağaraya sığınan, hâlleriyle insanların ahiret inancı ve ölümden sonra dirilme hususunda ibret olan, mağara arkadaşları veya mağarada uyuyanlar (Ashab-ı Kehf) olarak bilinen bir grup mümin gencin kıssası,⁷²² islam'dan önce Allah'a inananları, ateşli hendeklere atarak cezalandıran kâfir bir topluluk⁷²³ olan Ashab-ı Uhdud kıssası⁷²⁴şeklinde sıralanabilir.
5. Eğitimcilerin yeterli ve ehliyet sahibi kimseler olması gerekir.
6. Bu konularda öğretmenin kullandığı dil özel bir öneme sahiptir. Dili değişik üslup ve şekillerde kullanmak mümkündür. Etkili bir dini iletişim için yapılması gereken en önemli şeylerden biri, söze duygu katmaktır.⁷²⁵
7. Kıssalardaki helak olan kavimlere⁷²⁶ baktığımız zaman oradaki olumsuz duyguların olumlu duygulara dönüştürülebilmesi,⁷²⁷ bu değerlerin tanınması ve öğretilmesinde insanları ikna etmek ve alınan derslerin akılda kalması için kıssalardan yararlanmak gerekmektedir. Ancak bu kıssalardaki konu ve kavramlar eğitimciler tarafından muhataplara davranış geliştirecek ve

⁷¹³Maide 5/27–31.

⁷¹⁴Tahrim 66 / 10.

⁷¹⁵Enbiya 21/51–72.

⁷¹⁶Bakara 2 /60.

⁷¹⁷İsra 17/101; Neml 27/12.

⁷¹⁸Enbiya 21/87.

⁷¹⁹Bakara 2/59.

⁷²⁰Tahrim 66/11.

⁷²¹Taha, 30/56–72.

⁷²²Kehf, 18/19–26.

⁷²³ Aydın, 73–74

⁷²⁴Burûc, 85/4–9.

⁷²⁵ Fersahoğlu, 30.

⁷²⁶ Ankebut, 29/ 14, 37; Nuh, 71 / 25; Fussilet, 41/ 15.

⁷²⁷Tarhan, *10 Adımda Pozitif Psikoloji*, 226-231.; Cüceloğlu, *İletişim Donanımları*, 76.

yönlendirecek biçimde olmalıdır. Önemli olan kıssaların muhatabın anlatılanlardan en fazla faydalanabilmesini sağlayan bir teknik ile sunulmasıdır.⁷²⁸ Bunun içinde duyguları yansıtabilecek tekniklere ağırlık verilmelidir.

8. Kıssalar vasıtasıyla insanların iç dünyalarında yaşadıkları manevi gerçekliği anlamaları konusunda modeller verilmektedir. Bu modeller ancak kendilerine konu olan olgular arasında kurulan bağlantıların yani olguların mantığının tespiti ile gerçeklik kazanırlar. Yani yaşanan manevi (ahlaki, sosyal vs.)gerçeklikteki tekabüllerinin bilinmesi ve kıssalarla bu gerçekliklerin örtüşmesi aracılığı ile muhataplarına bu konular da hidayet rehberi olurlar. Kur'an'ın kıssalar yoluyla hakikatleri dile getirmesinin amaçlarından biri de budur. Açıkçası geçmiş ile şu anda yaşanan zaman arasında kurulan ahlaki ve manevi bağın her zaman sağlam ve diri tutularak gerekliliği ve bununda temeli duyguları olumlu bir şekilde eğiterek, olumsuz duyguları da kontrol altına alarak ahlaki olgunluğa dayalı bir yaşam biçimine dönüştürmesi gereğinin insan bilincinde bir şekilde yer etmesi gerekir.⁷²⁹

Kur'an-ı Kerim, insanın Rabi'ni tanıma ve O'na severek itaat etme duygusunun fitri olduğunu ve genel olarak duyguların aklın kontrolünde dengelenerek dinî duygu ile güzelleştirilmesini öğretmekte ve öğütlemektedir. Gençlik döneminin karmaşık duyguları genci hayata bağlayan, onu faydalı birey olma arayışına götüren ruhî gıdalar mesafesindedir. Kur'an Kıssaları bu dinî duyguların öğütlerle, örnek davranışlarla ve sadelikle kazandırılması gerektiğini öğretmektedir. Duygu eğitiminin erken yaşlarda başlaması da olumlu duyguların insanın ruhunda derin izler bırakması hesabıyla ruhsal koruyucu hekimlik mesabesinde bulunduğu⁷³⁰ anlatıldı.

⁷²⁸ Hacımuftuoğlu, 152.

⁷²⁹ Hacımuftuoğlu, 153.

⁷³⁰ Günay, *Kur'an-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, 437.

SONUÇ

Genel anlamda Kur'an-ı Kerim, incelendiğinde "Duygu" kelimesi geçmediği görülse de, anlam alanıyla ilgili olarak, birçok kavramda özellikle "Şakile" kavramında kendisini hissettirmektedir. Duygularımız, iç dünyamız ile ilgili karmaşık olaylar ve faaliyetlerdir. Onları belirli anlamlar içinde ifade etmek zordur. Bu nedenle duygunun standart olarak tek bir tanımını yapmak imkânsızdır. Duyguyu, insan davranışlarını ayarlayan, harekete geçirici bir kuvvet olması nedeniyle davranışın şeklini de belirleyen etken olarak tanımlanır. Herhangi bir tesire karşılık duygulanmak insanoğlunda fitratında var olan bir kabiliyettir. Bu nedenle din duygusu, insanoğlunun dini konular karşısında duygulanması ve duyarlılığı olaraktan tarif edilmiştir. Kısaca, dini duygu tabiatüstü bir kuvvet ile yani mutlak olanlabirleşmeyi hedefleyen iç kuvvetşeklinde ki tanımı daha kapsamlı olmuştur. Bu açıklamalardan sonra duygu eğitiminde kıssaların faydalarına değindik. Bu sayılan duyguların haricinde, birleştirici vekaynaştırıcı duygulara ihtiyaçları vardır. Dini duygular, ahlâkî duygular, milli duygular, hamasî duygular, estetik duygular, bunların başlıcalarıdır. Bunlar arasında özellikle toplumsal ve özgeci duygularüzerinde durulması gereken duygulardır, çünkü toplumsal eğilimler. Aileahlâkının ve sosyal ahlâkın zayıflık veya kuvvetinin en önemli yapı taşlarıdır. Bu nedenle çocuklarımız başkalarının duygularından etkilenme, başkalarının dertleriyle dertlenme gibi sosyal duyarlılığa sahip kılınmalı, onların şefkat ve merhamet duyguları beslenmeli ve kuvvetlendirilmelidir.

Duygular erken yaşlarda oluşmaktadır. Bütün davranışlar duygudan kaynaklandığı için onun gelişimi ve eğitimi, sağlıklı birey ve toplum açısından önemlidir. Kur'ân, insanın Rabbi'ni tanıma ve O'na severek itaat etme duygusunun fitri olduğunu ve genel olarak duyguların aklın kontrolünde dengelenerek dini duygu ile güzelleştirilmesini öğretmektedir. Duygu eğitimi, eğitimin olmazsa olmaz diyebileceğimiz önemli bir parçasıdır. Bu eğitimin objesi olan insan sosyal bir yaratılıştır. Diğer insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Başkalarıyla birlikte yaşamak, yardımlaşmak , birlikte üretmek, paylaşmak, kaynaşmak..demektir. Bu da sevmeyi saymayı, anlayış ve hoşgörüyü, tahammülü ve bazı hallerde fedakarlığı gerekli kılar. İnsanın başarısı, huzur ve mutluluğu, yükselişi bu duygulara bağlıdır. Bu sayılan duyguların haricinde, birleştirici ve kaynaştırıcı duygulara ihtiyaçları vardır. Dini

duygular, ahlaki duygular, milli duygular, hamesi duygular, estetik duygular, bunların başlıcalarıdır. Bunlar arasında özellikle toplumsal ve özgeci duygular üzerinde hassasiyetle durulması gereken duygulardır. Çünkü toplumsal eğilimler. “aile ahlakının ve sosyal ahlakın zayıflık veya kuvvetinin en önemli yapı taşlarıdır. “ Bu nedenle çocuklarımız başkalarının duygularından etkilenme, başkalarının dertleriyle dertlenme gibi sosyal duyarlılığa sahip kılınmalı, onların şefkat ve merhamet duyguları beslenmeli ve kuvvetlendirilmelidir. Gençlik Döneminin karmaşık duyguları genci hayata bağlayan, onu faydalı birey olma arayışına götüren ruhi gıdalar mesafesindedir. Kur’ân Kıssaları, bu dini duyguların öğütlerle, örnek davranışlarla ve sadelikle kazandırılması gerektiğini öğretmektedir. Duygu eğitiminin erken yaşlarda başlaması_ olumlu duyguların ruhunda derin izler bırakması hesabıyla ruhsal koruyucu hekimlik mesabesinde bulunmaktadır.

Kıssaya dayalı anlatım tarzı, dinin kendisine has soyutluk arz eden içeriğinin insanla etkin bir şekilde buluşturulmasında kolaylaştırıcı bir işler görmektedir. Zihinsel olarak okuyucusunu aktifleştiren ve üst düzeyde bilişsel süreçlere imkan oluşturan bu dil, duysal anlamda üst düzey kazanımların gerçekleşmesine aracılık edebilecek bir potansiyele sahiptir. Kıssalar dini duygu ve ahlak eğitiminin esasını oluşturan, ibadet, ahlak ve değerlerle ilgili konuları kapsayan zengin bir içeriği sahiptirler. Kıssalar içerik ve üslup olarak, tartışma drama, örnek olay, problem çözme gibi aktif öğretim yöntemlerine uygun bir yapı arz etmektedir. Din eğitimiyle (Dinî duygu, iman, ibadet...) ilgili özel öğretim yöntemlerinde kıssalardaki bu zengin kaynağı etkin bir şekilde kullanmak gerekir. Kıssalarda bulunan öğretici özellikler din eğitiminde hedeflenen kazanımların gerçekleşmesinde eğitimcilerin işini kolaylaştırır.

Özellikle örgün din eğitiminde öngörülen yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, gibi yaklaşımların eğitim etkinliklerinde uygulamaya yansıtılması; öğrencilerde hedeflenen soyut düşünebilme, problem çözme, iletişim kurma, akıl yürütme, empati kurma, özdeşim kurma vb. amaçların gerçekleşmesinde, kıssalar içerik ve üslup olarak bize yardımcı olur.

Duygular dağların altındaki madenler gibi işlenmemiş, ham bir şekildedir. Çevre özellikle bu duyguları uyandırır. Aynen madenin yeryüzüne çıkarılıp işlenmesi gibi ancak, madeni işleyecek fabrika yanlış işlerse defolu mallar ortaya çıkar. Duygularımız da böyledir. Olumlu duygulara uygun çevre şartları (eğitim, yönlendirme, pratiğe dökme)

sağlanmazsa duygularımız da defolu olur. Defolu duygulara sahip insanlar, kaş yapayım derken göz çıkarır, iltifat edeyim derken hakaret ederler. Bu nedenle özellikle çocuklarınolumlu duygularını ortaya çıkarıp işlemek ve kaliteli insan yetiştirmek için biz de dinimizin birinci kaynağı Kur'ân'ı Kerim'i temele alıp, kıssalar ile örnek protipler sunarak insanlarda bu duyguların uyandırılıp, eğitilmesine çalıştık.

Literatür taraması yöntemi uygulanarak yaptığımız bu çalışma, birinci bölümdetefsir usulü konusu olan Kur'ân Kıssaları ve özellikleri, yeri ve önemitaftsilâtagirilmeden gerektiği kadarıyla anlatılmıştır. İkinci bölümde, duygu eğitimi üzerinde ana hatlarıyla durulmuş ve duygu eğitimi için bazı temel ilkeler sıralanmıştır. Duygu merkezli olduğu için özellikle duygu kavramı üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise duygu eğitiminde Kur'ân kıssalarının yeri ve önemi, özellikle de kurumsal temaları üzerinde durulmuştur. Kıssalar, Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde amaç ve vurgulanmak istenen mesajlar doğrultusunda değerlendirilmiş ve özellikle de kıssaların eğitimle ilgili yönü vurgulanmaya çalışılmıştır. Kıssalar içerik veüslûp olarak, tartışma drama, örnek olay, problem çözme gibi aktif öğretim yöntemlerine uygun bir yapı arz etmektedir. Din eğitimiyle (Dini duygu, iman, ibadet vb.) ilgili özel öğretim yöntemlerinde kıssalardaki bu zengin kaynağı etkin bir şekilde kullanmak gerekir. Kıssalarda bulunan öğretici özellikler din eğitiminde hedeflenen kazanımların gerçekleşmesinde eğitimcilerin işini kolaylaştırır.

Hiç şüphesiz Kur'an, bir hidayet kitabıdır ve o'nun büyük bir bölümünü oluşturan kıssalarda aynı gaye ile ilahi mesajı insanlara ulaştırmayı amaçlar dolayısıyla Kur'ân kıssaları, günümüz eğitim bilimlerinin verileri ışığında incelendiğinde yine günümüzün insanına duygu eğitimi alanında çok değerli açılımlar sunmaktadır. Yine çalışmamızda psikolojinin konularında birisi olan duygu; ana hatlarıyla psikoloji kitaplarından yararlanılmış, bunun yanı sıra kıssaların eğitsel yönü üzerinde durulurken de güncel psikolojisi, sosyal psikoloji ve eğitim kitaplarından yararlanılmıştır. Çalışmamızda beyinde duygularla ilgili bölümler hakkında da bilgiler verdik. Psikiyatride kullanılan teknikleri; bibliyoterapi, psiko drama vb.yöntemleri kıssalarla zenginleştirerek okuyucularımızın kendi hisselerini almalarında yardımcı olmaya çalıştık. Kıssaların konusu, tefsir usulü ile ilgili kitaplarından yararlanılarak çeşitliyonleriyle ele alınmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise duygu eğitimindekıssaların nasıl kullanılabileceği ile ilgili bazı kurumsal ilkeler

belirlenmiş yöntemler örneklerle açıklanmış; eğitimciler bu yönde ipuçları ve bazı prensipler sunulmaya çalışılmıştır. Konunun mahiyeti icabı, yeni ve güncel bir eğitim anlayışı çerçevesinden bakıldığı için son zamanlarda yapılmış tez, makale ve kitaplardan öncelikli olarak yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Kılıç Yayınları, Ankara Tsz.
- Adasal, Rasim, *Medikal Psikoloji*, Ankara Üniv. Fak. Yayınları, Ankara 1997.
- Akseki, A. Hamdi, *İslâm Dini Esasları*, Nur Yayınları, 1989.
- Alan, Yakup, “Değerler Eğitimi Açısından Kur'ân Kıssaları'nın Türkçe Ders Kitaplarına Kullanılması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), Aralık 2014.
- Alaylıoğlu, Ruşen - Oğuzkan, A.Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul 1976.
- Ankay, Aydın, *Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları*, Turhan Yayınevi, Ankara, 1998.
- Ali, Meder, *İnsan Eğitiminin Kur'ân'ı Metodu* (Çev: Ali Yüksel), İstanbul 1987.
- Armaner, Neda, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1967, 48.
- Atay, Hüseyin, *Kur'ân'a Göre İman Esasları*, Ajans Türk Yayınları, Ankara 1961.
- Aydın, M. Zeki, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2006, 4.
- Aydın, M. Zeki, *Din Öğretiminde Özel Öğretim Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara 2011.
- Aydın, Mehmet, “Ahlâk Maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989.
- Aydın, Muhammed, “Çocuk Eğitiminde Kur'ân Kıssalarının Önemi”, *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 70–73.
- Batar, Yusuf, “Kur'ân Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”, *İ. Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2016, 7(1), 81–103.
- Bayar, Mustafa , “Din ve Ahlâk Öğretiminde Kur'ân Kıssalarının Önemi: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersindeki Eyüp kıssası üzerine Nitel bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 744.
- Bayraktar, M. F. *İslam Eğitiminde Öğrenci Münasebetleri*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2008.

- Bilgin, Beyza (1994) “Ahlâk Terbiyesinde Dini Hikâyeler” *Din Eğitimi, Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1970, Sayı: 1, 51–74.
- Bilgin, Beyza, “Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1990.
- Bilgin, Beyza – Selçuk, Muallâ, *Din Öğretimi*, Akid Yayınevi, Ankara 1991.
- Bilgiz, Musa, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84 ayeti ekseninde)”, *A. Ü. İlâhiyat (2012/1) s. 420 Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, Erzurum 2006, 126–142.
- Bilgiz, Musa, *Kur’ân Açısından Vicdan ve Değeri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.
- Bozdağ, Muhammed, “Ruhsal Zekâ (SQ)”, Nesil Yayınları, İstanbul 2006.
- Bozdağ, Muhammed, *Ruhsal Zekâ*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, 18–19.
- Bridge, Berna, *Duyguların Eğitimi*, Beyaz Yayınları, İstanbul 2004.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2000.
- Buhari, Muhammed b.İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, (I-VIII) ,el-Mekebeebtü'l-İslamiyye, İstanbul tsz.
- Bursalı, M. N. , *Hz. Meryem ve Hz. İsa*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1984, 201.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara 1993.
- Cilâcı, Osman, “Dua” Md. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX. İstanbul 1994.
- Cliffort, T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Hüsnü Arıcı ve Ark.), Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1991.
- Çelik, Ahmet, “Birey ve Toplumun Islahı Açısından Kur’ân Kıssaları”, *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22 Erzurum 2004.
- Damasio, R. Antonio, *Descartes'in Yanılgısı*, (çev: Bahar Atlamaz), Varlık Yayınları, İstanbul 1999, 42–43.
- Demir, Şehmus, *Mitoloji Kur’ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınevi, Ankara 2015, 68.

- Doğan, Recai ve Tosun, Cemal. *İlköğretim 4 ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2002, 218.
- Doğan, Cüceloğlu, *İletişim Donanımları*, Remzi Yayınevi İstanbul 2002, 76.
- Ebu Gudde, Abdülfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed(s.a.) ve Öğretim Metotları*, Yasin Yayınları, İstanbul 2005.
- Erden, Münire ve Akman, Yasemin, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2008.
- Fersahoğlu ve Demir, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.
- Fersahoğlu, Yaşar ve Demir, M. Akif, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed Bin Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd- Din*, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1989.
- Gazali, *İhyâu Ulûmi'd-din*, (Çev. A. Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.
- Goleman, Daniel, *Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir*, Varlık Yayınları, İstanbul 2013.
- Gördük, Y. Emre, "Kur'ân Kıssalarında Peygamberlerin "Öfke"si", Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, Hikmet Yurdu, Yıl: 8, 8(15), 2015/1, 122.
- Günay, İlhami, "Kur'ân-ı Kerimde Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi", *Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2015.
- Günay, İlhami, *Kur'ân'da Gençlik Tipolojileri*, (Doktora Tezi), SÜSBE, Konya 2003.
- Günay, İlhami, *Kur'ân-ı Kerim'de Gençlerin Duygu Gelişimi ve Eğitimi*, SÜSBE, Konya 2003.
- Gündüz, Turgay, *Kur'ân'da Korku Motifi İnzar Kavramına Eğitim Bilimsel Yaklaşım*. Düşünce Yayınları, İstanbul 2004.
- Hacımuftüoğlu, Esra, *Kur'ân-ı Kerim'in irşad Üslûbu*, Yayınevi, Ankara 2013.

- Hökelekli, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönü ile İnsanî Değerler*, Dem Yayınları, İstanbul 2013.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara 1993.
- Kara Mustafa, *Bireysel ve Toplumsal Açısından Kur'ân Kıssaları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, M. , *Güncel Değeri Açısından Kur'ân Kıssaları*, Samsun, Selamet Yayınları, 2011.
- Kara, Osman, “Kur'ân'a Göre İnsan Şahsiyetine etki Eden Faktörler”, *S Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XI, 2012/1. 6.
- Karacelil, Süleyman, “Ashab-ı Kehf Bağlamında Gençlik ve Değerler”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, İstanbul 2011, 228.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur'ân'da Kıssa Terapisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 2014.
- Kerim, Yavuz, *Çocuğun Dünyası ve Gelişimi*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- Kepçeoğlu, Muharrem, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Gül Yayınevi, Ankara, 1990.
- Konuk, Yurdagül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimive Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara 1994.
- Koptagel, Günsel, *Tıpsal Psikoloji*, Güneş Yayınları, Ankara 1991, 93.
- Köknal, Özcan, *Duyusal Akıl, Akılla Duyguları Yönetmek*, Postiga Yayınları, İstanbul 2013.
- Kur'ân'da Gençlik ve Gençler*, Pınar Yayınları, İstanbul 2010.
- Kutub, Seyyid, *Fiz Zilâl-il Kur'ân*, (Çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce), Dar'uş Şuruk Yayınları, İstanbul 1980.
- Kur'ân'da Edebi Tasvir*, (Çev. Kamil M. Çetiner) Arslan Yayınları, İstanbul 1997.
- Tasvir'ul fenniyy F'il Kur'ân*, (Tercüme: Ömer Aydın- Ertuğrul Özalp), İşaret Yayınları, İstanbul 2011.
- Kutup, Muhammed, *Dirasât Kur'âniyye*, (3. Baskı), Mısır 1982, 498.

İslâm Düşüncesinde Sanat, (Çev: Akif Nuri) FikirYay., İstanbul 1979.

Londra şehrinde, British Museum Müzesinde sergileniyor. 17 Nisan 2018 tarihinde, www.bedirhaber.com. Adresinden erişildi.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul 1995.

Okuyan, Mehmet, *Kıssalar Ne Söyler Yaratılış ve Hz. Âdem*, Düşün Yayınları, İstanbul 2017.

Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınlar İstanbul 1995.

Öztaba, Lütfi, *Psikoloji de İlk Adım Yayınları*, Remzi Yayınları, İstanbul 1970.

Pazarlı, Osman, *İslâm da Ahlâk*, Remzi Yayınları, İstanbul 1980.

Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Yayınları, İstanbul 1968.

Pakdemirli, M.Nur, Genç Bireylerin Din Eğitimine İlişkin Tutum ve Eylemleri Açısından Din Öğretimi Plânlamaları, *Manisa Celâl Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2016. Cilt:5, Makale No:06, ISSN:2146-9199.

Peker, Hüseyin, “Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din”, *OMÜİFD*, Sayı:1, Samsun 1986.

Razi Fahreddin b. Ömer, *et-Tefsiru'l-Kebir, (Mefatihul Ğayb)(1-23)*, (Çev. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Cafer Sadık Doğru, Suat Yıldırım), Akçağ Yayınları, Ankara 1992, 15/32.

Sabuni, M. Ali, *Saffetüt- Tefâsür Dârül Kur'ânnil-Kerim*, Beyrut 1981, III, 618.

Seyyit Hasen Abdül-Mün'im Tabiatül Mer'eti Kitabî- Sünne, *Mektebetün Nehdatü'l Mısriyye*, Kahire 1985, 16; İlhami Günay, *Kur'ân'da Gençlik Tipolojileri*, SÜSBE, Konya 2003, 66-238.

Suyuti, Celeddin Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulûmi'l -Kur'ân*, Darül İlmiyye Yayınevi, Kahire 1951, II/129.

Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.

Üstün, Dökmen, *İletişim Çatışmaları Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1998.

Taberî, Ebu Cafer, *Cami'ul Beyân an Tevil'il Kur'ân*, (XXX) Daru'l İhya, Beyrut 2001.

Tarhan, Nevzat, *Duyguların Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Kadın Psikolojisi, Nesil Yayınları, İstanbul 2016.

Kendiniz ile Barışık Olmak, Duyguların Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Toplum Psikolojisi ve Empati, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

10 Adımda Pozitif Psikoloji, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Tavukçuoğlu, Mustafa, “Okul Öncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu ve Eğitimi”,
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: XIV, Konya 2002,
dergipark.ulakbim.gov.tr

Terapötik kavramına 15 Nisan 2017 tarihinde www.tdk.gov.tr Adresinden erişildi.

Terapötik ilişki hakkında bilgiye 15 Nisan 2017 tarihinde www.doksat.com Adresinden erişildi.

Türkçe Bilgi Sitesi, Otonomi Nedir? 11 Nisan 2018 tarihinde <https://www.turkcebilgi.com>. Adresinden erişildi.

TDK, *TDK Sözlüğü*, Ankara 1998.

TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, XI.

Tongar, H. Kübra, *Fıtrat Pedagojisi*, Hayy Kitap, İstanbul 2017.

Tümer, Günay, “Din” Md. , *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX.

Tütüncü, Mehmet, *Kur’ân ve Hadislerde Eğitim Esasları*, DEÜFİT, İzmir 1985, II.

Yavuz, Kerim, *Çocuğun Dünyası ve Gelişimi*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Yavuzar, Haluk, *Çocuk ve Suç*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

Yazar, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, (Sadeleştirilenler; İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusreddin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Yayıncılık, İstanbul 2014.

Yazar, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Zaman Yayınları, İstanbul 1936.

Yıldırım, Suat, “Kur’ân da Kıssalar”, *A. Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergi*, Sayı: 3, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.

Yılmaz, Ali, ‘Kur’ân’da ki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi’, *A.Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, Erzurum, 2001,

- Yılmaz, Asiye, *Kur'ân'daki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2008.
- Yılmaz, Macid, *İslâm Ahlâk Eğitiminde Kur'ân Kıssaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2014.
- Yılmaz, Macit, "Değerler Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Kur'ân Kıssaları ve Kullanılışı", *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 9, IX, Sayı 1, Bahar 2014.
- Yurdagül, Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara 1994.
- Yusuf Batar, "Kur'ân Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İ. Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2016.
- Zümrüt, Osman, *İslâm da Kamuoyu Oluşumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Nuran Bayrak
Doğum Yeri ve Tarihi	Kars- 01. 01. 1974
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	Arapça- İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	nuran1974@Outlook. com
Tarih	